

ДИМО КИСЬОВ

Събрани съчинения

Том 11

Книга 2

Офлаг-8

Сборник

Отливът

Военно-мемоарен роман

София, 2018

ДИМО КИСЬОВ

СЪБРАНИ СЪЧИНЕНИЯ

ТОМ 11

ОФЛАГ 8

Сборник

Книга 11(2)

ОТЛИВЪТ

Том/Книга	Наименование на произведението	Жанр	Тематика	Бр.стр/А4	Забележки
ЧАСТ I		©ДИМО КИСЬОВ - СЪБРАНИ СЪЧИНЕНИЯ			Стр. А4, средно 1800 зн.
1	Козирог	Автоб.	Мемоар.	677	в 2 Тома, 3 Части
1A	Автобиографична книга	Автоб.	Мемоар.	65	1987
2	Сребърната чешма	Роман	Съвр.-ист.	300	
3	Да убием енотовидно куче!	Роман	Съврем.	238	
4	Сънят на професор Техникус	Повест	Фантаст./	107	/Фейлетонна
5	Долината на авлигите/	Роман	Съврем.	236	Скици от едно лято/
6	Светилището на Залмоксис/ /Долината на божурите/	Повест	Дет.юн.	104	Книга за деца и старци/
7	Магическият конник /За кан Тервел/	Роман	Историч.	176	CD- проф.В.Бешевлиев, 1966
8	Севастът от Урвич	Повест	Историч.	107	ц.И.Шишман/севаст Огнян
9	Борисин/ - Древно-съвременна смехория	Комедия	Фарс	64	/Залмоксис
10	Тъй вярно!	Роман	Воен.мем	200	
11	Офлаг-8	Сборник	Воен.мем		CD-Реценз., Откъс,1958-1959
11_1	Пленникът от Дам-1	Роман		227	Печат.изд. 1958; 1966
11_2	Отливът	Роман		215	Печат.изд. 1959
11_3	Офицер на Негово Величество	Автоб.	Мемоар.	109	Печат.изд. 2001
12	Романи за обществото и индустрията	Сборник	Съврем.		/1943-1974/
12_1	Щастието не идва само	Роман		355	Печат.изд. 1960
12_2	Времената се менят от нас	Роман		204	1974
13	Алиген /И ние спортувахме/	Роман	Дет.юнош.	183	Печат.изд. 1968; 1974
14	Романи за спорта	Сборник			
14_1	Никола Петров-Най силният човек на века	Роман	Биограф.	181	Печат.изд. 1972; 1978
14_2	Тежки юмруци	Роман	Съврем.	230	Печат.изд. 1971
15	Сценарии и пиеси - Военно-мемоарни				
	Офлаг - 8	Лит. сцен.		67	
	Тъй вярно!	Сценар.		54	
	Пленници	Пиеса		70	
16	Пиеси - "Богомили"	Пиеси	Историч.		
	Апокрифна хроника за императора...	Пиеса		85	Алекси и Василий врача
	Василий - Драматична новела	Рад.-пиес.		22	
	Василий - Радио-пиеса /45 мин./	Аудио-CD			БНР, Радио-театър, 1986
17	Пиеси - Исторически	Сборник			
	Борил	Пиеса		68	
	Князът на Карвуна	Пиеса		64	
	Призраци в старата баня	Пиеса	Легенда	64	
	Амира	Пиеса	Рецитал	49	За Каварн. въстание-1877
	Дучов кръст	Радио	Пиеса	20	
18	Открадването на Дионис	Роман	Съвр.-ист.	241	Печат.изд. 1977
19	Еретици	Роман	Историч.	212	Печат.изд. 1996
20	Писателят в Каварна	Сборник	Съвр.-ист.		
	Хижа над морския бряг	Очерк		41	
	Добротица		Историч.	9	Незавършено произведение
	Каварна	Очерк	Съвр.-ист.	40	Печат.изд. 1979
	Карвунска Хора	Очерк	Съвр.-ист.	68	Печат.изд. 1981
	Из "История на град Каварна"	Сборник	История	58	Печат.изд. 1984
	Научна сесия за Каварн. въстание	Изследв.	Историч.	11	Печат.изд. 1977 /Скан./
	Чиракман-Карвуна-Каварна	Сборник	Историч.	20	Печат.изд. 1982 /Скан./
	Археолог	Докум.	Археол.	52	1976-1977 /Скан./

Том/Книга	Наименование на произведението	Жанр	Тематика	Бр.стр/А4	Забележки
ЧАСТ II ©ДИМО КИСЬОВ - СЪБРАНИ СЪЧИНЕНИЯ				РАННА РЕДАКЦИЯ	
21	Адмирал Ушаков/	Роман	Историч.	208	/Битката при Калиакра
22	Кладата	Роман	Богомили	169	
23	Нашата махала	Роман	Воен.мем	262	
24	Необикновена екскурзия	Роман	Съвр.-ист.	247	Печат.изд. 1969
25	Лирика 1941-1947г.			62	/Скан./
26	Сребърната чешма	Сборник	Морски	90	9-Разказа и една новела
27	Другата диплома	Пиеси-сц.	Съврем.		За строителство
	Замъкът на нашите мечти	Пиеса		82	
	Божурите ще цъфнат отново	Сценарий		85	
	Дворец на слънцето	Пиеса		73	
28	Богомили	Пиеси	Сборник	Историч.	
	Еретици	Пиеса		47	
	Еретикът	Пиеса		48	
ВСИЧКО: СЪБРАНИ СЪЧИНЕНИЯ В 29 ТОМА /33 КНИГИ/					

Съставители: Райна Стефанова Кисьова (1921-2013); Веселин Димов Кисьов

СЪДЪРЖАНИЕ

I	НАЧАЛОТО НА МИРА		7
II	МАРА ПАСПОРТА		24
III	ЛАНДСБЕРГ		33
IV	ВЪВ ВЛАКА ЗА ПОЗНАН		50
V	ВАРШАВА		56
VI	КОКИНИ СКУФИЦА		66
VII	ПРЕДУПРЕЖДЕНИЯ		70
VIII	СЕРЖАНТ АНДРЕЙ СИСОЕВ		83
IX	НЯКОЛКО ПРИЯТНИ ДНИ		90
X	ОСТАНАЛИТЕ		95
XI	ЧЕРНОВИЦ		99
XII	В ОЧАКВАНЕ		106
XIII	СЛУЦК		118
XIV	НИКОЛАЙ ИВАНИЧ КАЖОВНИЙ		135
XV	ЛАГЕРНО ОБЩЕСТВО		141
XVI	РАЗХОДКА		158
XVII	ОТЛИВЪТ		164
XVIII	ЖИВОТЪТ СЕ УСЛОЖНЯВА		174
XIX	НАВОДНЕНИЕ		186
XX	ВОЙСКАТЕ СЕ ЗАВРЪЩАТ		193
XXI	ЕСЕН		208
XXII	НАЙ-ПОСЛЕ		212

I

НАЧАЛОТО НА МИРА

Заедно с пролетта дойде и мирът. Хората избърсаха сълзите си и се прегърнаха. Като след дълъг кошмарен сън те се пробудиха за нов живот и се учудваха, че са останали живи.

И аз бях надхитрил смъртта. С нетърпение очаквах мига, когато ще прегърна близките си и ще им разкажа за онова, което видях и изпитах между телените мрежи.

Подпирах се на груб бастун, не обръщах внимание на болките, които идваха от чупения ми крак, и бях щастлив, че вече зад гърба ми не върви германско вахе¹, че пред мене бе открит пътът към моя дом.

¹ Стража, пазач.

Загрижени за моя крак, приятелите ми от пленничеството Павел и Мария ме настаниха в една походна болница, като обещаха да ме чакат в родния град на Мария – Варшава. Аз си знаех за упрека им, когато ме видят, че съм избягал от болницата. Но може ли човек да бъде болен, когато вече е свободен ?

Куцах към Одер.

Капризният Голфщром бе обърнал хубавите пролетни дни в сиви и мрачни. Преситените от влага ниви дишаха тежко и върху тяхната разорана гръд се ширеха тлъстите листа на паламида. Наред с плуга по нивите бяха орали и снаряди. След ръката на сеяча картучница бе сяла смърт, затова по канавките край пътя се мяркаха хлътнали гробове.

По твърдия гръб на шосето пъплеше безкрайната върволица на тези, които германците някога бяха отвели на запад. Настръхнала тълпа от мъже и жени шумеше, спираше се, набързо хапваше и пак тръгваше. Тази колона без командир, с обърнати очи на изток, бързаше към своя дом и мислеше за своите близки.

Между пешеходците скърцаха препълнени с багаж каруци. Завързани с тел, след каруците подскачаха зарзаватчийски колички, наблъскани с килими и чували. По ритлите на колите висеха: кофи, тенджери, полилеи и всичко онова, което представляваше ценност и бе намерено в изоставените германски къщи.

Гладни и изтощени от дългия път, хората се питаха един друг дали има още много до Одер. Те всички предпочитаха да паднат от умора, но да не хвърлят нещо от багажа си.

Конете, отслабнали, с изострени холки и подбити гърбове, жадно проточваха шии към покълналата в канавките трева, но груби гласове и камшикът ги подтикваха напред. На един завой умрял кон, с подут корем и щръкнали вдървени крака, препречваше пътя. Хората го заобикаляха и псуваха. Всеки бързаше и нямаше кой да го премести.

Мъчно ми беше за конете, които изтеглили мършави шии препли- таха крака, докато паднеха и с безмълвен укор в очите умираха под камшика на каруцаря. В германския лагер страхът и гладът ме бяха направили жесток към хората. Сега бях станал милостив към животните.

Попитах един пъпчив поляк защо бие коня, след като вече е умрял? Той нищо не ми отговори, хвърли камшика и се измъчи, докато подпали хубавия «Блютнер»¹, който с толкова труд бе домъкнал до-тука. Вече успокоен, полякът грабна тежък вързоп и закрета по шосето, като псуваше.

Куцах, смесен с тълпата, а зад мене тракаше каруца, теглена от мършав и като мен накуцващ кон. Конят подмяташе увития си с парцали болен крак и при всяка стъпка правеше поклони. Все пак той беше по-силен от стопанина си, гърбав старец с изпадали зъби, който често слизаше от каруцата, наричаше животното "надеждо моя" и му даваше шепа с овес.

Наред с мене мълчаливо креташе чипонос украинец, потънал в дълъг войнишки шинел. Той често преместваше от едното на другото си рамо тежък чувал и завистливо поглеждаше към каруцата. Вече два пъти беше запитал да сложи ли багажа отгоре, но старецът се преструваше, че не чува. По ръбестите очертания на чувала личеше, че в него няма дрехи, а някакви предмети, с които украинецът в никакъв случай не искаше да се раздели.

Пътят се губеше в далечината, все така твърд, монотонен и обезпокоително дълъг. Съседът ми повдигаше умореното си от тежестта рамо, протягаше изтръпналата си ръка и дишаше бързо. Старецът гледаше настрана, а коня продължаваше да куца и да прави поклони.

– Ей, човек, ще качиш ли чувала? – наново попита украинецът и добави: – Ще има пиене.

– Не пия – отвърна старецът.

– Лъжеш! – каза украинецът. – Носът ти издава, че пиеш, и то много.

Старецът несъзнателно попипа месестия си, приличащ на зряла ягода нос, и изфъфли с беззъбата си уста:

– Носът си е нос, но аз не пия.

– Нито вино?

– Не.

– Нито водка?

¹ Прочута марка пиана и рояли

– Нито водка.

– А ром? – и за да не даде възможност на стареца да отговори, че не пие и ром, украинецът отметна шинела и откачи от колана си облечена в кафяв плат матерата.

– Я опитай този ром – каза той, повдигна манерката и я разклати.

Бълбукането на течността подежда. Старецът се обърна, очите му светнаха, но миг след това отмести погледа си от манерката, шибна коня и сепнато извика: "Дийй!"

Украинецът забърза, изравни се с колата и наново разклати манерката.

"Ами ако спиртът е отровен? Няма да пия!" – убеждаваше се сам старецът. Шибна наново с камшика коня и продължи:

– Видях отровени от спирт. Бяха се втвърдили като дърво и изхвъркналите им очи лъщяха като стъклени топчета.

Украинецът нищо не каза и пак разклати манерката.

– Като се върна, тогава ще си пийна – продължи гласно да мисли старецът. – Имам заровено буренце с ракия, ще си го изцокам – заключи той и само при мисълта, че ще пие стара ракия, облиза се, изтри с ръкав устата си и подвижна: "Дийй!"

– Пийни си ром – настоя украинецът. – Твоята ракия са я изпили фрицовете. Тоя ром е взет от графска изба. На бутилките пишеше 1900 година.

– А запечатани ли бяха бутилките? – заинтересува се старецът.

– Да – отвърна украинецът. – Като пресипвах рома, чуваше се едно къл-къл-къл, като че ли зехтин се точи.

– Дай да опитам! – капитулира старецът.

Украинецът метна чувала на каруцата и подаде манерката. Старецът прилепи засъхналите си устни на гърлото ѝ и затвори очи.

– Добър е – след като се облиза, каза той. – Дано само не е отровен. Пък манерката нека да остане тука, да не ти тежи...

Изведнъж между тълпата се разнесе дюдюкане. Дебела жена с прът в ръка гонеше една крава, която тромаво тичаше по канавката на шосето. Жената настигна кравата, хвана омотаното за рогата ѝ въже и заждрапа пред нас с дебелиите си усукани със сини вени крака.

– Ще те пребия, мършо! – дрезгаво изкрещя жената и удари кравата, която беше неспокойна и се мъчеше да хвърли двете, преметнати като дисаги на гърба ѝ, торби.

– Значи, ти си от Житомир? – питаше старецът, видимо развеселен от рома. – Е, повечко ще походиш от мене. А какво работиш?

– Обущар съм – отвърна моят съсед.

– У, обущарите са най-лошите хора – намеси се жената.

– Защо пък най-лошите? – засегна се украинецът.

– Моят мъж беше обущар. Ама че лош човек беше!...

– А ти каквато си здравенячка, изглежда, не си му прощавала – заяде се обущарят.

– Че защо да му прощавам? – озъби се жената и удари с пръта кравата. – Те германците не му простиха, та аз ли?

– Как германците? – полюбопитства старецът.

– Как? Светиха му м̀аслото... Дигнаха го заедно с бръснаря и толкова... Хайде бе, мършо! – тупна пак кравата и си обърса носа. – Та сега за него страдам. Три години окопи копах и белих картофи... Господ да ги убие тия фрицове!

– Тъй, тъй – поклати глава старият, носът на когото от ягода се бе превърнал в син домат.

– Тъй, я! Качил си се на колата, пък отгоре на това си се и наплюскал... Дай насам от ракията!

Украинецът се разтревожи и започна да прави с ръцете си знаци на стареца да не издава, че има ром.

– Зная, зная, че имате цяло буре и го криете – извика жената. – Това братство ли е?

Украинецът отби атаката, като я попита какво носи в торбите. Дебелата млъкна.

– Чуваш ли бе, стринке? – извика той. – Я извади нещо от дисагите!

– Нà! – обърна се жената и тупна месестия си лакът. – Каквото има, под куршуми съм го събирала, та на вас ли да го харижа? Дайте ракия, пък довечера, като издоя кравата, ще пийнете по чаша мляко... Мършата е монтафонка, млякото ѝ е като сироп.

Старецът взе манерката и я подаде на жената. Украинецът се опита да я грабне.

– Чакай бе! – сепна се старецът. – Дай й да пийне. И тя като нас е страдала... Пийни си, сестро, да забравиш теглото!

Жената се спря, изчака колата, пое манерката, дръпна се на края на пътя и като се разкрачи, я надигна.

– Ох, продра ми червата! – хлъцна тя, като сбърчи нос и разтърка увисналия си корем. – Силна работа!

– Графски ром! Отпреди петдесет години – похвали се старецът, прибра манерката и я разклати, да разбере колко е останало от рома.

Пътят като че ли нямаше край. Торбите се люшкаха върху гърба на кравата, конят клатеше глава и ние едвам тътрехме краката си.

Ненадейно някой извика: "Фашисти! Фашисти!" – и колоната се оживи. До мекия път, който минаваше през нивите, бяха насядали германски пленници. Край тях, подпрели се на велосипеди, пушеха трима съветски войници.

Мъжете забавиха крачките си и с извърнати към пленниците лица замърмориха. Зачервена от рома, нашата позната шумно разблъска хората, спусна се към германците и с пръта започна да ги удря по главите.

Старшият на охраната, млад сержант, хвърли велосипеда и хвана ръката й.

– Пусни ме! – изкрещя жената и се помъчи наново да удари един германец, но като не успя, започна високо да плаче:

– Хора, тия фрицове убиха моя мъж. Кажо, Кажооо! – завайка се тя, като хвана косите си. – Къде си сега да отмъстиш на убийците си...

Мъжете пуснаха чувалите, очите им кръвяха и с вдигнати юмруци стесниха кръга.

– Тръгвайте! – извика сержантът.

– Оттука няма да мръднем! – сепна се един червенокос и измъкна пистолет.

Шосето се задръсти от каруци и пешеходци. Сержантът не знаеше какво да прави с тая наежена тълпа.

– Да се избият! – обади се някой.

– Както те ни избиваха! – допълни друг.

– Хора, убиха го! Убиха моя Кажо! – продължаваше да пищи жената. – Отмъстете заради бедната вдовица!

– Таварищи, успокойте се! – мъчеше се да надвиква сержантът, но думите му се губеха в шума на тълпата. – Това са военнопленници. Ако са виновни, ще отговарят пред съда.

– Никакъв съд! – викна решително червенокосият. – Ние сме съдът; ние, които сме страдали...

Той пристъпи няколко крачки напред и се помъчи да отмести сержанта.

Германците като уплашено стадо овци се гушеха един в друг.

Двамата съветски войници се дръпнаха настрани и здраво хванаха автоматите.

– Тръгвайте! – заповяда наново сержантът, но никой не се помръдна от мястото си.

– Ние сме обикновени войници – обади се страхливо един от германците.

Останалите пленници заклатиха глави и заповтаряха "ние сме обикновени войници".

– А кой убиваше? – с насочен пистолет попита червенокосият.

– Нацистите. Нацистите – чуха се треперещи гласове и няколко германци се обърнаха назад, където един висок тевтонец с подгънати крака се мъчеше да се сниши зад другите.

– Менцер е нацист – смело извика пленникът, който се обади пръв.

– Я, я, Менцер – чуха се наново разбъркани гласове.

– Да излезне тоя Менцер! – извика червенокосият.

Пленниците се разшаваха, дръпнаха се настрани и високият тевтонец остана сам. Стотици погледи се забиха в него, който с разтворена куртка и уплашен поглед трепереше.

– Ком¹! – заповяда червенокосият.

– Смърт! – с продран глас извика жената и дигна заплашително тоягата.

Прочел в лицата на хората присъдата си, гестаповецът с широко отворени и замръзнали в ужас очи гледаше насочения към себе си пистолет. Останалите германци продължаваха бавно да се оттеглят от него.

Ние, затихнали, чакахме изстрела. Червенокосият присви очи и пръстът му започна да натиска спусъка. Жертвата беше сигурна и той, изглежда, изпитваше удоволствие да я измъчва.

Изведнъж гестаповецът се хвърли, дръпна пред себе си един пленник, присви се и побягна. Чу се изстрел и заедно с изстрела – нечовешки писък на пленника, който хвана рамото си и с изкривено от ужас лице падна.

Гневен рев се изтръгна от гърдите на хората. Гестаповецът с развети пешове на куртката си, без да се обръща, прегърбен, бягаше към близката горичка. Чуха се разбъркани гърмежи, но беглецът бързо се отдалечаваше. Размахала дебелата тояга, жената викаше: "Убийте го! Убийте го!"

Сержантът изтича, клекна до канавката и се прицели. Автомата изтрещя, бягащият се сепна, като че ли пред себе си видя невидима преграда, завъртя се наляво и с разперени ръце се заби в нивата.

Изтръпнали от страх и с наведени глави, германците не смееха да се помръднат. Само раненият се огъваше в праха и тихо стенеше. Върху куртката на рамото му се разширяваше едно мокро, червено петно...

Хората услужиха с лопата и кирка и гестаповеца беше заровен. Германците, които свършиха тази работа, бързо си поделиха облеклото на убития.

Тръгнахме. Пленниците тъпо гледаха с хлътналите си очи. От устните им капеше кръв.

¹ Ела!

* * *

Привечер пристигнахме до купчина пепел. От една оцеляла табела узнахме, че тук някога е било село. До пътя имаше чешма, а до нея изсъхнали дървета потракваха от вятъра с опърлените си клони. Тук-там стърчаха наръбени и обгорели стени, през зиналите отвори на които минаваха закъснелите лъчи на залеза. С последни сили се домъкнах до една стена и седнах. Не чувствах болки, но не усещах и крака си, който беше подут и тежеше като пън.

Няколко сухари, бинт, празна консервна кутия, лъжица и половин пакет с цигари – това беше цялото ми имущество. Намокрих един сухар и бавно започнах да го дъвча.

Украинецът накладе огън. Жената заби кол и върза за него кравата, след което се наведе и започна да скубе трева край пътя. Старецът постла едно платнище, нарязва в него бурен и хвърли няколко шепи овес. Конят зарови влажната си, с големи изтрити зъби муцуна в зобта и без да хапне, изпъшка като човек.

По шосето се нижеха силуетите на каруци и хора. Едни се спираха, пълнеха съдове с вода и продължаваха. Други почиваха по-дълго време. На някои мястото хареса и накладоха огньове. За час, полето около чешмата заприлича на бивак. Хората не смееха да замръкнат сами по пътя.

Червените пламъци на огъня трептяха по брадясалите лица, които с хлътналите си тъмни страни приличаха на привидения. Жени с войнишки бричове и мъже с дълги като раса шинели бродеха насам-натам, докато намерят място за почивка. Никой с никого не бе познат, но общата неволя и нощта като че ли караха хората да се събират и да си говорят един с друг. Достатъчно беше руснакът да види руснак за да го смята за брат. Полякинята да срещне поляк, за да му се довери като сестра. Руснаци и поляци имаше много. Аз бях българин и бях сам...

Украинецът ми даде последната глътка ром и ме попита за крака.

"Защо ли днес дебелията жена каза, че обущарите са лоши хора?" – помислих аз, като му връщах манерката.

Жената свали дисагите от гърба на кравата и започна да я дои. Първото канче с мляко тя даде на стареца, за да се издължи за рома.

Когато второто канче беше вече напълнено, по шосето се зададе колоната с германски пленници.

– Ей, бульо! – извика старият. – Фрицовете идват, няма ли да им отмъстиш за Кажо?

– Мълчи бе, дъртак! – изхриптя недоволно жената и заби глава във вимето на кравата.

Сержантът разреши на пленниците да починат и да пият вода, а той клекна до нашия огън и засвива цигара. Изведнъж той забеляза жената и скочи. Дебелата бавно минаваше покрай него, като съсредоточено гледаше да не разлее млякото. Тя се приближи до насядалите пленници, спря се на няколко крачки от тях и втренчи поглед в ранения германец, единият ръкав на куртката на който висеше празен. Мръсен парцал опасваше тънкия врат на германеца и придържаше към гърдите посинялата му ръка.

Пленниците познаха жената, вдигнаха глави и с ужас загледаха как пристъпва към тях. С незапалена цигара съветският сержант направи няколко крачки след нея и се спря.

– Нà – каза кротко жената, като клекна, и поднесе на ранения канчето с мляко.

Пребледнелият и изненадан германец гледаше объркано ту млякото, ту жената.

– Вземи! – провикна се сержантът. – Милх, гут...¹

С увиснали от умора бузи, с подути от пътя ходила, клекнала в праха, жената поднасяше канчето с топло мляко.

Пленникът протегна здравата си ръка и треперейки, проточи устни към канчето. Той беше голоблад, навярно грабнат от ученическата скамейка, и облечен във войнишка униформа юноша. Той загълта със затворени очи, без прекъсване, сякаш беше го страх друг да не му отнеме тази милост. Жената, приклепнала, придържаше канчето, докато раненият пиеше.

– Данке! Данке! – промълви младежът, след като изпи и последната капка мляко.

– Голяма работа... – каза грубо жената, обърна се и тръгна.

¹ Мляко, добро.

– Жена! – каза украинецът, когато се приготвихме да спим. – На обед вика "смърт" на фрицовете, а вечерта ги пои с мляко!

Дебелата жена беше легнала върху дисагите с гръб към огъня. Светлината на пламъка подскачаше по грапавите й безформени крака, които бяха прищипнати от два кръгли, много пъти снаждани ластика.

Старият погледна прашните крака на жената и въздъхна. Той може би си спомняше за своята жена, за която не знаеше дали е жива.

– Успокои се и заспа – обърнах се аз към украинеца, като посочих жената.

– Войната свърши. Каква полза повече да се убива – отвърна той и силно дръпна от свитата с вестник цигара.

Хартията пламна, той я стисна с два пръста и продължи:

– Ех, брат, много народ загина и за какво беше всичко това?

"Кой ли не си задава този въпрос? – помислих, без да отговоря. – Какво правя аз, българинът, в Прусия? Защо трябваше да ми счупят крака? А защо други пък трябваше да умрат? А този, който от Украйна е бил завлечен да копае окопи в Померания? А старият? Жената? Какво е тяхното престъпление? И защо е изгоряло това село? Къде му са жителите?..."

– Хайде да спим! – казах на украинеца и се обърнах да ме грее по-добре огъня.

– Да спим! – съгласи се той, загледа се в жаравата и сви нова цигара.

* * *

Росата ме събуди. Зазоряваше се. Тъмната нощ се отдръпваше и на изток се появи тънка пурпурна ивица. След малко слънцето се показва, забулено в розова мъгла, и последната звезда угасна. Чуха се гласове.

Към мене се приближи широкоплещеста женска фигура и с дрезгав глас на български ме попита как съм спал.

– Ей, бай Георги, нашенецът се събуди – без да дочака отговора ми, извика жената. – Ела да се представиш на началството си!

Близо до мене се надигна възрастен, прегърбен войник. Помъчих се да стана, но през нощта кракът ми като че ли беше зараснал за земята.

Не стана нужда да любопитствам. Непознатата набързо ме осведоми. Тя и старият запасняк, когото нарече "бай Георги", отивали за Кюстрин и помамени от нашия огън, се спрели да нощуват. От украинца узнали, че има българин, и решили да разберат какъв съм.

Бай Георги бил пленен от германците в Югославия. Пет месеца гладувал и копал окопи. От лагера успял да се изкопчи, когато, уплашени от съветските войски, германците помъкнали плениците на запад. В Шпандау се запознал с Мара, жената, и двамата тръгнали за България.

– Тия проклетници, немците, прекъснали линията за Чехия и затова тръгнахме да се връщаме през Полша – обясни Мара и поверително ми пришепна, че имало още непредади се германски части в Унгария и Чехия.

– Ей, Йохан, подпали огъня! – извика жената на българо-немски и след като се обърна към мене, каза: – Йохан ми носи багажа. Германец е, но не е лош. Помоли ни се в Шпандау да му дадем цивилно облекло. Уплашил се човечецът, че ще го изпратят в Сибир.

– Кой го знае какъв есесовец е – измърморих аз.

– Ха, есесовец! – изсмя се Мара. – Ей, Йохан, ком!

Чул командата, Йохан бързо изтича и застана мирно. Той беше четиридесетгодишен здрав немец, с големи ръце и широко плоско лице.

– Селянин човек – каза, като го посочи Мара. – Какво ти разбира от хитлеризъм! Пускай го да си отиде при жената и децата. Четири ги има.

– Я, я, фир киндер¹ – обади се немецът, щом видя, че Мара ми показва четирите си пръста.

Германецът бръкна под ризата си, извади една измачкана снимка и ми я подаде. Това беше семеен портрет: Йохан, с нож в ръка, бе взел войнишки стоеж; до него на стол, с дете в ръце, се пъчеше гърдеста жена; отпред на черга бяха насядали заедно с едно куче три момчета с

¹ Да, да, четири деца.

остригани глави. Фотографът беше дръпнал назад апарата и освен декорът-платно, с нарисувано езеро, замък и три пъти по-голям от замъка лебед, бе хванал част от обор и задните крака на един кон.

– Ема – каза Йохан и посочи с дебелия си пръст жената.

Последователно той изреди четирите имена на синовете си.

– Стига! – прекъсна го Мара. – Хайде, наклади фоера! – заповяда тя и посочи с пръст към огъня.

Хората се бяха разбудили. Потърсих да видя дебелата жена, но тя и кравата бяха изчезнали. Старецът и украинецът се суетяха около коня, който беше легнал до каруцата и гледаше безразлично с побелелите си гуреливи очи.

Кракът ми беше подут и ботушът не можеше да излезе. Без много да мисли, Мара извади нож и разряза юфта, след което намаза посинелите ми меса с мас и бързо започна да ги разтрива. Бай Георги надупчи с пирон ботуша и провърви през дупките канап.

– Ако ти се подуе наново кракът, ще разхлабиш връзките, за да има циркулация на кръвта – вещо ме напътстваше войникът и като попипа наслоената като с кислороден счупена кост, цъкна с уста и възкликна: добре те е цапнал.

След разтривките можах да се повдигна, но мъчно пристъпвах.

Пихме топла вода, хапнахме по парче сухар и се приготвихме за път. Украинецът и старецът с мъка вдигаха коня, като го дърпаха за опашката и шумно подвикваха. Животното напъна последни сили, изправи се и се залюля на краката си.

– Няма да го бъде – каза тъжно украинецът и зачеса с нокти главата си.

След дълги преговори, старецът се съгласи да ме качи на каруцата, а той закрета след нея пеш.

Конят направи няколко поклона, напъна се и тръгна. И неговият крак се беше подул.

Мара закачи две раници на Йохан – една на гърба, другата на гърдите – и каза: "Хайде!" Германецът изпъна жилест врат и се заклати

по шосето. След него, прегърбен, вървеше бай Георги с праметната на рамо торба.

През нощта се беше изяснило. Слънцето досадно печеше и от нивите се надигаше мътна пара.

Конят спираше при най-малката стръмнина и трябваше с бутане, подвиждане и бой наново да тръгне. Украинецът от притеснение непрекъснато се чешеше. Той ми повери, че в чувала се намирало бъдещето му. И действително, неговият чувал беше много тежък...

Към обед стигнахме до мътна рекичка, по брега на която се търкаляха различни военни съоръжения. По всичко личеше, че тук е имало битка, защото наред с изоставените германски минохвъргачки гниеа и полуразложените трупове на тяхната прислуга. Пред продължения каменен мост и встрани от него стърчаха забити релси против танкове. Някои от тях бяха измъкнати и по шосето се виждаха дупки, които въпреки че бяха запълнени с камъни и пръст, от влагата така бяха хлътнали, че мъчно можеше да премине превозно средство през тях. Встрани от пътя предпазливо се движеха няколко съветски войници, които с апарати търсеха заровени от германците мини и с табелки обозначаваха опасните места. От тях научихме, че до Одер има още двадесет и пет километра.

Колелата на нашата каруца хлътнаха в една дупка и ние бяхме принудени да разтоварим багажа на стареца. Украинецът заведе коня да пие вода и след малко се върна сам. Конят се напил с вода, протегнал се и умрял. Старецът запсува, като хвърляше гневни погледи към мене. Той смяташе, че за смъртта на коня са виновни моите шестдесет килограма.

Ние вече знаехме съдбата на каруцата, но старецът категорично заяви, че ще умре, но няма да се раздели с багажа си. Украинецът повдигна чувала, помъкна го няколко крачки, изпъшка и седна отчаян до него. По шосето не се виждаха никакви съветски коли. Ешелони с военни материали, линейки с ранени и обози с хранителни припаси се движеха само по главния път за Франкфурт. По нашия, заобикалящ и минаващ от село на село път имаше съвсем малка надежда да намерим

превозно средство. Жителите на този край отдавна бяха избягали, като заедно със себе си бяха отвели и всички коне.

Зарязахме каруцата на пътя и пренесохме багажа в един обор.

Разбрах защо старецът не искаше да се раздели с вещите си. Той беше грабил и то с разбиране. Сандъците му бяха пълни с часовници, кристални прибори, дрехи, килими. От един вързоп се подаваха ботуши и обувки, а в голям денк бяха огънати дузина вълнени, нашарени по краищата с пречупени кръстове, офицерски одеяла.

Докато Мара готвеше в алуминиева кофа един неевакуиран петел, който Георги беше напипал в обора, аз се домъкнах до близката горичка и започнах да разглеждам няколко разрушени влекача. Четири оръдия с извадени затвори стояха насочени на изток. Около тях имаше разхвърляни снаряди, а непосредствено до реката се виждаха и ракли. По всичко личеше, че руснаците добре са спипали германската батарея. Два от влекачите бяха експлодирали, а третия лежеше обърнат на една страна. Стори ми се, че той е малко повреден, и се мушнах под него. Замириса ми на нафта и мърша.

Влекачът имаше три оси, всичките му гуми бяха пукнати, но резервоара му бе оцелял. И в българската армия имаше такива влекачи и за щастие аз ги познавах. Закуцах към обора и съобщих за находката си. Малката надежда, че ще имат превозно средство, накара моите спътници да ми помогнат. Докато Йохан подкопаваше земята под машината, украинецът и бай Георги пресрещаха мъжете по шосето и ги увещаваха да дойдат, за да я изправим. Онези, които имаха каруци, не спираха, но тия, които се бяха впрегнали в колички и мъкнеха багажи, решиха да рискуват няколко часа, с надежда че след това ще се возят.

След много усилия влекачът стъпи на колелата си. Бършейки потни чела, хората се дръпнаха настрана. Беше дошъл моят ред. Отворих мотора и започнах да го почиствам от пръстта. Той се беше зачервил от ръжда. Два часа работих, направих последен преглед и когато сметнах, че всичко е в ред, подадох манивелата на Йохан. Моторът не се запали от първия път, но след още два часа той внезапно заработи. Когато влекачът се размърда, всички викнаха "ура" и започнаха да се прегръщат.

Почувствах, че никога през живота си не съм имал по-голяма отговорност от тази. При карането внимавах така, като че ли возех нитроглицерин. Успях да мина между дупките и спрях оттатък реката.

На влекача се качиха: украинецът, бай Георги, две жени и едно, не знаей откъде явило се, десетгодишно момиче. За машината закачихме каруцата на стареца, който се настани в нея сам. За каруцата с въжета и тел се прикачиха каручки, колички и две артилерийски ракети, от които безстрашно се изхвърлиха снарядите и на тяхно място се натрупаха багажи. Вирнала гордо глава, до мене се настани Мара, като в скута си внимателно придържаше кофата с петела. Нямаше време за ядене. Всички с нетърпение очакваха ешелона да тръгне. Някой закачи на влекача червено знаме, а друг с тебешир написа на мотора «Домой...»

Колкото и да беше дълга опашката, тя беше играчка за моята хала, която със спукани гуми шумно задрънка по шосето. Карах съвсем бавно за да не загреят "лагерите" на зарзаватчийските колички. Моторът боботеше, а отзад хората се смееха и пееха. Те се радваха и бяха благодарни. До мене пристигнаха: кутия с надпис «Свинная тушонка», парче хляб, няколко сухара, пакет цигари и половин бутилка с водка. Пътниците честно си плащаха превоза. Мара всичко прибираще в торбата ми и след като я напълни, започна да поставя армаганите в своята. Тя често ставаше, обръщаше се назад, за да види дали всичко е в ред, като не забравяше да съобщи на новоприсъединилите се, че съм български офицер.

– О, български офицер! – казваха пътниците и клатеха неопределено глави.

Аз се съмнявах, че те знаеха къде се намира България.

Бай Георги сочеше с пръст гърдите си и казваше след Мара: "И я тоже булгар" – и за по-голяма важност прибавяше накрая "натюрлих".

Движех се на първа скорост и чувствах, че ако мотора можеше да говори, би ме наругал; толкова се беше нагрял. Но сменех ли скорост и избързвах, количките се откъсваха и наново трябваше да спирам, за да ги прикачат. Добре, че по германските пътища има малко завои, иначе не знаей след колко време трябваше да стигнем в Кюстрин.

След полунощ пристигнахме в града. Железните мостове на Одер бяха разрушени и се наложи да минем по един набързо направен от съветските пионери понтонен мост. Влекачът заподскача по неравните греди, под които шумяха черните води на реката.

Някъде в тъмнината изсвири локомотив. В Полша железопътните линии бяха възстановени.

МАРА ПАСПОРТА

Кюстрин бе залят от мътните води на Одер. Освободената река прескачаше разрушените бентове, къртеше сградите, влачеше трупове и дървета и с устрем гонеше морето. С лодки и грубо сковани салове хората се мъчеха да спасят своята покъщнина. Те влизаха в къщите през прозорците, изнасяха завивки и дрехи, които просваха по покривите да съхнат. Стените на сградите скърцаха, едри парчета мазилка се отлепваха от тях и цопваха в калната вода.

Казаха ни, че най-рано след два дни ще има влак за Познан. Усетили гарата, хората мъкнеха и складирваха до линията багажите си. С Мара останахме във влакача, а Георги отиде до гарата да следи за появяването на влака. През нощта Йохан беше изчезнал, без да ни се обади.

Дояждах свинната тушонка и наблюдавах Мара, която беше седнала на стъпалото на влакача. Едва сега аз можех да я разгледам добре. С дебелите си черни вежди, грубо, месесто лице и развит гръб тя повече приличаше на мъж, отколкото на жена. Здравите ѝ крака, с извити настрани прасци, бяха набодени с косми. Само дългите ѝ коси и едрият бюст, който едва се побираше във военната рубашка, показваха че е жена.

Извадих измачкания тефтер, в който пишех дневника си, и започнах да подострям молива.

– Какво пишеш? – любопитства Мара, като се понадигна.

– Записвам каквото видя и каквото чуя – отвърнах аз и взех да я скицирам.

– Каква полза от това? – каза тя след малко и повдигна рамене.

– Лошите неща се забравят и затова искам да ги запиша, за да си ги припомням. А може би – допълних аз, – ако някога имам деца, със случки от войната ще ги имунизирам против нея.

– А в дневника си ще споменеш ли и за мене? – попита тя, като за моя изненада откри два реда хубави и неестествено бели зъби.

Заинтересувах се как е попаднала в Германия.

– Дойдох при мъжа си – каза неохотно тя и се загледа в реката. – Мъж... – процеди тя и се изплю.

В България, Мара била милосърдна сестра, работела и издържала мъжа си, който следвал в Берлин. Той завършил политехниката, но вече не се върнал при нея.

– Даже не се обади да пита как е детето – с възмущение говореше Мара. – Писах му. Не получих никакъв отговор. Тогава разбрах, че онова, което постоянно ми подхвърляха хората, е вярно. Друга ме беше заместила... Нали аз не съм красива, не съм фина, както се казва – призна тя, като се обърна бързо към мене.

Но Мара не се помирила. Дала детето да го гледа една съседка и поискала паспорт за Германия. Чакала доста и накрая ѝ отказали. Тогава тя се метнала на първия шлеп, който видяла по Дунава, и пристигнала във Виена, а оттам с камион, та в Берлин.

– И без паспорт? – учудих се аз.

– Човек, когато иска, много може да постигне, а когато и мрази, то на всичко е решен. После – тя многозначително се усмихна, – после, все пак аз съм жена, а жената винаги носи паспорта със себе си – тя се тупна по бедрото и зъбите ѝ наново блеснаха.

– Ако го бях намерила, щях да го убия – гневно заяви Мара. – Но той усетил, че съм в Берлин, и избягал. Чак във Франция се запилял. И там щях да го намеря, ако не бяха станали събитията.

– Смела си. А после?

– Станах милосърдна в една германска болница. Лъжех лекарите, че ранените не са още умрели и ядях дажбите им. Не можех да си простя, че някога съм била вярна на мъжа си, и започнах от чуждите мъже да вземам това, което бях похарчила за следването на собствения си мъж.

– Жените за тези работи не говорят – прекъснах я аз. – Пресилваш нещата.

– Така ти се струва, защото си бил в лагер и си се стерилизирал от живота. Макар и малко, давали са ти да ядеш. Нямало е откъде да крадеш, нямало е кого да лъжеш освен себе си.

Тя скочи, като че искаше да прогони мислите си, и забърза към реката.

– Дай си ризата да ти я опера – след малко се провикна тя, като сваляше рубашката си, прикривайки се зад една стара върба.

"Жените са по-практични от нас, мъжете" – мислех като събличах ризата си.

Мара, с прибрани на тила коси, клекна и натопа ризите във водата. Седнах на тревата да ѝ правя компания. Край брега рядко се мяркаха хора и тия, които минаваха, бяха сакати. Здравите се криеха от гнева на победителя.

– Омръзна ми да гледам сакати! – обърна гръб на двама инвалиди Мара и започна да търка дрехите. – В цяла Германия не можеш да срещнеш мъж, на когото всичките части да са на местата си.

– Да му мислят германките – обадох се аз.

– Вярно е – потвърди Мара и набръчка нос.

Нямахме сапун и тя започна да удря мокрите ризи в един камък.

– Когато бях в болницата – като изстискваше дрехите, каза Мара, – докараха един ефрейтор без ръце и един сержант без крака. Този без ръцете беше шегаджия и непрекъснато предлагаше на сержанта да му даде крак за една ръка. Сержантът беше стиснат и не се съгласяваше, защото смяташе, че ръката е по-ценна от крака. "На краката излизат мазоли – казваше той – а за ръката не е необходимо да купуваш обувки и освен това с нея можеш да се почесваш, където пожелаеш." Останалите болни се съгласяваха... Едновременно и двамата ги изписаха. Ефрейторът надяна раница, в която беше поставил сержанта. Те бяха разрешили въпроса добре. Ефрейторът вървеше, а сержантът му отваряше вратите.

Мара тръсна изпраните ризи, простря ги на тревата и седна до мене.

– Дали ще ме познае дъщерята? – прошепна тя и се загледа в едно бяло облаче.

"Дали родителите ми са живи?" – помислих аз и потърсих в джоба си цигара.

Мълчахме. Пепелта от цигарата ме парна. Мара продължаваше да гледа облачето и ръката ѝ решише тънката, скоро поникнала трева. Може би тя мислеше, че гали косите на малката си дъщеря.

Към обед пристигна развълнуван Георги и ни съобщи, че композират ешелон за Познан. Грабнахме чувалите и полетяхме към гарата, където хиляди хора с псувни и крясъци се надпреварваха да се качат. Хвърчаха багажи, жени и деца пицяха и цялата тази посърнала и дрипава тълпа се изсипваше във влажните и открити вагони. Най-последно, успокоени, свити един до друг, обгърнали с ръце имуществото си, настанилите се зачакаха да се прикачи локомотива.

Започна да ръми ситен, студен дъжд, а машината не идваше.

По счупената кост на крака ми като светкавици преминаха няколко остри болки. При тичането бях се изпотил и потта замръзваше по вледенения ми гръб. Само челото и страните ми пламтяха.

Дойде нощта. До мене се бе свряла слабичка жена, която от време-навреме тикаше сухата си гърда в устата на бледо дете. Детето спеше, притворило тънки, почти прозрачни като крилца на пеперуда клепки. Жената грижливо го увиваше в скъсано войнишко одеяло и майчински го притискаше до себе си.

След студените тръпки, които ме раздрусаха, цялото ми тяло пламна. Някакви венички набъбнаха по слепите ми очи и припряно пулсираха. Повръщаше ми се и черни петна се лепяха по очите ми. Повдигнах глава и ситните студени капчици започнаха да щипят клепачите ми. Хладни струйчици вода се плъзнаха по шията и приятно разхладиха гърдите ми...

Не съм усетил кога влакът е тръгнал, кога е спирал и кога наново е тръгвал. Облян в пот, лежах на нещо меко и топло. Не можех да мисля, само усещах, че някаква ръка разкопчава куртката ми и с ледени пръсти опипва гърдите ми.

"Търси сърцето ми" – помислих аз, но ледената ръка се дръпна и след малко остър парцал започна да трие кожата ми. Опитах се да се надигна, но същата ледена ръка ме натисна по челото.

– Лапай! – чух познат женски глас и между зъбите ми се провря една таблетка, която се разпадна на езика ми с кисело-солен вкус.

– Щом вече се изпоти, и треската ще мине – познах гласа на Мара.

Върху мене тежаха много дрехи, помъчих се да ги отстраня, но ръката наново ме зави презглава. Наново съм се унесъл.

Когато се събудих, беше ден. Продължаваше да ръми и напоените с вода дрехи още повече тежаха върху мене. Задавен от миризмата на собствената си пот, дръпнах завивките и подадох глава.

Чух, че някой плаче. Беше същата слабичка жена с детето. Тя беше забравила да закопчее блузата си. Погледът ми зашари из пазвата ѝ и сепнат, се спря върху лицето на детето. То бе восъчножълто. Коприените му клепачи се бяха повдигнали и под тях назърташе едно малко синьо полукръгче.

– Не плачи! Още си млада. Ще си родиш друго – утешаваше Мара жената, която не я слушаше и продължаваше тихо да скимти.

Надигнах се още повече и нещо под мене се размърда.

– Добро утро – каза Мара, като протегна изтръпналите си крака.

Аз бях спал в скута ѝ като дете...

Подпрях се на капака на вагона. Мара ме наметна и ми даде наново да глътна аспирин. В подутите ѝ и зачервени от безсъние очи забелязах загриженост... Колко грозна беше тя с увисналите си, приличащи на миши опашки, мазни коси!

Мара се помъчи да стане, но наново седна. Краката ѝ се бяха схванали.

– Благодаря ти! – прошепнах смутено.

– Разтъркай ми краката! – грубо отвърна тя.

Започнах да разтривам подутите ѝ крака, като я упреквах, че ме е оставила да лежа върху тях.

– Стига! – строго отсече тя. – Аз си зная работата. Ако не се пресече навреме треската, ще друса с дни и месеци... А знаеш ли – промени тона си тя, – че аз съм ти майка?

Сигурно съм направил глупава физиономия, защото Мара се изсмя:

– Ти непрекъснато бълнуваше и ми викаше "мила мамо", а аз си мислех, че ако съм родила на година и половина, такъв дангалак щяла съм да имам сега...

– Не се подигравай! – пламнах аз.

– Не се подигравам, а се уплаших. Зная, че когато мъжете умират, тогава споменават майките си... Завивай се, да не те повтори!

Локомотивът наливаше под един кран и след като водата потече по тендера, той свирна и бързо се отправи към композицията. Хората се размърдаха. Тия, които бяха слезли, като луди се затичаха към вагоните.

Мара ме попита дали ще спрем в Дризен, понеже научила, че там имало лагер за освободени пленници.

Обясних ѝ, че трябва непременно да отида във Варшава, където ме очаква едно младо семейство – тя полякиня, а той българин, с когото сме били пленници.

– Ще ги взема от Варшава и оттам ще заминем за България – казах аз.

– И аз ще дойда с тебе. Искаш ли ме?

Петдесетте километра до Виетц бяхме пропътували за едно денонощие. Гарата беше осветена с електрически лампи и по перона ѝ се разхождаха освободени французи и англичани, които правеха размяна, като за разни вещи даваха продукти. По всичко личеше, че Червения кръст продължава да ги продоволства. Срещу германска куртка Мара се сдоби с хляб, салам и кутия с течено кондензирано млеко. Тя проби с един пирон кутията и поля хляба с гъстата бяла течност, която се точеше и беше сладка като мед.

Когато влака се движеше, ние нищо не усещахме, но сега, когато беше спрял, до носовете ни достигна остра неприятна миризма. Хората не смееха да слизат от вагоните, за да не им открадне някой багажа.

– То е умряло преди два дни – прошепна ми Мара и кимна с глава към детето. – Сигурно я е страх да не пропусне влака. Иначе какво чака още? – добави тя, като протегна краката си.

Действително влакът неочаквано спираше и още по-неочаквано тръгваше и много от тези, които слизаха да пият вода, тичаха след него, докато се качат. На една спирка Мара слезе и домъкна тежък камък. Заради този камък тя едва не остана на спирката. Влакът беше тръгнал и тя увисна на капака на вагона. Със слабите си сили едва успях да я изтегля.

След като поговори тихо с жената, Мара сложи камъка в одеялото, а до камъка постави малкото детско трупче. Тя направи пакет, който грижливо усуква с канап.

Когато минавахме над някаква река и влака предпазливо запълзя по наново възстановения железен мост, Мара се наведе и пакетът цопна във водата. Майката изпищя в ръцете ми и слабото ѝ тяло се затресе.

Мара извади от торбата парче салам и хляб и се наведе към жената.

– Хапни си! – тихо каза тя, като държеше храната и когато жената я пое, тя нежно я погали по мократа коса.

Беше се съвсем развиделило. Нашият вагон бе наблъскан с поляци и украинци, които на смесен език се разбираха добре. Те бяха облечени с военни дрехи и обути в големи, приличащи на саксии, немски ботуши.

По спирките във вагоните започнаха да надничат руски войници, които високо изреждаха имена и търсеха случайно да открият отвлечени преди години свои близки. Никой не се обаждаше и техните уморени гласове се носеха от вагон на вагон, долитаха до нас все по-слабо и по-слабо, докато съвсем заглъхваха.

След войниците, влакът се обсаждаше от деца и старци, които просеха милостиня. Те вдигаха към нас изпитите си от лишения лица и вятъра развяваше техните дрипи. Съжалявахме нещастниците, но и самите ние бяхме гладни. Бяха ни предупредили, че само в специалните лагери за репатриране на освободени граждани се отпуска храна. Знаехме, че в тези лагери има хляб, но не искахме да чакаме. Всеки предпочиташе да гладува, но по-скоро да стигне до дома си.

– По-добре гладни, но в движение, отколкото сити, но на едно място – повтаряха хората, като с това се успокояваха.

По гарите се замяркаха запечатани конски вагони с германски пленници. Остригани руси коси и уплашени сини очи се виждаха зад решетките на прозорците, а от време-навреме се протягаше и някоя ръка да проси цигара. Хората се възмущаваха, че на пленниците се дава храна. Те ограждаха последния вагон, където се намираше пленническата кухня, но дебелият готвачка дигаше тежка лъжица и ги прогонваше с ругатни.

"У-у-у!" – викаха хората и тракаха празните консервни кутии. Все пак намери се един старшина, който вземаше няколко кутии, напълваше ги с каша и ги даваше на децата.

– С готвачката не мога да се разбера, но с мъжа работата се уреди – каза Мара, като носеше пълно канче с картофена каша.

Тя се беше харесала на старшината.

На тази гара имаше дълъг престой. Най-после бай Георги можа да убеди един поляк да си разменят местата и се настани в нашия вагон. Той седна върху торбата си и доволен, зачака тръгването на влака.

Мара беше отишла някъде със старшината преди половин час и още не се връщаше. Когато решихме да я потърсим, се появи.

– Ставай и подавай багажа! – изкомандва тя, като ни даваше знаци тихичко да се измъкнем.

На една крайна линия беше пристигнал някакъв специален пътнически влак. Старшината заповяда веднага да се освободи едно купе за "важни иностранци" и ние сред ругатните на пътниците се настанихме в него. Старшината бе много любезен. Той ни почерпи с цигари и целуна Мара, която при раздялата се мъчеше да заплаче.

Влакът бързо потегли. Купето беше широко и ние заедно със скъпоценните чували на Мара се настанихме удобно.

Сивото небе се беше раздрало и между раздърпаните облаци слънцето се провираше и с топлите си лъчи целуваше полето. Наоколо се надигаше млечнобяла пара, която премрежваше погледа и караше дървета и къщи да трептят.

– Ако не беше старшия, сега трябваше да пътуваме обратно за Кюстрин – ненадейно се похвали Мара.

Старшината й казал, че се получило нареждане всички пленници да се върнат в Кюстрин, където трябвало да проверят от коя народност са, и тогава да ги изпратят за родината им.

– Знаеш ли какво значи това?

– Уверих се, че наистина жените притежават паспорт – казах аз.

– След като седиш във втора класа, пътуваш за Варшава и пушиш цигара, лесно е да се подиграваш – обиди се Мара.

Георги все още стоеше прав и не можеше да намери място за торбата си, от която никога не се делеше.

"Може би в нея има сребърни или златни прибори?" – мислех си и за да се уверя, че това е така, го попитах какво носи в тежката торба.

– Пирони – отвърна кратко той и аз подскочих.

– Пирони!?

– Да, пирони – сериозно повтори той. – Миналата година дъщерята се задоми и зетя реши да прави нова къща; стигна до дюшемето, но никъде не можа да намери пирони. А тия бяха пръснати на една улица и ги събрах. Защо да стават зян? – каза бай Георги, като че ли се извиняваше. – Е, взех ги, голяма работа не е. В торбата има четирийсепетдесе килограма, точно ще стигнат за къщата.

Слушах го и не можех да повярвам на думите му.

Но той, за да им се порадва, разтвори торбата и пред очите си видях пироните и между тях една голяма брадва.

– Моята се е изтрила вече – смутен, измърмори Георги, – а тази е от стомана и като я изклепа, гората да му мисли.

Влакът беше редовен и ние неочаквано бързо пристигнахме в Ландсберг.

– Слизай! – извика един мустакат ефрейтор с щръкнал на винтовката нож. – Влакът е дотука.

I I I

ЛАНДСБЕРГ

Над града войната беше "преваляла на облак", затова и не беше засегнат. По стръмните му улици бръмчаха камиони. Военни, с нови рубашки и праметнати през рамо брезентени чанти, бързаха по тротоарите. По облеклото на войниците и многото указателни табели на руски, разбрах че в града е настанено някакво интендантство.

В Ландсберг беше по-спокойно. Нямаше познатите знаци – «Опасно, мини!», а се мяркаха фирми, на които с червени букви бе написано «*Парикмахерская*¹». Тук се намираше и временната резиденция на фелдмаршал Вилхелм Лист, който в удобна килия на местния затвор очакваше милостта на победителите.

Докато чакаме нов ешелон, решихме да преспим в стар конски вагон, бутнат и забравен в една глуха линия. Георги накладе огън и ние препекохме запаса ни от плесенясал хляб, който, полят с кондензирано мляко, стана годен за ядене. Този хляб не можеше да ни насити, но в замяна на това гледката към реката беше чудесна. По Варта се плъзгаха малки корабчета, осветени с разноцветни лампи. От тях долиташе музика и смях. Тук частите продължаваха да празнуват победата. Седнали край огъня, ние наблюдавахме пъргавите корабчета, които оставяха след себе си бели бразди от разпенена вода, любувахме се на разноцветните ракети, които се пръскаха над реката, и жадувахме за оня миг, когато между своите близки ще празнуваме и ние победата.

Може би, замислените ни лица са се видели неблагонадеждни на двама съветски войници, които ни арестуваха. Помолих караула да оставят Мара и Георги, а аз, който няхах никакъв багаж, да отида с тях. Мълчаливо те ме поведоха през линиите към една ниска ограда. В канцеларията ни чакаше дребен, с увиснал перчем и тесни очи капитан.

– Фриц? – попита ме той, като метна перчема си назад.

– Българин.

¹ Бръснарница

– Какъв? – наново попита той, като че ли не беше разбрал отговора ми.

– Българин – повторих аз.

Капитанът ме загледа с малките си лъскави очи и пръстите му забарабаниха по масата. Това необичайно лице с дръпнати очи и остри черни коси ме смути.

Той добре разгледа пагоните, фуражката, кокардата и накрая заключи, че съм облечен в старата царска руска униформа и че следователно съм власовец.

Като чува думата «власовец», войниците, които ме бяха придружили, тропнаха заплашително с винтовките.

– Как власовец? Аз съм български офицер – запротестирах и доколкото можех, започнах да обяснявам, че съм бил пленник, че съм освободен от съветските войски и че сега си отивам в България. За да подкрепя думите си, разтворих куртката и измъкнах алуминиевата марка, която висеше на врата ми като медальон, и я подадох. След това извадих и смачканата бележка от коменданта на Лихтенберг, в която се потвърждаваше, че съм пленник и че всички власти са длъжни да ми дават помощ.

Комендантът погледна марката и бележката и ги остави настрана.

– И българи са воювали срещу нас – каза той и без да дочака възраженията ми, заяви че при него има пленени българи.

– Българи! – учудих се аз. – Къде са тези българи?

– Утре ще се запознаеш с тях – отвърна офицерът, като продължаваше да барабани по масата.

Стана ми мъчно, че този човек си беше внушил, че съм престъпник и затова го попитах дали в града има генерал, при когото да отида.

– Защо пък генерал? – невъзмутим, попита офицерът.

– За да се оплача, че ме задържате.

– В ареста – каза кратко капитанът и аз се озовах между двамата войници.

Обаче арестът беше препълнен и затова ни затвориха в нашия вагон. Въпреки протестите на Мара, вратите на вагона останаха заключени и пломбирани.

– Без мене не можете да се оправите – мърмореше Мара, като постилаше одеяло върху грапавите дъски.

Аз мълчах и през една счупена дъска наблюдавах какво става навън. Войниците, които ме доведоха, си отидоха и на тяхно място щръкна висок, мустакат ефрейтор, който се облегна на един стълб и запали цигара.

– Ей, таварищ, дай една папироска! – обади се бай Георги, който се надигаше на пръсти и поглеждаше през решетките на малкото прозорче.

– А ти откъде знаеш руски? – попита ефрейторът, като се приближи.

– Че как да не зная, та нали руснаците ни освободиха от турското робство. Моят дядо... – и бай Георги завърза разговор с руснака, който му подаде цигара.

На ефрейтора му беше скучно и той си намери компания.

След половин час вратата на вагона се отвори. Седнали един до друг Георги и ефрейторът си говореха. В съня си чувах откъслечни думи. Двата войници приказваха за ниви, за крави и плодни дръвчета. Българина и руснака бяха намерили обща тема и мърмореха до сутринта, като бай Георги често цъкаше с език, а ефрейторът повтаряше: "Да, так точно..."

От ефрейтора научихме, че преди два дни на гарата пристигнал ешелон с освободени югославски пленници, между които имало укрити много гестаповци и власовци, а също и двама българи, от които единият бил поп.

– Всички лъжат, че са комунисти – оплакваше се ефрейторът, като ни водеше наново при коменданта. – И всички казват, че нямат никакви документи – германците им ги били взели.

Влязохме в един обширен двор, заграден с висока ограда. Дворът беше изпълнен с мъже, някои от които бяха облечени в немски униформи, а други – в скъсани пленнически дрехи. Докато наблюдавахме хората, към нас се приближиха и ни заговориха двамата българи, за които ни спомена руснака. И двамата бяха младежи, зашили по един

трикольор на ръкавите на немските си куртки. По-високият беше бръснар, имаше дълга, четвъртита асирийска брада и затова навярно руснакът го беше взел за поп. Другият българин беше голобрад, носеше очила с дебели стъкла и спомена, че е студент.

Към обед ни повикаха при коменданта. Този път офицерът беше любезен. Изглежда, че нощният приятел на бай Георги беше казал някоя добра дума за нас. От коменданта научихме това, което вече знаехме: че имало нареждане да се отделят хората по народност, да се регистрират и изпратят в разпределителни пунктове, откъдето ще бъдат репатрирани за родината им.

– Между честните хора се крият и немски военнопрестъпници – каза офицерът. – Тези фрицове трябва да се открият и задържат.

Предложих на коменданта да му съдействам като преводач.

Започнахме с югославяните. С тях работата вървеше добре. Заредиха се поляци, чехи, холандци, французи и стигнахме до групата на люксембургчаните. Преди тях влязоха двамата българи. С бялото си лице, руси коси и сини очи студентът повече приличаше на германец, отколкото на българин.

– Васил Теодоров, студент, българин, двадесет и три годишен, от София – отговаряше кратко, с намръщено лице, студентът.

Комендантът го попита защо е облечен в немска униформа.

Студентът имаше готов отговор: костюма му го откраднали заедно с другите вещи и затова бил принуден да облече дрехите на убит германец.

От словоохотливия бръснар разбрахме, че се казва Петър Петров, че преди четири години напуснал България, за да си търси късмета в Германия. Той разправи за майка си, която умряла от притеснение, понеже баща му много пиел, че той се пропилил, когато фалирал. След като ни осведоми за целия си род, накрая спомена, че е бил бръснар в един чифлик в Прусия, че там имало много «забрани» поляци и руснаци, които бръснел, разбира се без пари, защото и самият той бил славянин и му било много мъчно за тях...

– Но защо имаш такава брада? – прекъсна го офицерът. – Ти с нея не приличаш на бръснар, а на дякон...

Българинът поглади лъскавата си черна брада.

– Без брада изглеждам млад. Брадата ме прави по-сериозен и всички ме уважават; силата ми се състои в нея – заяви Петър.

– Силата на Самсон била в косата, а на Петър в брадата – изсмя се Мара.

От този ден бръснарят Петър Петров се сдобил с ново име – Дякона, което впоследствие запази за спомен и като се върнал в България.

Следващите петима, които влязоха в стаята, декларираха че са от Люксембург.

Офицерът извади куп книжа и бавно започнал да ги прелиства.

– Само десет дни, а вече хиляда души от Люксембург и нито един от Германия. Я ти, малкия – посочи той с пръст едно малко човече с големи ботуши и дълга до колената куртка.

– Вас? Вас? – попита човечето и се ококори.

– Да. Точно ти. Ела насам!

Човечето запремига и погледна умолително останалите четирима, които изпънати стояха мирно.

– Ти си от Люксембург, нали?

– Люксембург, Люксембург – изписка войничето.

– Каж ми тогава коя е столицата на Люксембург? – попита офицерът и аз преведох въпроса.

Войничето се слиса. То се изчерви, челото му се изпоти и от притеснение започнал да се мести от един крак на друг.

Зададох въпроса още веднъж.

Офицерът се надигнал от масата и като учител започнал да следи останалите да не му подсказват.

– На Съветския съюз столицата е Москва, на Германия – Берлин, на Франция – Париж, а на Люксембург навярно столицата е Данциг? – пошегува се комендантът.

– Я, я, Данциг – каза виновно войничето. – Толкова години война, забравя се – допълни то и погледна победоносно останалите.

– Малък нещастен фриц, защо ме лъжеш? – тупна с юмрук по масата офицерът.

– Найд Фриц, их бин Ханс – извика забъркано човечето.

– Кажете откъде си – не се сдържа и се намеси Мара. – Няма да те изядат.

Войничето призна, че е баварец, и разправи за себе си някаква тъжна случка. Разбрахме, че той е много глупав. Но, изглежда, тоталната мобилизация не е била много претенциозна.

Руснакът прибра книгата и заяви, че му е омръзнало вече да го лъжат.

– Целият Люксембург няма толкова граждани, колкото са записани тука – каза той. – Ако ви е срам да кажете, че сте германци, станете граждани на някоя друга държава – и той кимна с глава към войника, който стоеше изправен до вратата.

– Ну давай! – издебело се обади войникът и широко отвори вратата.

Петимата тракнаха токове и се обърнаха. По стар навик глупавото войниче вдигна ръка за хитлеристки поздрав.

– От Люксембург е – засмя се капитанът. – Да допуснем, че вие не ме лъжете – обърна се той към нас. – Смятам, че след няколко дни ще можем да сформираме композиция за Варшава...

Върнахме се в нашия вагон. Той вече не беше сам – на същата линия бяха докарани още десетина разбити вагони.

– Да не ме викат Паспорта, ако до довечера не тръгна за Варшава – изкрещя Мара, като без да иска откри прякора си.

Тя беше ядосана, защото един от чувалите ѝ липсваше. Даде наставления на бай Георги да пази вещите добре и наново изчезна.

Студентът и бръснарят хвърлиха вързопчетата си в един ъгъл на вагона, извадиха по късче сух хляб и започнаха да го ръфат. Бръснарят беше доволен от срещата си с нас. Студентът мълчеше.

– Кой знае къде щяха да ни лашнат – каза Дякона. – Друго е двама, друго е петима, а и с господин поручика е по-добре – обърна се усмихнат към мене. – Пленник е бил човекът, на уважение е.

– Тъй, тъй – потвърди Георги. – Все друго нещо е, като има началство. С началството е едно, без началство е друго.

Погледнах през вежди, а бръснаря се усмихна и предложи да ме обръсне.

Дякона върза кърпа около врата ми и започна да ме сапунисва. Тънката прозрачна пяна на немския ерзац веднага изсъхваше по страните ми, но бръснарят бе чевръст, движеше бързо бръснача и не забравяше да ме попита дали върви добре.

– Добре е – отвърнах, едвам сдържайки сълзите си.

Операцията завърши и аз отидох да се измия на помпата. На сандъка, който освободих, седна Георги. Не му завиждах.

– Кофата, кофата! – чу се разтревожен глас и видях Мара да тича към вагона. Тя грабна кофата и пак изчезна.

След половин час ние я видяхме да се задава от другия край на гарата. Този път тя пристъпваше бавно, за да не изплиска борша, който неизвестно откъде беше намерила.

Комендантът на гарата непрекъснато изпращаше хора, които се настаняваха в празните вагони. Глухата линия заприлича на бивак. Накладоха се огньове и покрай тях наклеяха жени и мъже. На другия ден започна търговията. От града пристигнаха германки, които носеха под дрехите си брашно, цигари и хляб. За продуктите те получаваха разни вещи, които пленниците измъкваха от чувалите си. Една дебела немкиня домъкна тенджерата с варени картофи. Пазарлъкът стана бързо. Тя изсипа още горещите картофи и за тях отмъкна дантелено перде.

Дякона беше практичен. С парче вар той написа на вагона «Бръснарница». Клиентите не закъсняха да дойдат и около нашия вагон стана оживено. Бръснарят бързо работеше и още по-бързо говореше. Той разправяше весели случки от войната и под сапунената пяна не можеше да се разбере дали човекът се смее, или плаче.

С ръце на хълбоците Мара обикаляше около огньовете и наблюдаваше как върви търговията. На тази глуха линия тя се чувстваше като хазайка.

За бръсненето се плащаше в натура и Дякона се осигури с храна за три дни. Той подреждаше в торбата си спечелените продукти, като лакомо дъвчеше с издути бузи хляб и салам.

Васил, студентът, не излизаше от вагона. Може би немската униформа на планински стрелец от СС-войски, с която беше облечен, го възпираше.

– Какво си се умислил? – опитах се да започна с него разговор.

– Не съм се умислил – с безразличен тон отвърна той.

– Нищо не говориш. Не излизаш. Да не би да те е страх заради униформата? Ще потърсим други дрехи – наново рекох аз.

– Униформата не ми пречи. Аз си я харесвам.

– Харесваш я, но някой може да те вземе за германец и после иди се оправяй – и аз с пръст му посочих ръкава на куртката, където личеше, че е имало фогел.

Всички пленници знаеха, че само СС-овците носят фогела на ръката си, докато обикновените военни го носеха на гърдите.

– Тази е моя униформа и няма защо да я сменям. Аз съм германски офицер. Нихт вар¹?

И двамата млъкнахме. Той свали очилата си и започна да ги бърше с мръсна носна кърпичка.

– Значи, ти си немец? – казах след малко.

– Българин съм, но съм на немска служба – нахално отвърна той.

– Е, сега?

– Иди да съобщиш на руснака – злобно процеди той.

– Потрябвал си му – извиках аз и станах, като бях убеден че нервите на Васил са разстроени. Той ме гледаше нахално със сините си късогледни очи, като продължаваше упорито да трие очилата си с мръсната кърпа.

Взех си бастуна и слязох от вагона. Упътих се към гарата да проверя дали скоро ще тръгваме. Почувствах как погледа на Васил се заби в гърба ми и се обърнах. Той бе поставил очилата си. Слънчевите лъчи се отразяваха с блясък в стъклата и хвърляха светкавици към мене.

¹ Нали?

Влязох при началника на гарата и го попитах кога ще прикачат вагоните ни.

– Няма машини. Чакаме да произведат в заводите и да ни изпратят – изсмя се той.

– А дотогава?

– Дотогава почивка...

Тропнах с бастуна и изскочих. Не ми беше до шега.

На гарата пристигна влак с ранени войници. Дадох им чай и закуска и ешелонът наново потегли на изток. Завиждах на ранените...

Върнах се омърлушен към нашите вагони. До реката, под едно дърво, Дякона беше запалил огън и върху тенекиено парче печеше нещо. Приятна миризма на печено месо достигна до носа ми. Бръснарят отлепяше от тенекето горещи мръвки, шумно духаше и след това със затворени очи ги лапаше. Той ме забеляза и обърна гръб. Дякона приличаше на куче, което, грабнало някакъв кокал, носи го далеч от другите кучета и там, скрито от гладните им погледи, спокойно го изяжда. Не му се разсърдих, че не ми даде поне една мръвка. Бях свикнал. В лагера, където бях, никой на никого не даваше от храната си. Без да сме егоисти, гладът ни беше направил такива.

Скрит зад вагона, Георги вареше картофи.

– Даде ми ги един поляк – гузно каза той, решил сам да ги изяде.

– Малко са, едва ли ще стигнат за мене. Дано Мара донесе пак борш...

Заварих Васил така, както го оставих, само че се правеше на заспал. Бръкнах в торбата си да извадя последния сухар. Цялата я обърнах, но не го намерих. Нямаше и трите цигари, които бях скрил между две дъски на вагона.

Уморено, слънцето хвърляше последните си лъчи в реката и водите изглеждаха още по-мръсни. В съседния вагон се караха. Чуваше се трополене и един резлив женски глас вулгарно псуваше.

– Двама мъже налагат една жена – осведоми ме Георги.

Беше се изправил до мене.

– Окрала ги – допълни той, като слушаше истеричното пищене на жената. – Пада ѝ се, щом краде. На крадеца трябва да се отсичат ръцете...

Мълчах, режех на бастуна си *«Ландсберг»* и мислех дали много имена на градове и села ще изрежа, докато се прибера в България.

Здрачаваше се, когато откъм гарата се зададоха две жени, които мъкнеха куфар с провряна през дръжката му тояга. Пред тях вървеше съветски войник, който се спираше пред всеки вагон и питаше нещо. Един французин го насочи към нас. Войникът избърза и се спря пред мене.

– Българин? – попита той.

– Да, българи – обади се Георги и се приготви да си изпроси цигара.

Руснакът ни обясни, че комендантът изпраща при нас две българки.

Казах на Георги да отиде и им помогне.

Войникът назърна във вагона и се облегна на вратата. Той извади от джоба си махор, откъсна парче вестник и сви дебела цигара, която ми подаде. Той сви втора цигара и като близна с езика си края на хартията я залепи. Опитвах се да залепя моята цигара, но не успях. Войникът снизходително се усмихна, наново сви цигарата и като извади езика си, нагледно ми посочи как трябва да я залепя.

Остър дим заседна на гърлото ми и аз се запревихах от кашлица.

– Крепки, крепки – усмихваше се войникът. – А вот и женици – посочи той към идващите.

Те неспокойно се обръщаха към Георги, който, изкривен на една страна, мъкнеше тежкия куфар.

Двете жени се приближиха към мене. Руснакът дигна ръка към пилотката си, намигна многозначително и си тръгна.

Едната беше съсухрена, възрастна женица, навярно майката. Другата беше млада, руса, с продълговати черни очи и учудващо красива. Върху къдравите си коси тя носеше червена шапчица.

Първо заговори малката и в гласа ѝ прозвуча чужд акцент. Обясни ми, че майка ѝ и тя са от Ксанти и докато говореше, старата мълчеше.

– Майка ми е гъркиня, а баща ми българин – допълни момичето и попита дали скоро ще тръгваме.

Свих рамене. И аз исках да зная това.

Направи ми впечатление, че жените бяха облечени добре, а куфара им беше кожен и нов. Поканих ги да влязат във вагона, за да си починат. Момичето надникна, видя голите грапави дъски и недоволно сви устни.

– Но, господине, на тези ли дъски ще почиваме?

– Докато ни раздадат пружинени легла и пухени възглавници – отвърнах аз.

– Вас ист дас¹ "пружинени легла"? – попита глупаво момичето.

Сетих се за малкия баварец, който твърдеше че е от Люксембург, и попитах младата българка как е попаднала в Германия.

– Друг път ще ви обясня – отвърна тя и за да отклони разговора, заговори с майка си на гръцки.

"И тази лъже" – си помислих.

– Зер шьойн – обърна се към мене един непознат мъж и целуна събраните си пръсти, като кимна към русото момиче.

Бай Георги гледаше момичето с отворена уста. И на него, изглежда, му хареса гъркинята.

Започнах да губя търпение. Трети ден вече стояхме на тази глуха линия.

Мара беше изчезнала. Георги я търси навсякъде, но не можа да я открие. Дякона обикаляше вагоните и бръснеше, а Васил непрекъснато лежеше.

Отидох в комендантството. Заварих друг офицер, който ме посрещна хладно.

– Знаем, че чакате – каза той преди да отворя уста. – Няма машини.

– Но ние сме освободени пленници. Близките ни нищо не знаят за нас. Трябва веднага да си тръгнем...

¹ Какво е това

– Пленници! – извика офицерът и скочи. – Защо сте позволили да ви пленят? – и без да даде възможност да му отговоря, продължи със същия сърдит тон: – За мене истински боец е този, който не пада в плен. Той се бие до последния куршум, като винаги един запазва за себе си...

– Но, таварищ старши лейтенант, нашето положение е съвсем друго – опитах се да го прекъсна аз.

– На фронта беше друго – като че ли не ме чуваше, продължи офицерът. – Който се мерне пред тебе, знаеш че е противник, и стреляш. А когато противникът стреля – криеш се. А сега откъде наизскочиха толкова хора и всичките искат да си отидат бързо по домовете. "От Канада съм, от Люксембург съм, белгиец съм, патагонец съм" – имитираше той пленниците – и чорт ги знае от какви други държави и градове казват че са, а ние трябва да разберем дали между тях има военнопръстъпници. Всичките лъжат.

Без да говоря, разтворих куртката и му показах единствения си документ – военнопленническата си марка.

– Ето моя паспорт – извиках аз.

Офицерът се изсмя и махна с ръка.

– Има много убити. Може и документ от политически комисар да ми покажеш.

Когато куцах към глухата линия, повтарях думите на офицера и те ми се сториха верни...

Мара пристигна късно вечерта. Прегледа багажа си и ме дръпна настрана.

– След половин час тръгваме – поверително ми пришепна тя, като се оглеждаше да не чуе някой. – Петимата трябва да се измъкнем тихо.

Заразпитвах я за подробности, но тя се задоволи се да ми каже, че намерила приятели, които щели да ни настанят във влак, заминаващ точно в дванадесет часа през нощта.

– За пет души издействах места – заключи накрая тя.

– Но ние вече сме седем?

– Ще оставим кокошките!

– Кои кокошки?

– Русата и черната – с омраза каза Мара.

Докато говореше, от устата ѝ лъхаше на спирт.

Започнах да я убеждавам, че и те са българки и че комендантът ги е поверил на мене.

– Вятър българки! – тупна с крак Мара. – Чух ги, като цъцкат пред руснаците. Гъркини са. А оная русата, с червената шапка, като че ли е тръгнала на бал, така се е изконтвила. А пред коменданта върти очите си като пържени яйца.

– Как като пържени яйца? – изсмях се аз.

– Искях да кажа, като яйца на очи – объркано смутолеви Мара и призна, че гъркините не ѝ били симпатични.

– Разбери, че не ми харесват – заяде се тя. – Нека си намерят гърци и с тях да си отидат в Гърция...

За да не обърнем внимание на останалите, решихме да се измъкнем един по един. Мара щеше да ни чака до помпата за вода. Аз останах с двете жени, които подреждаха вещите си в куфара.

Пристигна Мара.

– Хайде! – каза тя, като ме дръпна за ръкава.

– И жените – отвърнах аз.

– Не! – отново се заинати Мара. – Няма място.

– Отивай си! – сопнах ѝ се аз и седнах.

– Глупчо! – отвърна тя презрително с дрезгавия си глас и се загуби в тъмнината.

Старата гъркиня гледаше учудено, но момичето разбра и ме помоли да тръгна. Със свито сърце аз заявих, че ще остана при тях.

Не се мина много време и на вратата на нашия вагон наново се подаде рошавата глава на Мара. Ние мълчахме и в тъмнината не можеше да ни забележи.

– Има ли тука хора? – сърдито попита тя.

Изкашлях се.

– Тръгвайте! Ще изпуснем влака.

Вагонът беше пътнически, но коридора беше толкова претъпкан от хора, че трябваше да се прехвърлим през един прозорец. На вратата на празното купе бе лепната бележка с надпис «За чужденци». Мара опита дали е добре заключена вратата и дръпна пердето пред недоволните лица, които със смачкани върху стъклото носове назъртаха в купето.

След малко влакът бавно потегли.

Настаних се до Мара, но тя демонстративно стана и седна на другия край на пейката. Беше ми сърдита.

– Дали има вагон-ресторант? – опита да се шегува Дякона.

– Ще съм доволен, ако някой ми даде хляб и сиренце – отвърна Георги, който търсеше удобно място за торбата с пироните.

Васил мълчеше и гледаше към двете жени, които се бяха свили в единия ъгъл на купето. Мара нескрито хвърляше враждебни погледи към тях. За нея двете гъркини бяха като че ли пътници без билети.

– По-нашироко се разположете, госпожице – проговори Васил на немски. – Вие сте много уморени.

Той отстъпи мястото си и леко се прекачи на багажника, пхна вързопчето под главата си и се протегна.

Мара го наблюдаваше мълчаливо.

Станах и прилепих челото си на прозореца. Луната беше изгряла и полето плуваше в матовата ѝ светлина. От комина на локомотива прелитаха искри, стрелкаха се в тъмнината и гаснеха в клоните на дърветата, които се мяркаха пред погледа като грамадни рошави сенки. Колелата на вагона чукаха безкрайни телеграфни сигнали. Заслушах се... Те като че ли повтаряха: *"Към България, към България..."*

Мара шумно драсна клечка кибрит. Замириса на тютюн. Тя пресегна ръката си към прозореца и отърси цигарата в пепелника. Не се обърнах. Тя нарочно остави цигарата в пепелника и тънък като конец дим раздразни ноздрите ми.

Отделих се от прозореца и седнах.

– Вземи! – подаде ми кутия с цигари Мара.

Наведох се да запаля от нейната цигара, но тя я дръпна и направи с нея кръгче около моята. Понечих наново да запаля, но и този път тя ме излъга. Погледнах я. Погледът ѝ беше мек и някак си особен.

– Глупчо! – прошепна тя и духна дим в лицето ми.

Бай Георги многозначително се изкашля.

Мара се протегна и изгаси светлината.

– Ще спим, а? – обади се Дякона. – Сънят е най-добрата почивка
– дълбокомислено добави той и се прозя.

– Спете! – каза Мара и се притисна до мене.

Чувствах, че в тъмнината всички гледат с широко отворени очи.

ВЪВ ВЛАКА ЗА ПОЗНАН

Докато победителите, навярно да докажат, че не са фаталисти, определиха мирната конференция да се състои в двореца «Безгрижие»¹, край кръглата маса на най-войнолюбивия крал², аз пътувах за Познан и сънувах, че съм в София и си поръчвам сто препечени кебапчета.

"Просим, пане! Просим, пане!" – събудиха ме тънки гласчета.

Възмутен, че даже и насън не мога да се нахраня както трябва, отворих прозореца и се надвесих. Вече се беше развиделило и на една жълта табела прочетох «Дризен».

Въпреки ранния час на гарата беше оживено. Боси деца тичаха под прозорците на вагоните и молеха пътниците за хляб. От съседните вагони се носеше глъчка и смях. Освободени от германски плен американци се трупаха по прозорците. Те държеха в ръцете си пакетчета с цигари и шоколади. Няколко момичета подскачаха да вземат лакомствата, но американците ловко си дръпваха ръцете и се смееха на недоволните им гримаси, които правеха момичетата.

– Бите! Бите! – крещеше пъпчив войник, като показваше голям шоколад на едно гърдесто момиче. Зарадвано, то се затича и подскочи, но американецът умело дръпна ръката си.

– Бите! Бите! – продължаваше да кани американецът, впил похотлив поглед в издутата блузка на девойката.

– Ком! Ком! – умолително извика той, като видя, че момичето си отива.

– Защо ме лъжете? – обърна се и проплака тя. – Аз съм гладна.

Примамено от шоколада, момичето наново се приближи и протегна голата си, бяла и пълничка ръка.

Мъжът се наведе, но вместо да подаде шоколада, грабна внезапно ръката и започна да я тегли.

¹ Дворецът «Сан Сузи» в Потсдам.

² Фридрих II.

Пламнало от срам, момичето плачеше, като се мъчеше да се откопчи. Късата ѝ пола се беше дигнала и оголила краката ѝ.

– О-о-о! – в един глас завикаха американците.

Две деца се притекоха на помощ и с писък започнаха да дърпат момичето. Пъпчивият американец не издържа, отвори внезапно ръката си и момичето, с вдигната пола, падна на земята. То скочи, смутено дръпна полата си и с плувнали в сълзи очи побягна, преследвано от смеха на мъжете.

– Мръсник! – креснах аз и се заканих с юмрук на пъпчивия.

– Не разбирам немски – сричайки отвърна той и налапа парчето шоколад.

– Швайн!¹ – му извиках аз и го заплух.

– Къде е свинята, да я изям – опули се пъпчивият и се изплези.

– Гангстер! – с цяло гърло изревах аз, но американеца се беше вече оттеглил от прозореца.

Децата наново започнаха да тичат и да се молят за парче хляб.

"Шнабс! Шнабс!" – се носеше по перона провлечен глас на мъж в железничарска униформа.

– Ало! Ало! – викна го един американец, като размахваше едра германска банкнота.

Железничарят се приближи, погледна банкнотата и се изсмя.

Американецът бръкна в джоба на якето си и извади друга по-малка банкнота с лика на Вашингтон.

Железничарят я пое, разгледа я с любопитство и я върна, като каза: – Рубли, злоти... – видя, че американецът повдига безпомощно рамене и добави: – Цигари...

Сделката стана. Срещу две пакетчета с цигари американецът пое бутилката с безцветна течност.

"Дано се отровиш" – казах на ума си аз.

Не разбрах кога зад мене се беше изправила младата гъркиня. Оттеглих се да ѝ направя място и тя с усмивка ми благодари.

Няколко американци бяха слезли от влака и се разхождаха по гарата. Единият от тях се спря и започна нахално да гледа гъркинята,

¹ Свиня.

като с протегнатата ръка ѝ подаваше шоколад. Две босоноги деца като лястовички се щуркаха между вагоните и с тънки плачливи гласчета молеха за хляб. Неочаквано за американеца гъркинята грабна от ръката му шоколада и го подхвърли на децата, които се сборичкаха за него.

– Ей, червена шапко, дръпни се да погледам и аз! – извика грубо Мара.

Старата гъркиня попита дъщеря си защо ѝ се кара Мара.

– Нарича ме кокини скуфица – каза момичето и седна на пейката. Полюбопитствах да узная какво е това "кокини скуфица".

– Червена шапчица – отвърна момичето, като свали шапката си.

Аз гледах с възхищение как падат върху раменете ѝ тежките руси къдри и в мене се появи странно желание да ги погаля.

– Защо Мара ме мрази? – след малко попита тя и въздъхна.

– Защото си хубава – прошепнах ѝ и продължително я загледах.

Тя се усмихна и притвори клепки.

– Вие сте Червената шапчица, а аз съм Вълкът.

– Но вие сте добър вълк – отвърна тя – и предпочитате да изядете един сладък сухар, отколкото да се измъчвате с мене.

Тя бръкна в чантата си, измъкна кутия с бисквити и ми подаде една.

С едрото си тяло Мара беше задръстила целия прозорец. Тя закачаше американците, смееше се и тропаше с крак.

Бавно хрусках бисквитата и слушах момичето. Казваше се Стефка. Баща ѝ бил търговец и когато българите пристигнали в Беломорието, той изчезнал. Останали сами, двете жени нямало какво да правят и били принудени да отидат да работят в Германия.

– Много се зарадвахме, когато в Ландсберг научихме, че има българи. С вас по-бързо ще стигнем в Ксанти – каза тя.

Попитах я защо е изчезнал баща ѝ.

– Той беше прогресивен човек – с наведена глава отвърна момичето.

– Какъв? Комунист?

– Нещо такова – неопределено смънка Стефка и се обърна към майка си.

Постепенно Дризен изчезваше от погледа ни.

Георги беше налял вода и спореше с Дякона за това, къде в България се намира най-хубава вода за пиене.

– В нашето село водата е букова, сладка и много полезна – каза с едва доловима тъга Георги.

– Пил съм букова, мирише на пън – възрази Дякона.

Опънал се отгоре на багажника, Васил не вземаше участие в разговора. Той непрекъснато гледаше през прозореца и само от време навреме хвърляше към нас презрителен поглед.

Исках да узная какво мисли този хлапак в германска униформа.

В един ъгъл, обърната с гръб към нас, Мара правеше преглед на багажа си и се пазеше да не видим какво има в чувалите.

Застанали като мумии, двете гъркини се мъчеха да заспят и бавно спускаха клепачите си. Понякога те се сепваха, поглеждаха с уплашени очи и пак започваха да дремят.

В купето затихна. Само Дякона нещо разпалено обясняваше на Георги, който, поставил на коленете си едри, жилести ръце, кротко го слушаше. С изтърканите и малки за ръста му войнишки дрехи, с остриганата си прошарена коса, със сухото си, хлътнало под очите лице той ми напомняше за оня Стоил, който така добре е описал Йовков. Нещо грубовато, несръчно и честно лъхаше от цялата му прегърбена фигура. Аз си го представих как оре, как гальовно подвиква на воловете и трие челото си с остра, на сини шарки кърпа. Виждах го свит в окопа, прегърнал пушката, загледан с малките си кротки очи в тъмнината. Представих си го как мърда с устни и пише с едри, скокливи букви писмо до невестата си и ми стана мило за този човек, грабнат от нивите и пратен да гладува и копае окопи в чужда страна.

Влакът изсвири. Бай Георги погледна към пироните, след това улови погледа ми и се усмихна.

– Отиваме си, господин поручик – каза той, като че ли до този момент не беше слушал онова, което му разправяше Дякона.

Бръснарят, засегнат от невниманието на Георги, извади голям гребен и започна да реше брадата си, която, наелектризирана от кокала, тихо запращя.

* * *

В Познан никой не ни попита кои сме, накъде отиваме и никой не можеше да ни осведоми кога ще има влак за Варшава. Тълпата на гарата още повече се увеличи от пътниците, които слязоха от нашия влак. Само американците останаха във вагоните си. Навярно щяха да ги прикачат на друга композиция. Попитах един от тях защо отиват във Варшава и той ми обясни, че оттам щели да ги репатрират със самолети; допълни, че повечето от американските военнопленници били летци, свалени над Германия. Този американец ме изненада. Той беше любезен и възпитан младеж. Разбира се, лошо говореше немски и жвакаше дъвка. Почерпи ме с цигара и ми подаде няколко бонбончета.

– Витамини – обясни той и ме попита от каква народност съм.

Казах му. Никога не беше чувал за България.

– Но ние бяхме във война с вас. Дори вие бомбардирахте нашата столица.

– А, така ли? Много съжалявам – извини се американецът, като непрекъснато движеше изпъкналата си, прекомерно развита от дъвчене челюст. След малко той ми повери че бил колекционер на копчета и помоли да му откъсна едно от куртката си. Когато му го подадох, той внимателно го разглежда, извади от джоба си сиджимка с нанизани над сто разнокалибрени копчета, постави моето на края и грижливо завърза връвчицата.

За копчето получих пакет с цигари «Лъки страйк» и нови пет бонбончета с витамини. Попитах го за още колекционери, и от него разбрах, че имало много, но не на копчета. Той се интересува за цената на един мой пагон. Казах му, че не продавам пагоните си.

– Защо ви са вече? – попита учудено той. – Направих добра сделка, като купих един рицарски кръст за три пакета цигари.

От американеца разбрах, че до час ще се композира нов ешалон. Наистина не се мина много време и една машина направи маневра и откачи вагоните с американците. Тръгнахме след нея като след катафалка. Спъвахме се по траверсите, но накрая усилията ни бяха възнаградени. В скрита от пленническите погледи линия забелязахме вагони, на чиито покриви бяха нарисувани големи червени кръстове.

В един конски вагон заварихме спотаили се десетина души, които преди нас бяха надушили ешелона. Те ни посрещнаха враждебно, въпреки че освен тях във вагона имаше само няколко сандъка и купчина санитарни носилки. Хората държаха в ръцете си разни вещи и като че ли чакаха някого. Най-после те ни казаха, че били настанени от един полски железничар който ги предупредил, че след малко ще дойде да си прибере «таксата за билета».

Този железничар се появи пет минути преди тръгването на влака. Той отвори шумно вратата, скочи във вагона и мълчаливо започна да обира приготвените за него вещи. Стигна до нас и спря учуден поглед в празните ни ръце.

– Давай! – предупредително каза той, като се обърна към мене.

Заклатих глава в знак, че нямам нищо.

– Давай! – настоятелно повтори той.

Извадих пакета с цигарите, който бях получил за копчето, и отброих няколко. Полякът грабна цялото пакетче, скри го в джоба си и се обърна към Дякона.

– Давай! – отново каза той, като гледаше бръснаря.

Дякона зачопли из джобовете си и накрая измъкна едно сапунче. Железничарят прибра сапунчето и наново каза: "Давай!"

Мара не можа да издържи, скочи, грабна една носилка и я стовари по главата на нахалника.

– Давай, а? – изкрещя тя. – Сега ще те науча, разбойнико! – и наново вдигна заплашително носилката.

Полякът никак не очакваше това. Той се опита да ни сплаши, но след като видя, че Дякона и Георги се присягат към носилките, изпсува на немски и побягна, като изтърси от себе си една кутия с консервирано месо. Дякона я взе и я сложи в торбата си.

– Заради вас и ние ще пострадаме – каза уплашено един мъж.

– Нека дойдат! – важно отвърна Мара и се обърна към бръснаря: – Дай консервата! Ще ти окапе брадата, ако я изядеш цялата.

Разтворихме носилките, легнахме в тях и започнахме да пш-каме. Преди да тръгне влака, чух някакъв глас, който строго нареждаше: "В този вагон никой да не влиза, има тежко болни!"

V

ВАРШАВА

Настаниха ни в бившото полско военно училище в предградието на Варшава – Рембертов. Казармата гъмжеше от освободени мъже и жени, всички помещения бяха вече заети и на нас не ни остана друго освен да се разположим върху студената мозайка на банята.

В репатрационния лагер имаше най-малко пет хиляди души и се говореше на сто езика. За наша голяма изненада в лагера намерихме и българи. Българската група се състоеше от градинари, работници, хора без професия и двадесетина освободени от плен български войници. Явих се при коменданта на лагера, който ме назначи за отговорник на българите и записа имената на пристигналите с мене. Поисках списъка на българите. Два пъти го прочетох, но не намерих имената на Павел и Мария.

На другия ден с адрес в ръка тръгнах да търся дома на Мария. Идвах от Берлин. Минах през много селища, където са се водили битки, но онова, което видях във Варшава, ме уплаши. Някога, древният Картаген е бил разрушен из основи. Двадесет века трябваше да минат, за да се роди новият Сципион.

Аз вървах в град, в който мъчно можех да разбера къде е имало улица, къде – площад и къде са били сградите. Навсякъде погледът ми се сблъскваше с грамади от счупени тухли, камъни и хоросан. Промъквах се между стените на опожарени здания, изкачвах се и слизах по планини от развалини и търсех дома на Мария. Малкото варшавяни, които срещах, се мъчеха да ме упътят, но и самите те мъчно се ориентирваха в този харман, по който бяха вършали конете на Марса.

След дълго лутане най-после намерих улицата. На една смачкана желязна врата открих No 26, а по-нататък на олющена стена открих и No 48. Стената стърчеше самотна, а край нея се редяха хълмове от развалини, от които се подаваха изкривени железни греди, парчета ръждясала ламарина и смачкани емайлirани съдове. Домът на Мария се е намирал на No 50. Седнах на един гранитен камък.

"Навярно този камък е от къщата на Мария" – помислих аз и се загледах в едно тънко, като по чудо останало дръвче, което геройски се мъчеше да излезе от развалините. Неговите хилави клонки с редки бледи листа трептяха от вятъра. Слънчевите лъчи галеха листата и блестяха в хиляди сребърни звезди в примесените с пясъка счупени стъкла.

Написах с тухла на стената:

«Павле, Мария, елате в Рембертов! Емил».

Отбих се в командатурата на града, за да запитам дали са идвали във Варшава Мария Владимировна и Павел Александров. За моя изненада в дневника не само намерих имената им, но и бележка за мене, написана от Павел. Зарадван, разтворих листчето.

"Драги Емиле – пишеше Павел. – Ние заминаваме за Лодз, където ще те чакаме десет дни. Ти виждаш как немците са разрушили родния град на Мария. Тя мъчно понесе това. Три дни се мъчехме да влезем във връзка с някой неин близък, но не можахме да открием никой. Ти знаеш, че родителите ѝ са убити. Мария не е добре със здравето и затова ще потърсим лекарска помощ в Лодз. И там в командатурата ще си оставим адреса. Надявам се, че кракът ти е по-добре. Горя от нетърпение да се върна в милата България.

Целуваме те: Мария и Павел."

Бележката беше писана преди единадесет дни. Може би Павел и Мария са вече в България, а с какво нетърпение очаквах да видя моите приятели!

Разрушеният град сега ми се стори още по-тъжен. Тръгнах по една набързо разчистена улица. По нея се срещаха повече хора; те всички припряно носеха раници и куфари. Чу се наблизко експлозия. Въздухът се изпълни с прах. Минувачите се хвърлиха на земята, станаха, изтупаха дрехите си и продължиха да бързат.

– Пак някой е стъпил на мина – каза един старец и се отдалечи.

Германците бяха минирали неразрушените постройки в града. Бяха капитулирали, но като ехо още се носеше техния войнствен глас. В безсилния си яд те бяха осеяли града със своите смъртоносни «сюрпризи».

Прибрах се в казармата, съсипан от умора. Пленниците се бяха вече нахранили и се разхождаха в големия занемарен парк. Болшинството от тях бяха италианци, които, минали на страната на Бадوليو¹, бяха поседели и в германски лагери. От италианския готвач получих порция фиде, примесено със ситно нарязан леберкез.

Българите, събрани, ме чакаха. По настояване на съветския комендант аз трябваше да им кажа няколко думи. Те ме посрещнаха мълчаливо. Един кандидат-подофицер се бе потрудил да построи войниците и когато се приближих, изкомандва "мирно!" Добрите войници! Те се надяваха, че аз ще мога да ускоря завръщането им в България.

Заговорих. С вирнати глави войниците слушаха. Цивилните ме гледаха с намръщени лица. Те ме чувстваха чужд.

Аз казах нещо за дисциплината в лагера, за дълга ни към отечеството, за прелома който става в нашата страна, и накрая обещах, че скоро ще се върнем в България. След като с патос хвърлих няколко лозунга, аз завърших и градинарите започнаха да протестират, че руснаците са ги разбутали от местата им, където са работили, и заявиха че не желаят да се връщат в България. "Там, където си изкарваме хляба – там е нашата родина" – заключи един побелял градинар и всички станаха. Когато се разотиваха, чух някой между тях да казва "хляпак". Не се съмнявах, че тази дума се отнасяше за мене.

Войниците останаха и ме заобиколиха. Те ми разправиха за теглата си из немските лагери. Всичките бяха селяни и жадуваха да се върнат час по-скоро при нивите и жените си. Наново обещах на войниците, че ще направя всичко възможно за бързото им тръгване, и се прибрах. Беше започнало да се здрачава, а в казармата нямаше осветление. Легнах на сламеника, за да си почине умореният ми подут крак, но самотността ме притисна и аз наново излязох.

В парка гъмжеше от италианци, които шумно приказваха и непрекъснато жестикулираха с ръцете си. Някои от тях се бяха събрали на групички и пееха, а един бе сковал примитивен статив и на картон рисувахе залеза.

¹ Италиански генерал и държавник, подписал примирие през 1943г. с американците за излизане на Италия от войната.

Вървах по една запустяла алея и тайно в душата си очаквах да срещна Стефка. Дали заради нея не потърсих начин веднага да замина при Павел и Мария, а се извиних пред съвестта си, че те са вече в България?

Стефка беше красива и някак си загадъчна. Искаше ми се да не вярвам на онова, което тя разправи за себе си. Фантазията ми я рисуваше като жена, която през време на войната е играла някаква отговорна роля и сега се връща в родината си, скрила в себе си една голяма тайна.

Масивното, камуфлирано с разкривени зелени и кафяви петна, здание на военното училище остана зад мене. То беше мрачно и само тук-таме през прозорците му проблявсваха слабите светлини на фенери и жълтите мъждукащи пламъчета на свещи. Вечерницата като едър брилянт изскочи над хоризонта, където все още тлееше портокалената жарава на залеза. Един след друг над мъртвия град падаха тъмните воали на нощта.

Запалих цигара. Загубих надежда, че ще видя Стефка, и вече не се вирах в тъмните силуети на хората. Само смеха на жени, който се носеше от храстите, свиваше сърцето ми.

Ненадейно моята алея свърши и аз заставах пред стихналото поле, по което като рани зееха тъмните окопи. Вдигнах очи към звездите и се почувствах самотен. При спомена за България искрица топлина стопли гърдите ми, но тя бързо загасна и някаква сладка мъка я замести. "Стефка..." – неволно прошепнах аз.

– Добър вечер.

Обърнах се и почувствах дъха ѝ. Грабнах ръцете ѝ, но тя ги дръпна. В сянката, която се приближаваше към нас, познах Васил.

– Не нарушихме ли самотата ви? – попита момичето.

"Тя, Васил? Къде са били? Как са ме забелязали?" – запрескачаха се мислите ми.

– Скучаех – отвърнах аз и се засуетих. – Да седнем. Тук има трева...

Момичето се отпусна на тревата, отхвърли коси назад и прихвана с ръце колената си. Васил се хвърли на земята по войнишки и като че ли застанал зад картечница, подпрян на лакти, замръзна.

– Колко е тихо! – прошепна тя.

– А само преди месец колко е било шумно – отвърнах. При мисълта, че Васил е до нея, злоба изпълваше сърцето ми. – А там е имало град – продължих аз. – Милионни светлини са хвърляли сияние на небето. Звънът на трамваите и клаксоните на колите са огласяли тишината и вечер, уморени от дневната работа, хората са се прибирали по домовете си, отваряли са радиото, слушали са новини и после музика...

– Да не мислим! Да не мислим за това... – с молба въздъхна Стефка.

Исках не тя, а той да се обади.

– Да не мислим? Защо? – повиших гласа си. – За да се роди друг луд, който да поведе безчувствените работи...

– Историята ще покаже кой е бил прав – най-после се обади Васил.

– Зависи кой ще пише тази история – изсъсках аз. – Тя твърде лесно се фалшифицира. Дори в България имаше две истории – в едната се твърдеше, че българите са славяни, а в другата – че са потомци на хуни. Едни четяха първата, а други – втората.

– Славянинът е мързелив, разпасан, завистлив и крадлив – надигна се Васил.

– И не мисли като доктор Гьобелс, нали?

– А българинът има други качества – без да обърне внимание на забележката ми, продължи Васил. – Той е трудолюбив, честен и горд.

– Така пише и във войнишките христоматии – иронично подхвърлих аз. Чувствах се силен и исках да споря.

– Който отрича положителните качества на своя народ, не е добър патриот.

Свих юмруци в тъмнината. От германците Васил бе научил да бъде надменен.

– А вашето мнение какво е? – обърнах се към Стефка.

– Аз съм мелез – изхитрува тя. – Обичам два народа, които помежду си не се обичат.

– Имаш голямо сърце – подхвърли Васил.

– Но това не е лошо – отвърна тихо Стефка.

"Те си говорят на «ти»" – наново помислих аз и нещо натежа в гърдите ми.

– Да, женското сърце жадува за много обич, но отвърща с малко.

– Вас заген зи¹? – обърна се към мене Стефка.

– Една глупост – отвърна вместо мене Васил.

– Ти си глупак! – извиках аз.

– Слушайте! Ще ви разправя една приказка – опита се да промени разговора Стефка, като плесна с ръце. – Е, зо-о², – започна тя на немски. – Имало едно време двама братя и една сестра...

– Единият бил лош, а другият – глупав – прекъснах я аз.

– Не, и двамата били умни и добри, но въпреки че били братя, малко се познавали и затова не могли да се обикнат. Сестрата била привързана и към двамата братя и постоянно се чудела как да ги придобри. Един ден... – Стефка внезапно прекъсна приказката.

– Един ден? – повтори Васил.

– Един ден... Забравила съм приказката – изсмя се Стефка. – Като се върна, ще питам мама и утре ще ви я разправя.

– А сега Васил ще ни разкаже приказката за Нибелунгите – търсех наново да се заяда аз. – Как Зигфрид убил змея и попаднал в руски плен... Или по-добре, той да ни изпее «Лили Марлен».

Без да дам Васил да отговори, аз станах и се поклоних на изненаданото момиче:

– Вие, госпожице, ще бъдете Лили Марлен, господинът – немския войник, а аз не желая да бъда фенерът, под който ще се целувате... Лека нощ!

Исках да се отдалеча бавно и гордо, но, струваше ми се, че с куция си крак това стана твърде смешно.

¹ Какво казвате?

² Така-а.

Мислех, че Стефка ще скочи и ще ме настигне, но след мене не се чува никакви стъпки и аз се почувствах изоставен и жалък.

Хвърлих се на сламеника и притиснах с ръце очите си. И за любовта трябваше да се воюва.

* * *

Помолих коменданта да ми разреши да замина за Лодз. Той ми отвърна с "не".

– Вие вече отговаряте за българската група и трябва да се грижите за своите сънародници – напомни той задълженията ми и ме накара да си представя картината, как петте хиляди освободени биха тръгнали да се разхождат из Полша.

Цигарата, с която ме покани, ми горчеше.

Не исках да срещам нито Стефка, нито Васил.

Бяха ми омръзнали постоянните оплаквания на българите, а между италианците се чувствах като затворен в клетка, в която има хиляди кресливи папагали. Тръгнах безцелно из града.

Близо до Рембертов имаше пазар. Това беше един прашен двор, дето всички изнасяха онова, което имат, и го разменяха с това, което им трябва. Там намерих Мара, която запотена рекламираше дузина сребърни лъжички и чифт германски ботуши. Откакто ѝ беше изчезнал един от чувалите, тя бе решила да продава.

– Мъж без пари – огън да го гори – каза тя и ми пхна в джоба двадесет злоти.

Срещнах и Дякона. Той беше разтревожен. Не можеше да намери сапун за бръснене.

Слънцето жареше. Минах през *«алее Уездовске»*, която беше пощадена от бомбите – не се учудих, когато узнах, че тук са се намирали къщите на германските големци. Имах пари и почувствах нуждата на разочарования – да се напие. Усилено затърсих кръчма. Срещнах фирми и вехти реклами за студено пиво, стара ракия и отлежали вина, но само фирми. Тезгясите на кръчмите бяха обърнати на нарове за спане. Празните бъчви служеха за маси на гражданите и отдавна от хладните изби германците бяха измъкнали бутилките с вино и с ракия.

Спрях се до полуразрушена къща. Бе останал само приземният етаж, дето бяха нахвърляни греди и тенекии за покрив. На един от ниските прозорци бяха наредени тумбести стъкла, напълнени с червена течност. Горещият вятър клатеше картонена табелка с надпис «Лимонада». Жажда запари по езика ми. Спрях се пред съдовете и извиках: "Ало!" На моя зов се показа белокоса жена и ми поднесе чаша с лимонада, която беше топла като чай и от захарина нагорчаваше. Докато пиех, жената ме наблюдаваше.

– Още една? – каза тя.

– Благодаря – отвърнах бързо.

Тя беше любопитна и искаше да поговори. Попита ме дали не съм чех, но аз разсеях предположенията ѝ, като ѝ открих че съм българин.

От лимонадата ми стана още по-горещо и жената, дали от гостоприемство, или затова, че имах много жалък вид, ме покани да вляза в дюкянчето ѝ.

Малката стая беше едновременно лимонададжийница, спалня и кухня. В нея видях два дъсчени нара, счупен бюфет, маса и готварска печка, над която бе залепена щампа с елха и Дядо Коледа с червен калпак.

"Също такива, каквито продават на женския пазар в София" – помислих аз и като посочих картината казах: – «Дядо Коледа».

– Сен Николаус – зарадвана отвърна жената.

Тя беше изненадана, че познавам този светец. Може би е мислила, че българите са мохамедани.

На другата стена, от черна рамка със счупено стъкло, строго гледаше мъж със засукани мустаци. Жената хвърли поглед към портрета и шумно пое въздух.

– Войната ни разсипа, пане – каза тя. – Няма надежда скоро да се оправим. А и колко е лошо без мъж...

– Няма семейство в Европа, което да не страда – опитах се да я утеша със страданието на другите. – През тази война много сълзи и кръв се проляха...

– Ние поляците сме най-нещастният народ – продължи да се оплаква старата. – Полша винаги се е борила да бъде свободна и това

никога не се е направило на съседите ѝ. Нима е вина, пане, да обичаш родината си и да искаш тя да е свободна?

Съчувствено поклатих глава.

– Когато бях млада, Варшава беше под руско, а до вчера немците се ширеха из нея. През първата война казвахме «хорошо», а през втората – «гут». Ех, пане, занапред поне ще казваме родното «добже».

– Разбира се, че отсега нататък ще бъде само «добже» – уверено извиках аз и като хванах ръцете ѝ, издекламирах:

"Иешче Польска не згинела, пуки мы жыемы..."

Очите на старицата светнаха. Разчувствана, тя стана и ме прегърна.

– *Марш! Марш. С Домбровски, марш!...* – замълвиха старческите устни химна на Полша.

Изведнъж в дюкянчето като фурия се втурна висока, кокалеста жена с разчорлени коси и изпокъсана рокля. Без да ме забележи, тя започна да се суети около печката.

– Бързо, бързо трябва да изпържа блините – замърмори тя, като сложи една алуминиева чиния върху студената печка.

Старата полякиня седна и наведе глава. Кокалестата жена развяваше дрипите си из дюкянчето и като че ли се сети за нещо, изтърча на улицата и с шепи събра пепел; втурна се в стаята, сложи пепелта в чинията и започна да я бърка с вода.

– Пак закъснях – затюхка се тя, като размазваше по ръцете си калта. – Готово. Станислав ще си дойде от училище и ще има какво да си хапне – извика лудата, грабна чинията, седна на прага и усмихната, със зареян в отсрещните развалини поглед, зачака.

Старата полякиня въздъхна:

– Тя ми е дъщеря. Чака детето, което никога няма да се върне, както няма да се върнат баща ѝ и мъжът ѝ.

Покрай дюкянчето мина работник. Той внимателно заобиколи седналата жена и се изправи до съдовете с лимонада. Старата полякиня се оживи и грабна пакета, който мъжът ѝ подаде.

– Пак ще мина – каза работникът и забърза надолу по улицата.

С треперещи ръце жената отвори пакета и отчупи парче хляб, което веднага налапа...

От черната рамка строго гледаше мъжът с извитите нагоре мустаци. Избелелият от времето Дядо Коледа мъкнеше на старческите си плещи грамадния кош с подаръци и благодушно се усмихваше, а зад гърба му едно немирно ангелче похапваше голям коледен кравай.

Оставих на нара парите, които ми беше дала Мара, проврях се край лудата и изскочих на улицата.

V I

КОКИНИ СКУФИЦА

«Дюните» – така наричаха местността северно от казармите, която бе покрита с хиляди подвижни хребетчета от сиво-жълт пясък. Те се пресичаха от железопътна линия, минаваща в дълбок ров, укрепен от страни с дялани камъни и колони от цимент. Оттатък рова се простираше широко пясъчно поле, което незабелязано се преливаше в тревиста поляна. Като декор, поляната се ограждаше от висока борова гора. Зад линията се виждаха табелки с жълти надписи:

«Опасно за живота – мини»

Гледах гората и мечтаех за хладните ѝ сенки, но рова бе дълбок, а кракът ми не беше още заздравял.

От няколко дни избягвах да се срещам със Стефка, но днес тя ме беше проследила и седна до мене. С тънката зелена блуза, сива пола и изработени от лико сандали, за лагера тя беше много елегантна.

– Как си, Кокини скуфица? – прикривайки вълнението си, небрежно я попитах.

– Не «скуфица» – тя произнесе правилно думата и каза, че българите никога не могат да се научат да изговарят буквата «фита».

– А ти смяташ, че произнасяш правилно всички български букви?

Тя галеше топлия пясък и ненадейно ме попита, защо се сърдя на Васил?

– Той е добро и интелигентно момче – добави тя.

– Може човек да е интелигентен и същевременно да не е приятен – отвърнах хладно.

Стефка грабна пясък и го остави бавно да тече между пръстите си. Малки сребърни пращинки заблестяха по влажната ѝ длан.

– Не знаех, че в Полша има дюни – загледана в слюдените люспички, каза тя.

– И аз също.

– Интересно!

– Много интересно...

Замълчахме. А колко работи исках да ѝ кажа...

– Емиле, вие сте лош!

– Можем да си говорим на «ти» – отвърнах аз и се изтегнах на топлия пясък. Загледах се в една голяма мравка, която стигна до пръстите на момичето, полази по тях и спокойно се отправи нагоре по голата ѝ ръка.

– Какво мислиш?

– Не мисля. Гледам една мравка как пълзи по ръката ти и не я усещаш.

Стефка изтърси мравката, сви устни и се загледа към гората.

"Какъв контраст между черните очи и русите ѝ коси" – помислих аз.

– Очи на гъркиня и коси на славянка – продължих гласно мислите си.

– Омир твърди, че Елена е била руса, а и косите на Афродита ваятелите са правили от злато – без да се обръща, отвърна Стефка.

– Омир добре е знаел що е красота – прошепнах аз.

Стефка се обърна и любопитно ме загледа. Тя може би очакваше да я прегърна, да ѝ пошепна онова, което от няколко дни измъчваше сърцето ми. Да целуна пръстите ѝ, да погалия косите ѝ, но... аз помнех вечерта, когато бяха заедно с Васил.

– Харесваш ми – казах аз грубо, като че ли някой ми суфлираше, грабнах ръката ѝ и я привлякох.

– Емиле! – политна към мене Стефка, но бързо се изви и сложи пръсти на устните ми. Помъчих се да я привлека наново, но тя беше силна и се отскубна, изтръска полата си и ми подаде бастуна.

– Да се разходим – предложи тя.

Ядосано мълчах.

Изправена над мене, тя ме гледаше и в погледа ѝ нищо не можех да прочета. Тя клекна на колена, сякаш за молитва, и сложи ръце на раменете ми. Повдигнах глава. Косите ѝ като копирено було се спуснаха пред очите ми и аз почувствах свежия дъх на нейните устни.

– Доволен ли си ?

– Не!

Стефка наново се наведе и наново ме целуна.

Французите са внимателни. Може би затова младият французин, който беше прегърнал едно момиче, като ни забеляза, започна да под-свирква. Когато мина покрай нас, той ни поздрави и с пръст посочи гората, на което аз му отвърнах, като посочих дълбокия ров и бастуна си. Той кимна с глава и ние се разбрахме.

Мъжът и момичето бавно заслизаха по рова, прескочиха линията и запъплиха по другия бряг.

– Камарад! – извиках аз, като свих ръцете си на фуния. – Опасно е – има мини!

– Има и гора – отвърна французинът, свирна с уста и разпери ръце, с което искаше да ми напомни, че има и птички.

– Недейте отива в гората! – провикнах се наново като посочих с бастуна си към табелките.

– Любов без препятствие не може – отвърна французинът, прегърна момичето и шегувайки се започна да стъпва на пръсти. Те стигнаха до една табела, французинът се обърна, посочи я и се прекръсти.

– Играе си с живота – измърморих аз, като не изпусках от очи двойката която вече навлизаше в гората.

– Сигурно там е хубаво? – прошепна Стефка. – По боровете скачат катерички, пеят птички, а под дърветата е тихо и хладно.

– С този крак не бих могъл да те заведа, но ако много настояваш, може да помолим Васил да стори това – неволно казах аз.

– Защо мразиш Васил? – попита ме наново тя. – Той е толкова интелигентен...

На другия ден комендантът на лагера ни събра. Ние вече знаехме за нещастиято, което сполетя французина и неговото момиче. Късно вечерта чухме експлозия, но едва сутринта прибраха и погребяха разкъсаните тела. Комендантът забрани да се излиза извън района на лагера без негово разрешение.

V I I

ПРЕДУПРЕЖДЕНИЯ

Между българите-градинари изпъкваше един четиридесетгодишен едър мъж, когото всички наричаха Катуш. Този Катуш, с червендалесто обло лице и малки хитри очи, беше спечелил името си на барбут. Казваха, че той никога не губел на зарове и винаги помитал противника си като съветската «Катюша». Този българин не обичаше да говори за себе си, още по-малко за миналото си. Смяташе за достатъчно да знаем, че се е занимавал с градинарство, но когато вечер градинарите се разприказваха за краставици, зеле и карфиол, той не взимаше участие, а само одобрително поклащаше глава. Заради физическата си сила и находчив ум Катуш негласно беше одобрен от всички цивилни за водач на българите.

Войниците не го обичаха, защото смятаха, че е срамно да се подчиняват на заповедите на някаква си "цивилна гарга". Те не го обичаха и затова, защото никога не говореше за България.

Въпреки че войската беше на моя страна, като отговорник на българите, аз се чувствах слаб, защото народът беше с Катуш. Нашите отношения в лагера бяха поставени на демократична основа и за всичко се взимаше решение чрез гласуване. Руснаците ни дадоха пет макари с конци, два нови костюма, три чифта обувки и няколко метра американ. Вещите се раздадоха чрез гласуване и, разбира се, болшинството реши да се дадат на градинарите. Аз разчитах само на гласовете на войниците и на тяхното "ура". Един от сигурните ми гласове – Мара, често я нямаше. Свикнала да живее между чужденци, тя започна да води с тях някакъв скрит за нас живот и често се мяркаше из парка с италианци и унгарци под ръка.

Васил презираше нашите събрания и по цял ден прекарваше върху сламеника си. Той пишеше своя дневник, който винаги демонстративно затваряше, когато виждаше, че влизам. Знаех, че той ме мрази. Знаех и защо ме мрази и затова бях спокоен. Смятах, че като съперник, той е завинаги сразен.

Дякона беше неутрален и на събранията ни никога не вдигаше ръка. Той беше решил да печели пари, като в ъгъла на коридора във втория етаж беше отворил бръснарница. Съдружник му беше Катуш. Провървя му. Между пленниците нямаше друг бръснар освен Дякона. Катуш беше дал капитала, а бръснарят работеше. Спечеленото дележа наравно.

Откъде Катуш взимаше тези пари? Мара ме осведоми, че той често отивал на пазара и продавал отпуснатите ни от руснаците дрехи, а аз го виждах непрекъснато да стои в «Казиното» да пие водка и да хвърля заровете. Това «Казино» беше една полуразрушена германска барака, която комарджиите превзели и мебелирали с две пейки и маса. Лагерното «Монте Карло» привличаше мъжете от всички народности и затова късно през нощта се чуваха псувни. Там хората убиваха тежките часове на чакане.

– Хей, младеж! – повика ме веднъж Катуш.

Въпреки пренебрежителното му повикване аз се спрях.

– Какво става? – попита ме той. – Докога ще киснем в тази казарма?

– Не зная – отвърнах аз кратко.

– Нали те назначиха за комендант! Трябва да знаеш – каза заядливо, като подмяташе пакетчето с цигари.

– Да не би да смяташ, че комарджия трябва да стане комендант – жегнах го аз. – А ти въобще служил ли си във войската, или си откупен трудовак?

– Това не е интересно – намръщи се Катуш. – Като носиш тия звезди на раменете си, да не мислиш, че представляваш нещо? Зная ги аз офицерите – продължи той със сърдит тон. – Като им махнеш пагона, нищо не остава от тях. Я седни тука да се разберем!

Седнахме под едно дърво с чувство, че ще водим важни преговори. Аз бях казал на едно събрание, че ще държа сметка за това, къде отиват дрехите. Тези, които не бяха получили нищо, ме подкрепиха.

– Ние ще се разберем, но няма да обиждаш – започнах пръв да говоря. – Ти смяташ, че аз не съм страдал по разни германски лагери, а мислиш че идвам от гергьовденски парад. Казвай сега!

– Кой те е карал да страдаш по лагерите – отвърна някак си миролюбиво Катуш и, след като подхвърли и хвана пакетчето с цигари, додаде: – Ние сме останали живи, няма да чакаме друг да ни урежда живота. Трябва да намерим начин да се измъкнем от тази казарма и да си отидем кой където си иска.

– Ние ще изпълняваме заповедите на съветския комендант – натъртих сериозно аз. – Няма да позволя българщината да се излага.

Покрай дървото случайно минаха няколко градинари, приятели на Катуш. Те го гледаха в очите и като че ли искаха да го питат:

"Трябваме ли, или да си вървим?"

– Повиках те да ти кажа, че ние не обичаме да ни се месят в живота. – Катуш ме погледна нахално и сви устни. – В съседното помещение, където живеем, има унгарци. Техният комендант много се престараваше. Всяка вечер ги събираше, проверяваше, дори предложи на руснаците да направят бригада, която да помага при разчистването на града. Този комендант донасяше всичко на руснаците и някои момчета си пострадаха заради него.

След като замълча, Катуш продума предупредително:

– Може би си виждал този унгарски комендант. От десет дена ходи с превързана глава. Разбра ли?...

Катуш изведнъж се изсмя сухо и ме потупа по рамото.

– Прекален светец и богу не е драг – мъдро заключи той и намигна. – На ти сега пакетчето с цигарите! Аз не пуша.

Разговорът наистина ме накара да се замисля. Реших да бъда предпазлив с тези непознати българи, които се дърпаха в друга посока. Те бяха родени в България, продължаваха да носят името "българин", но бяха станали хора без родина. А може би само Катуш беше такъв?

Спомних си за лагера. Колко различни бяха хората там и все пак колко единни. Там ни свързваше една надежда и една цел – свободата. А сега, когато тази свобода беше извоювана – идваха онези, които най-

малко бяха почувствали робството, и искаха да я оспорват. Но те в името на демокрацията се позоваваха на нейния лозунг: *«Вокс попули, вокс деи»*¹ и печелеха, въпреки че зад бога се криеше Катуш.

* * *

На двеста метра от казармата се намираше лагер, в който бяха затворени германски военнопръстѣпници. Този лагер с дървени бараки, високи двойни телени мрежи и силни прожектори беше същият, където доскоро немците затваряха поляци и руснаци. Най-прекият път за него водеше през една малка врата на стрелбището и на нас ни беше забранено да минаваме оттам. Пред стрелбището се намираше плаца на училището, който беше обширен и разделен на учебни полигони. В средата на този плац се издигаше куполовиден бункер от бетон с металически амбразури, станози за картечници и пушки. По краищата се търкаляха дървени скари и препятствия за коне. Тези конски съоръжения ми припомниха времето, когато германците нахлуха в Полша. Тогава във всички вестници с едри букви беше написано: *«Срещу германските танкове поляците излязоха с коне и саби...»*

Спуснах се в бункера да го разгледам. Гладките му бетонни стени бяха изшарени с хиляди подписи. Войници от различни народности бяха написали на двете азбуки поучителни слова. Тук човек можеше да научи псувните на Европа, които при това, за по-голяма изразителност, бяха илюстрирани. Докато фюрерът със скръстени пред слабините си ръце е приемал паради, в този войнишки параклис са се адресирали до него апокрифни «благословии» от неизвестни пророци. На централно място в бункера се виждаше нарисован образът на фюрера, комбиниран умело с неблагочестиви физиологически действия.

Навън беше горещо, а в бункера – приятно-хладно, и аз се настаних до една от амбразурите му. По плаца нямаше дървета и пленниците не обичаха да идват тук. Те предпочитаха да чакат заповедта за тръгване под някоя сянка, като играеха на карти, разправяйки спомени от войната. Както ловджиите и рибарите, така и участвалите във войната обичат да разправят невероятни случки, в които единственият останал

¹ Глас народен, глас божи. (лат.)

жив герой е самият разказвач. Тези случки се разказват от ветерана на приятели, на синове и внуци и накрая стават легенди.

Погледнах през амбразурата и за моя изненада забелязах Васил. Той бе хвърлил германската униформа и вместо нея беше навлякъл зелена риза и дочени панталони. Неподозираш, че го наблюдавам, Васил задмина бункера и се упъти към желязната врата на стрелбището. Той опита вратата, разбра, че е здраво заключена, и повдигна поглед нагоре, като че ли искаше да премери колко е висок зидът. На едно място на оградата мазилката бе паднала и се подаваха червени, изронени тухли. Ако той стъпеше там, лесно можеше да се прехвърли отвъд.

Излязох от бункера и подсвирнах.

Васил се стресна, видя и бавно се упъти към мене.

– Следиш ли ме? – като наближи, със стиснати устни попита той.

– Да, от амбразурата – отвърнах аз. – Изглежда ти е домиляло за германците? Качвай се на бункера и оттам можеш да ги поздравиш!

– Разглеждах овехтелите военни съоръжения – започна да се оправдава Васил. – Не само германците, а и поляците са се готвили за война. "*Си вис пацем, пара белум*"¹ – като направи гримаса, иронично подхвърли той.

– Не е подходяща поговорката. Германците се готвеха за война и искаха война – му отвърнах.

Васил трепна, свали очилата си и започна да ги трие с края на ризата.

– *Кауза пердута*², брат – за да не остана по-долу в познанията си от него, казах аз. – Изглежда, че ти твърде много обичаш тия немци?

– Те са достойни за уважение – дръзко отвърна Васил.

– Убиецът и крадецът не са достойни за уважение... А според мене, ти си бил едно глупаво агне, което е правило съюз с вълка и ако този вълк не беше убит навреме, той нямаше да закъснее да си покаже зъбите...

– Сега говориш така, защото Германия е победена – прекъсна ме Васил. – Защото трябва да се мазниш пред победителите. А кажи ми, ти

¹ Ако искаш мир, готви се за война (лат.)

² Пропаднала кауза (лат.)

какво си правил в омразната Германия? – като оратор зададе въпрос той и побърза сам да си отговори: – Ще кажеш, че си изпълнявал заповед. На кого? На едно правителство, което беше подало ръка на германците... А ако това правителство те пратеше да се биеш против руснаците, щеше ли честно да изпълниш заповедта?

Васил се отдръпна две крачки и победоносно се усмихна.

– За всеки отделен случай, отделно трябва да се разсъждава – отвърнах аз. – Ако германците не бяха толкова глупаво дисциплинирани и ако можеха поне малко да разсъждават, нямаше да допуснат което им се случи, а в най-лошия случай щяха да капитулират извън пределите на Райха.

– Хората не са така практични, както някои – подметна Васил. – В германците има чест и те докрай изпиха горчивата чаша...

– Чашата, която пиха, се оказа твърде горчива, нали?

– Фрази. Глупави фрази! – изсъска Васил, като намести очилата си.

– Но ти очакваше, че германците ще победят, и вярваше, че те ще те направят гаулайтер на София.

Васил скочи. През стъклата на рамките очите му изглеждаха особено големи и зли. Те светеха със зеления, студен пламък на фанатизма.

– Аз вярвах, господине, че германците ще направят по-щастлива моята страна... А ако желаеш да узнаеш моето мнение за тебе, то е, че ти си подлец!

Сграбчих Васил за яката и го притиснах към бункера.

– Кой е подлец? Кой е подлец? – като побеснял повтарях аз и го душех. – Аз или ти ? – С всички сили блъснах Васил и той се изтъркаля на земята, очилата му изхвъркнаха и се чукнаха в бетона.

– Нима не се досещам къде се беше упътил?... Ще кажа на коменданта – изправен над него, се заканих задъхано аз и тръгнах.

– Иди! – изкрещя Васил, като търсеше очилата си. – И без телени мрежи се чувствам роб...

Не ме свърташе в стаята и се изкачих на втория етаж. От умивалнята излизаха италианци, които налапали четки за зъби тракаха с налми по коридора. Те бяха вече възстановили мирновременния си навик да си поспиват в горещите следобедни часове.

Видях Дякона, който, оглеждайки доволен брадата си в счупено огледало, очакваше клиенти. Той ме повика и доверително ми каза, че имал водка. Това беше лукс, забранен от съветския комендант.

След като бръснарят се увери, че никой не ни гледа, отвори сандъчето, където поставяше бръснарските си прибори, извади плоско шише и каза: "Пий!"

Бях възбуден от разговора ми с Васил и потърсих успокоение в алкохола. Големите глътки миришеха на спирт, те не пареха, а лютяха и тази лютивина бързо полази по краката ми. Благодарих на Дякона и с отвращение му върнах празното шише.

Заслизах по стълбите. На изхода почти се сблъсках с Васил, който влизаше и с късогледите си очи се мъчеше да поправи изкривените от удара очила.

"Какво представлява Васил? Нищо. Придава си само важност – мислех аз, като се разминахме. – Нека се върнем в България, тогава ще го науча" – заканих се гласно и стиснах юмруци.

Но думите на Васил бяха толкова дръзко смели, че ми се струваха невероятни.

"Нервите му не са в ред – продължавах мислено да разсъждавам. – Той или е глупав, или е луд. А ако е такъв, за какъвто се представя, тогава той е едно умряло куче. А на умряло куче нож не вадя... Да, на умряло куче нож не вадя" – повторих аз и се успокоих.

С тези мисли в зашеметената си глава завих покрай столовата и се озовах до комарджийската барака; от счупените ѝ прозорци излизаха кълба тютюнев дим. С натезали от алкохола крака пристъпих няколко крачки и натиснах дръжката на вратата. Забулени в дим, жени и мъже хвърляха с една алуминиева чаша зарове. Между всички играчи изпъкваше едрата фигура на Катуш. Пред него на масата имаше куп банкноти.

– Две отпред, едно отзад – каза, като че ли не ме забелязваше той, разлопчи чашата и търкулна заровете.

Оттатък масата в един ъгъл видях Мара, която пъргаво скочи от колената на някакъв непознат мъж. Подпрян на вратата, аз глупаво се усмихвах. Катуш ме погледна през дебелиите си вежди и започна да брои парите си. Напоеният с алкохол и цигарен дим въздух ме задушаваше и аз, клатейки се, изскочих.

Мара ме беше последвала.

– Пиян си – злорадо каза тя. – Сигурно ти е изневерила?

– Коя? – изфъфлих аз.

– Гъркинята – извика като на глух Мара. – Както обичате, господин поруцик... – започна тя да се криви и да имитира Стефка.

– Мери! Мери! *Во блайбст ду?*¹ – викаше от бараката непознатият мъж.

– Иди при комарджиите! – като измъчвах езика си, казах аз и я блъснах.

Около главата ми се въртеше гъста мъгла. От стомаха към гърлото ми плъзнаха спазми и аз усетих как от устата ми излитат отвратително миризливи пари. Езикът ми, надебелял и мързелив, бавно обикаляше около зъбите ми, без да може да се огъне. Вървах с глинени крака по меката земя и не знаех къде отивам. Гледах мътновиолетовото небе. Малко, озарено от червените лъчи на залеза, облаче плуваше над мене. Искях да го проследя накъде отива и не можех...

Пясъкът беше хладен и влажен. По тялото ми минаха студени тръпки и се спряха на челото ми, в което като че ли беше забит голям и тъп пирон.

С помощта на Мара се домъкнах до стаята. Напилах сламеника си и се търкулнах на него.

Върху мене се нахвърлиха кошмари: бягах по дюните, краката ми потъваха в мекия пясък, подгъваха се и аз с мъка ги изваждах.

"Ето го! Ето го!" – викаше някой и стреляше.

"Насам! Насам!" – мамеше ме гласът на Мара...

¹ Къде се бавиш? (нем.)

Аз тръгнах, но веднага паднах, запълзах и стигнах до един ров. Черен влак минаваше с трясък по линията. Аз зърнах озарения от огън огняр, който диво се смееше и вместо въглища хвърляше трупове в пещта.

"Аз съм Катуш" – извика огнярят, като ме погледна през вежди със страшните си очи, и изчезна.

Спусках се по рова...

"Хванете го! Той е подлец!..." – изкрещя някой зад мене.

Обърнах се. Разкрячен, в черна СС-овска униформа, сочеше към мене Васил. Очилата му бяха счупени. Той извади едното стъкло и го лепна като монокул на окото си. Окото му светна като прожектор и ме заслепи.

Скочих. Пред мене със свещ в ръка стоеше Георги.

– Навън се стреля – каза с уплашен глас той.

Блъснах се във Васил и се надвесих от прозореца. Наистина чувах се изстрели. Сиянието от прожекторите над германския лагер беше изчезнало. Червен ракет продра нощта. Последва бял и затрака автомат. Някъде бръмчеше автомобил. Светна, стъклата звъннаха и изтрещя бомба. Пак светна и нов трясък раздруса сградата. Събудени, пленниците мълчаливо гледаха от прозорците и никой не смееше да слезе на двора.

Рано сутринта ме повикаха при коменданта. При него се бяха събрали всички отговорници на различните групи народности. Мъжественото лице на офицера беше разстроено и бледо. Той ни заповяда да донесем списъци с имената на тези, които не бяха спали през нощта в казармата.

Тракнахме с токове. Той знаеше, че не всички спят в лагера.

– За всяко неправилно осведомяване ще носите отговорност. След десет минути ще чакам – предупреди ни той, когато излизахме от стаята.

По стълбите и на входа имаше въоръжени войници. Влязох в помещението и започнах да броя хората – те всички бяха налице. От стаята на жените отсъстваше само Мара.

– Какво става? – попита ме Стефка. – Да не би войната да почва отново?

Не й отговорих и се запътих към стаята на коменданта. Бях пръв и заварих капитана нервно да се разхожда с угаснала цигара в уста.

– Поручик, знаете ли какво е станало тази нощ?

– Чух изстрели – отвърнах аз.

– Неизвестни хора са нападнали охраната на германския лагер и с помощта на военнопръстъпниците са избили караула – мрачно каза той. – Някой предварително е прекъснал електрическия ток. Фашистите са избягали.

С прибрани крака и стиснати зъби стоях като замръзнал.

Капитанът ми даде гръб и като се отправи към прозореца, тихо промълви:

– Рано сутринта комендантът на лагера се самоуби. А знаете ли кой е той? – изкрещя капитанът, като наново се обърна към мене.

Вместо отговор студен пот изби по челото ми.

– Альоша – изпъшка офицерът. – Альоша, на когото годеницата пристига днес.

Капитанът се отпусна на един стол и зарови пръсти в косите си.

– Толкова време сме воювали. Толкова пъти смъртта не ни позна... и сега, когато родният дом е толкова близко...

Чувствах как очите ме сърбят и устните ми потръпват. Пред голямата скръб не можех нищо да направя освен да мълча.

Почука се и влезе югославиянинът, след него страхливо се промъкна италианецът.

– Колко души са отсъствали? – попита остро капитанът, като се обърна първо към мене.

– Само една жена – отвърнах аз.

Събраха се и другите отговорници. Общо от лагера през нощта бяха отсъствали деветнадесет души. Комендантът заповяда, когато се върнат, същите веднага да се явят при него.

Прибрах се в стаята. Васил беше бледен. Нещо сви сърцето ми.

– Всеки един от вас ще ми каже кога се е завърнал снощи! – казах аз.

Дякона се беше върнал в десет. Георги си легнал рано.

– А ти, Василе?

– Нямам часовник, но изглежда, че беше дванадесет часа.

– Къде си бил до дванадесет часа?

– Не е твоя работа! – отвърна Васил.

– Питам те от името на коменданта. Къде беше тази нощ?

Със стиснати юмруци и кръстосани погледи ние стояхме изправени един срещу друг.

– Бях в градината – след малко каза Васил.

– С кого?

Той замълча, мръдна иронично устни и отрони:

– Сам.

Наново разпитах градинарите и се уверих, че всичките са се прибрали рано. Не се съмнявах във войниците. Знаех, че те си лягат с кокошките.

"Къде е бил Васил? Защо оглеждаше вчера оградата? Но ако е взел участие, защо не е избягал с тях? Ах, тази водка – упреквах се аз и се чудех какво да правя. – Виновен ли е този хлапак, който си придава важност? Заблуден ли е, или е разбойник?..."

Тръгнах към стаята на коменданта. Бях решил да доложа, че Васил Теодоров се е върнал късно през нощта и че се съмнявам... Стаята на коменданта беше празна. Върнах се.

Пак разпитах Георги и Дякона. Те ме увериха, че са спали и не са разбрали кога се е върнал Васил. Тръгнах наново към стаята на коменданта.

– Емиле, защо не ни пускат да се измием? – подаде се от вратата на женската стая Стефка.

Бавно се приближих към нея.

– Кога се прибра снощи?

Тя се изчерви.

– Кажи, кога се прибра снощи? – повторих, като видях, че момичето се смути.

– Рано – започна да се дърпа назад тя. – Аз и майка ми си легнахме рано. За другите не зная.

– Тази нощ Васил се е върнал късно. Участвал е в нападението на лагера. Ще отида да съобща на коменданта – бавно, едвам сдържайки гнева си, процедих аз. – Германците са избягали.

– Васил! Невъзможно – приbledняла възкликна тя. – Той... – тя ме погледна умолително.

– Затвори вратата! – креснах на Стефка и заслизах по стълбите, където Мара се караше с един войник.

Той не я пускаше да се качи на втория етаж, където живееха жените.

– Не съм била навън бе! – викаше Мара, застрашително свила юмруци на хълбоците си. – Попитай сърбите, те ще ти кажат...

– О, здравей, гълъбче! – като се приближих, посрещна ме тя с дрезгавия си глас. – Кръстът ме още боли, дето те мъкнах. – И като отпусна ръцете си и ме загледа, ехидно добави: – Имало е защо да се напиваш. Нощеска видях оная с Васил...

– Мълчи! – изревах аз.

– Бре-е-е – направи гримаса тя и продължи: – Приспала майка си и тръгнала на «шпацир» по малките часове.

Опрях се на парапета на стълбата да не падна. Всички мои предположения за Васил изчезнаха и пустота нахлу в гърдите ми.

На другия ден научихме, че почти всички избягали от лагера германци са заловени. Те издали кои са нападнали лагера. Никой от тия, които живееха в казармата, не беше замесен. Имаше и радостна вест. Беше пристигнала заповед за тръгване.

Надникнах в стаята на жените. Стефка беше сама и подреждаше вещите си в куфара.

Затиснал вратата, мълчаливо я наблюдавах. Тя затвори капака на куфара и с гузна усмивка се приближи към мене.

– Защо не идваш? – прошепна тя. – Ти не ме обичаш вече?...

Не разбрах каква подла сила вдигна ръката ми. Опомних се, когато видях нейните учудени очи и чух глухия удар на главата й в пода. Хвърлих се към вратата и я заключих. Ръката ми пареше. До

куфара неподвижно лежеше Стефка. Мълчанието ѝ ме уплаши. Грабнах я в прегръдките си и я разтресох.

– Говори! Говори! – крещях аз, като продължавах да я друсам.

Тя разтвори очите си и аз с ужас забелязах как кръв нахлуваше и премрежваше белината на едното ѝ око. Помъчих се да я повдигна, но тежка и отпусната, тя се изплъзваше. С мъка я довлякох до кревата и я поставих на него. Тя наново отвори очи и едното ѝ око беше страшно. Хванах я за косите и наново я раздрусих. Тя тихо започна да плаче.

Стоях над нея, глупав и виновен, без да знам какво да правя.

– Кокини скуфица! Стефка, мила – прости ми!

Сълзи течаха по червените резки на страните ѝ, а аз, клекнал и бездееен, мъдрых се до нея, без да мога да ѝ кажа нещо повече.

Погледнах тръпнещата си ръка. Тя бе подута и червена. Със злоба стръвно я захапах и докато не почувствах лугавия вкус на собствената си кръв, не я пуснах.

Сепнах се. Стори ми се, че по коридора чух стъпки. Дръпнах роклята върху разголените крака на момичето и бързо, като крадец, изскочих от стаята.

На сутринта българите мъкнеха по коридора чували и шумно разговаряха. Няколко камиона чакаха пред входа на лагера. Заедно с нас тръгнаха и югославяните.

Водачът ни беше един пълничък, подвижен руснак.

– Сержант Андрей Иванич Сисоев – каза той, като раздруса здраво ръката ми. – Скоро бъдете домой...

VIII

СЕРЖАНТ АНДРЕЙ СИСОЕВ

Засмени, войниците се метнаха на камионите. Цивилните се караха за местата. Те повече бяха загрижени за багажите си, отколкото радостни, че заминават. Мара, разрошена и прашна, се беше сприятелילה с един от шофьорите, който ѝ помагаше да натовари чувалите си.

Хората се обръщаха към мене, питаха ме нещо, но аз разсеяно отговарях само с «да» и «не». Голямата радост – завръщането в родината – един път вече беше притъпена в Ландсберг, а дните в Рембертов ме бяха разстроили.

Тези, които срещнах след освобождението ми, изведнъж ме бяха поставили в една забравена от мене действителност. В германския лагер беше тежко, но там аз бях бронира душата си срещу врага, като само грижовно пазех да не загасне пламъчето на надеждата, че дългоочакваният момент на освобождението ще дойде. Смъртта, която витаеше около мене, бомбите, гейзерите от пръст, всичко това приемах като естествен декор на войната. Такава си я бях представлявал войната, такава я чувствах и такава я видях. Там, където справедливостта беше куршум, а милостта – парче сух хляб, живеех опростено, само с инстинкти и с една мисъл: *"Смърт на противника, за да живея аз"*. Сега, когато войната свърши, моята душа приличаше на забравено, разкордирано пиано, ръждясалите струни на което издаваха фалшив тон.

Видях как Васил прескочи капака на камиона и се настани до Стефка. Тя притискаше окото си с бяла носна кърпичка. За да не се разпиляват косите ѝ от вятъра, тя ги бе прибрала под червената шапка, която носеше и тогава, когато за първи път я видях. Срещнах погледа на едното ѝ око, който нищо не ми каза.

Проверих списъците на хората, предадох един на коменданта и друг – на Андрей Сисоев – и потеглихме, изпратени от завистливите

погледи на останалите в лагера пленници. От шофьора научих, че с камионите ще пътуваме до гара М., след което ще продължим с влак.

Не бяхме минали и десет километра и един от камионите спуска гума. Спряха и другите коли. Хората наскочаха, за да се поразтъпчат.

Отдавна не бе валило дъжд и прахът бе покрил всичко около шосето, като дори и дърветата беше превърнал от зелени в мръсно-пепеляви.

Нашият камион беше спрял до дълбок, започнал да обрасва с трева окоп, на дъното на който се търкаляха няколко кутии от германски противогазови маски. Наблизо стърчаха стените на изгоряла селска къща, до която, клюмнал на една страна, със скъсана верига и изкривено оръдие, стоеше, като паметник на победения, прострелян немски танк.

Оттатък шосето, забодена върху хлътнал гроб, се виждаше червена дървена пирамида, на която с бяла боя бе написано името на убития. Георги влезе в нивите, накъса макове и метличина и като свали войнишкото си кепе, ги постави на гроба. Той се наведе, размърда устни и засрича името на убития червеноармеец, след което се изправи и мълчаливо склони глава.

Катуш не си губеше времето напразно, постла брезент и извади три едри зара. Около брезента насядаха няколко мъже и след малко започнаха шумно да спорят.

«Дублирам» – над всички се чуваше гласът на Катуш.

След един час гумата беше залепена и камионите наново заподскачаха по неравния пращен път. След обед пристигнахме в М.

За българите бяха определени три вагона. Още щом ни видя, началникът на гарата изтича към нас и тревожно завика: "По вагонам! По вагонам!" Изглежда, спуканата гума съвсем беше объркала разписанието на влака.

Вагоните бяха конски, но с комфорт. В двата им края бяха сковани нарове, а в средата бе оставено празно място за варелоподобната печка, която поради топлите дни беше изтъркаляна под един от наровете. От всеки вагон на нашия ешелон стърчеше комин и това ни

развеселяваше. Войниците запяха, като махаха с кепетата си по всеки забелязан човек.

Прегърнали багажите си, градинарите ме попитаха дали на румънската граница има митница.

– Има и строго ще се проверяват багажите – отвърнах аз със скрита злоба, но добавих за утешение: – Обаче след като платите необходимото мито, може да си освободите вещите. Само непозволени предмети не се допускат...

Наново трябваше да давам обяснение кои вещи са разрешени и кои – не.

– Всички крадени вещи са забранени – казах аз. – За всяко нещо трябва да се доказва откъде е взето.

Градинарите оклюмаха глави.

– Само германците проверяваха по границите – обади се един мургав, с лисича муцуна човек. – Русите са друг народ – продължи той. – Широка славянска душа и не обръщат внимание на дребните работи.

Лисичата муцуна се захили и потърси с поглед одобрение от останалите.

– Бря, да му се не види! – извика един брадясал войник. – Та ти, Трайко, откога започна да хвалиш славяните? До вчера лаеше за германците, а сега искаш да въртиш куйрука на руснаците.

– Не е вярно – реагира лисичата муцуна, когото нарекоха Трайко. – Аз още в България ги обичах, но се прикривах.

– Хайде да не говорим. Зная колко си се прикривал – отвърна войникът и махна с ръка, но под носа си измърмори: – Като се върнем, ще видим кой се е прикривал и кой е слугувал на швабите.

Започнах да опознавам българите. Досега се виждахме само в столовата на обед и вечеря, но тука, във вагона, всеки казваше нещо за себе си, а ако искаше да скрие нещо, то другите му го напомняха. Научих кои градинари къде са имали градини. Узнах, че войниците, Дякона и Трайко са били в един лагер и са работили заедно със «забрани» поляци и украинци в стопанството на един юнкер. Разбрах, че лисичата муцуна е бил преводач на лагера и се е числил към германския щаб.

На една гара в нашия вагон се вмъкна Андрей Сисоев.

– Е, как се чувствате, товарищи? – бодро попита той, като разтърка носа си. – Скоро бъдете домой...

– Вие откъде сте роден? – раболепно го попита Трайко.

– Нима на тези години още не знаете откъде раждат жените? – изсмя се сержантът и започна да разправя за себе си.

Андрей Иванич преди войната бил домакин на предприятие в Сталинград.

– А сега съм сержант. Можех да бъда и офицер, но да си сержант е по-удобно – добави той и направи смешна гримаса. – Да си офицер не е лесно. Все едно да си директор на предприятие – всички те упрекуват, а да си сержант, то е като да си домакин – всички те уважават, защото ти разпределяш храната и определяш кой да отиде в разузнаване. А сега да направим кооперация. Дайте по пет злоти да купя водка.

Събрахме злоти за едно кило и Андрей Сисоев изхвърча до гарата.

– Народен човек – отсякоха българите и зачакаха водката.

След малко сержантът се върна с пълна манерка и започна да кани наред. Докато тръгна влакът, манерката се пълни няколко пъти. Душите се поотпуснаха, един от войниците скочи от нара и започна да играе ръченица.

– Йеху-у-у! – извика Андрей Сисоев, като плесна над главата си, тупна с ръка единия, после другия ботуш и клекнал, заситни казачок.

Мара развъртя един пешкир и предизвикателно застана пред руснака. Започна лудешко надпреварване между ръченица и казачок. Българите викаха, тропаха, пляскаха и очите им искряха.

"Ех, къде е Мърквичка да нарисува истинска ръченица?" – помислих аз, като се сетих за неговата тъжна *«Ръченица»*.

– Моят командир ме упрекуваше, че съм обичал да си попийвам – задъхан каза Андрей Сисоев и седна до мене. – "Че защо да не пия? – казвам му аз. – Здрав съм, не ми вреди, а и от устава не е забранено. Ако човек не си похапне и не си попейне, защо се е родил..." – Бъбреците. Бъбреците-е-е! – предупреждаваше ме тогава командирът ми.

Някой подаде манерката на сержанта и той ми я бутна в ръката.

– Пийни си! – ме подкани. – Пийни и не си щади бъбреците. Моят командир имаше здрави бъбреци и пак загина при Курск.

Той бръкна в джоба си и извади жълто-зелен махор.

– Свий от самораслека! Всички бацили и лоши мисли убива. Прекадява душата...

В Андрей имаше нещо, което привличаше човека. Той беше от тези хора, които всички трудности преодоляват с възшебната дума «ничего». В него не можеше да се намери и капчица от важност. Той не се срамуваше да си поиска онова, което му трябва, и да даде това, което му поискаш. Веднага се сприятеляваше. Сигурно не забравяше, че Адам и Ева са прародители на всички хора.

Мислех, че след войната ще намеря руснаците унили, озлобени и с кръвясали погледи. Срегнах хора, на които къщите им бяха изгорели; хора, на които близките им бяха избити; хора, на които липсваха ръце или крака и бяха вече половин човеци, но те всичките бяха спокойни и дори се усмихваха. За тях войната като че ли е била тежък кошмарен сън, от който са се пробудили като победители. Тези хора, които скочиха да запазят родината си, имаха търпението да победят и скромно се завръщаха по домовете си с открити чела и честен поглед. Тези хора обичаха живота и нищо не беше в състояние да ги сломи.

Нас, българите, струва ми се, че винаги нещо ни гложди. Винаги нещо ни смуцава. Никога не можем да се отпуснем и да изпитаме истинска радост, без някаква коварна мисъл да я смути... Ето и тук, във вагона, когато ние вече си отиваме за България, радваме се, но все нещо помрачава радостта ни: градинарите мислят за багажите си, за митницата; Васил е мрачен, аз мисля за окоето на Стефка; войниците се опитаха да пеят, но изпяха само един марш... Трябваше да дойде Андрей Сисоев от Сталинград, на когото къщата навярно е разрушена и семейството – в неизвестност, за да ни каже «ничего», да ни покани с водка и да ни напомни, че ние трябва да живеем.

– Трябва човек да е весел – каза ми Андрей. – Мрачен човек работа не върши, а на веселия – работата спори. Ну, поручик, улыбнитесь! – тупна ме той. – Колко години смятате да живеете? Има случай за веселба и пийване. Войната свърши...

– А докога ще бъде този случай? – го попитах.

– До другата война – отвърна накъсо той. – А ако има вечен мир, то струва си за това човек да се почерпи по случай... понеделник, вторник, сряда... Ну, поручик, улыбнитесь!

Като слушах сержанта, олекна ми. Той не остави никой спокойно да стои на мястото си, дори измъкна Стефка и я накара да танцува. Видях окото ѝ. Кръвта се беше събрала в едно малко тъмно петно.

– Знае ли гъркиня да играе казачок? – изсмя се Мара, като гледаше как Стефка се мъчи да подражава стъпките на Андрей.

– Ничего – извика пак сержантът. – Който има крака, ще танцува, който има дълъг език, ще говори.

Васил наблюдаваше руснака и се подсмиваше. Той като че ли искаше с ироничната си усмивка да каже: "Може ли да се сравни тежкото и сериозно държане на немците с поведението на този сержант? Това ми било победител!"

Трайко беше решил да се сближи с руснака. С цяло гърло викаше «харашо» и ръцете му се бяха подули от пляскане. Привечер, когато хората, уморени от веселие, се натъркаляха по наровете и шума във вагона затихна, чух Трайко нещо да шепне на Андрей Сисоев и да сочи към Васил. Трайко беше издебнал момент да почне да осведомява.

– Ну, товарищ, ничего – прозя се Андрей Сисоев. – Аз съм сержант, не съм съдия. Като си отиде в родината, търсете му сметка.

Недоволен от отговора, Трайко стана и посрамен се примъкна на нара си. Андрей Сисоев се обърна на другата страна и заспа като младенец.

Сутринта стигнахме в Лвов. Съобщиха ни, че в града трябва да останем няколко дни, докато ни намерят вагони за Черновиц.

Настанихме се в залата на гарата. За пръв път всички българи се събрахме на едно място. Пригответхем си около стените на залата легла и нагласихме наряд, който да пази и отговаря за вещите ни. Бяхме изгладнели и Андрей Сисоев трябваше да се погрижи за храна.

Отидохме с него в комендантството.

Комендантът ни каза, че не може да ни отпусне никаква храна.

– Лесно е да откажете – опъна се Андрей. – Навярно вие не знаете какво гласи 3567-то постановление?

– Не – призна старши лейтенантът с досада.

– Толкова по-зле – продължи Андрей. – Аз съм сержант и го зная, а вие – офицер, и не сте се потрудили да го прочетете.

– Е, казвай какво е това 356-то постановление!

– Не 356-то, а 3567-то постановление – натърти с достойнство сержантът. – Кажете къде е генералът! Искам да отида при него.

– Тук няма генерал. Има полковник – каза офицерът.

– Добре, ще отида при полковника, той навярно знае постановлението и ще ни отпусне храна. Ако има някакви пречки, ще се оплача на генерал-лейтенант Иванов.

Тогава офицерът се заинтересува за нас и Андрей му обясни, че придружава група българи, които Червената армия е освободила в момента, когато германците ги вкарвали в крематориума. Комендантът не знаеше постановлението и за да не се изложи, ни обеща, че ще получим борш, хляб и консерви.

В десет часа наистина ядохме борш, а в дванадесет взехме и консервите.

Следобеда попитах Андрей какво гласи 3567-то постановление. Той ме изглежда изненадан:

– Нима и ти не го знаеш?... Но и аз също не го зная. Тази цифра дойде на устата ми, тази казах, ти как можа да я запомниш?

– А генерал-лейтенант Иванов?

– У нас генерали много. Сигурно има някой да се казва Иванов.

Вечерта легнахме в полуразрушената гара. Бетонни парчета висяха от тавана и ние със страх заспахме на студения цимент.

I X

НЯКОЛКО ПРИЯТНИ ДНИ

Беше хубав слънчев ден. Избръснах се и почистих ботушите си. Приятното време правеше от делника празник. Стефка също се премени, като облече сив костюм и превърза косите си със синя копринена панделка. Тя вече не държеше кърпичка на окото си, а носеше големи, тъмни, противослънчеви очила.

Разбрах, че тя иска да разгледа града. Избързах и се спрях на трамвайната спирка. Пропуснах няколко трамвая с надежда, че ще дойде. Измъчваше ме мисълта, че може да излезне с Васил.

Най-после тя се зададе. Беше сама. Без да каже нещо, приближи се до мене, хванах я за ръката и ѝ помогнах да се качи в трамвая. Кондукторът – пълничък увехнал човек, със завити на колелца мустаци, полюбопитства да узнае от каква народност сме и след като му задоволехме любопитството, помоли ни да поговорим на родния си език, който никога не бе чувал. Той се мъчеше да разбере какво му казвам и радостен подскачаше, като чуеше някоя сродна на полски език дума.

Поисках да платя билетите. Той се обиди.

– Как? Вие сте ни гости – каза той и като слизахме, ни подаде ръката си.

Тръгнахме мълчаливо по една улица. Спря ни жена, която продаваше в плетена кошница цветя. Избрах букетче от виолетки и го подадох на Стефка. Като продължаваше да мълчи, тя закачи букетчето на блузата си. Ние вървахме, гледахме къщите, изпразнените витрини, затворените ресторанти и се спряхме пред паметника на Мицкевич¹.

– Колко сепъл и колко хубав е този паметник! – опитах се да заговоря аз.

¹ Адам Мицкевич - смятан за един от най-великите полски поети, свързан с развитието на полското национално движение през 19в.

Гледах бронзовата статуя на поета, лавровия венец, който поставяше на главата му една крилата жена, и се обърнах към Стефка. Тя затвори очи...

Тръгнахме пак мълчаливо и стигнахме до Лвовския народен театър. Вратите на театъра бяха затворени. От дълго време на сцената му не бяха се качвали артисти.

След дълго лутане из непознатия град ние се озовахме до каменна тераса, на която бяха наредени маси. Бяхме уморени и гладни, но около масите не се виждаше никакъв келнер – ресторантът, изглежда, отдавна не работеше, защото краката на масите бяха разкривени, изпучупени и боята им излющена. Две босоноги циганчета минаха покрай нас и протягайки ръка за милостиня, с любопитство ни разглеждаха.

Долу на булеварда, покрай тротоара, като таксите се бяха наредили една след друга жени с детски колички. В тези колички нямаше деца и от тях се носеше приятен дъх на готвено. Примамен от яхниения аромат, аз се приближих до количките и забелязах, че на същите има прикачени табелки. На едната от тях пишеше: «Гулаш и крем», на друга: «Зеле с месо»...

Докато четях някои табелки с непознати ястия, жените ме заобиколиха и започнаха да хвалят кухните си. Поисках две порции с гулаш и веднага една чевръста жена забута количката към масата ни, като извади шарена кърпа, сложи прибори и отметна покривката на количката. Пред очите ни се показва голяма зелена тенджерка, от която излиташе приятна пара. Жената сипа от ястието, сложи салата от зеле с хрян и ни наля две водни чаши, след което ни пожела «бон апетит» и се оттегли, за да заеме мястото си на булеварда.

Боговете на Олимп са правили грешка, като са си похапвали амброзия и са пиели нектар, защото, изглежда, е нямало готвач, който да им поднесе гулаш, пикантно зеле с хрян и домашна водка.

– Моята майка също готви добре – след като хапна, проговори Стефка.

– Нима има майка, която да готви лошо? – я попитах.

Тя беше свалила очилата си и аз забелязах петното в окото ѝ, което беше станало портокалено.

- Извинявай – прошепнах, като целунах ръката ѝ.
- Не заслужавах това – още сърдита каза тя.
- Във войната умират повече невинни, отколкото престъпници...
- Вие, българите, сте лоши...

"Ние, българите? А тя не беше ли половин българка?" – замълчах, като с тази обида смятах да изкупя вината си.

- Да забравим! – великодушно каза тя и вдигна чашата с водка.
- На ръката ѝ блесна пръстен.
- Харесва ли ти? – хвана погледа ми тя.
- Изглежда, че е скъп. Къде си го намерила?
- Искаш да кажеш откраднала? Не. Пръстенът е мой.

По булеварда се влачеха няколко българи, между които забелязахме и старата гъркиня.

– Не искам да ни видят – каза тя и се обърна с гръб към улицата и като посочи с пръст към зелената височина, която се издигаше на края на града, додаде: – Нека отидем там!

След малко ние пълзяхме по стръмна пътека, по която падаха сенките на вековни дъбове. Задъхани, стигнахме до широка площадка и изведнъж пред нас изскочи каменна черкова, около вратата на която бяха издялани латински надписи.

– *«Вулнерант омнес ултима некат»* – такива надписи има под часовниците на католишките черкови – обясних аз: – *«Всички часове раняват, а последният убива...»*

– Мъдро е – замислена каза Стефка. – Но защо ни напомня, че има последен час, а не ни съобщава кога ще дойде той. И защо това трябва да се пише на латински?

– За да не могат хората да разберат какво пише – пошегувах се, но тя остана сериозна.

– Какво ни остава освен вярата в бога? – пошепна тя.

– Но съгласи се, че господ е твърде равнодушен към човешките страдания и твърде много трябва да му се молим...

– Стига! – прекъсна ме Стефка. – Ако не вярваш, добре е да мълчиш!

Влязохме в тъмната черкова, през тесните прозорци на която се чупеха слънчевите лъчи и на многоцветни ивици падаха върху мраморния под. Изваян над каменен съд, с благославящи ръце ни посрещна някакъв светец.

– Колко е хладно! – казах аз.

Плешив старец, без да ни усети, с котешки стъпки мина покрай нас. С тънкия си врат, разперени прозрачни уши и изтърган редингот, той като че ли идваше от друг свят. Старецът се движеше в полумрака и бледото му лице се сливаше с цвета на мраморните колони. Той бавно се изкачи по стълбите и седна пред органа.

Като въздишка в тишината прозвуча акорд. Старецът смени регистъра – обади се флейта, след което мощна тръба прогони тишината и като планинско ехо откликна рог. Ние слушахме затаени. Като морски вълни звуците се гонеха, плискаха се и наново се повтаряха потържествени и плътни. Те се издигаха към небето, блъскаха се в купола на черковата, падаха като дъжд и нежно галеха слуха.

Постепенно ромоленето се засили. Като далечен гръм проехтя тръба, засвири вятър, забарабаниха силно капките и светкавица разкъса небосклона. Но това не беше вече Бах! Някаква груба и позната музика ечеше. Пак фугите се гонеха, но те бяха смели; пак дъждът валеше, но той беше мощен и не ръмеше, а биеше като боен барабан; и не трещеше гърмът, а стреляха оръдия. Цигулка виеше като сирена и флейтите стенеха като жени...

Стисках ръката на Стефка. "Стига!" – исках да изкрещя. Тази музика като че ли беше писал богът на войната.

Звуците отлетяха, стана тихо. Восъчното теме на стареца бе клюмнало над клавишите. Мечтаеше ли той или беше безсилен да продължи?

Излязохме замаяни и потиснати от храма и жадно потърсихме благодатните пролетни лъчи.

От върха на хълма се откриваше красива панорама. От една страна – светещи хангари и пред тях ширнало се зелено поле с накацали по

него като едри мухи самолети. От другата страна – тих, препичащ се на слънцето, лежеше градът. По върха бе поникнала мека като пух трева.

– Колко е хубаво! – прошепна Стефка и се отпусна на тревата.

– Веднага ли ще се върнеш в Ксанти? – прекъснах мислите ѝ аз.

Тя кимна с глава.

– Не искаш ли да ми гостуваш в София?

– Защо? – глезено попита Стефка и дръпна синята панделка.

Вятърът грабна косите ѝ и ги пръсна по раменете ѝ.

– Защото те обичам – тихо, съвсем тихо прошепнах аз и се навех над нея.

Само преди един месец упреквах Павел, че каза на Мария «обичам те». Той знаеше, че тя бе изпитала върху тялото си мъжката похот, но бе уверен, че нейното сърце е чисто. А защо днес казах «обичам те» на едно момиче, животът на което за мене беше тайна?

Стефка замълча. С тъмни клепки тя бе скрила очите си. Сенките на ресниците трептяха по заруменият лице. Впих поглед в устните ѝ и промълвих: – Ще питам майка ти...

– Майка ми? Къде е тя? – стресна се Стефка. – Емиле, жената, която познаваш, не е моя майка.

Сепнах се учуден.

– Излъгах те – прошепна момичето. – Смятах, че като кажа че старата ми е майка, ще бъда по-сигурна...

– Тогава реши ти... Съгласна ли си?

– Страх ме е – извика Стефка и скочи.

Опитах се да я задържа, но с развята коса тя тичаше надолу по пътеката. Настигнах я до черковата, задъхана, прегърнала едно дърво. Тя разтвори ръцете си, сведе глава на рамото ми и заплака.

X

ОСТАНАЛИТЕ

Напуснахме Лвов.

Влакът бе спрял на малка гара да вземе вода. Разхождах се по рампата и от един вагон ме лъхна спарен въздух на обор.

– Господине, господине, шпребен зи дойч¹? – чух подземен хрипкав глас и се обърнах.

От вратата на вагона висеше една остригана с остри скули глава, която ме следеше с големи, зачервени от трахома очи.

– Бихте ли желали да ни превържете? – продължи остриганата глава на хубав немски език, като едновременно с това се появи една суха, проядена от рани ръка, която държеше бинт.

На санитарни носилки лежаха живи скелети, облечени в роби на сини и бели раета.

– Мухите не ни дават мира – допълни главата и аз се изкачих.

Тук видях много храна и гладни, които нямаха сили да ядат, а лежаха безпомощно и пъдеха мухите, които стръвно налитаха на разядените им рани.

– Нашият санитар се разболя – продължи да хрипти остриганата глава с тънък сипкав глас, като ми посочи чантата с медикаменти.

Спареният въздух дразнеше ноздрите ми, но аз бързо разтворих чантата и вдъхнах амоняк.

Поех тънката ръка и започнах да я почиствам със спирт. Навивах бинта и не смеех да погледна нещастника в очите.

– Извинявайте – тихо каза той, забелязал скритата ми погнуса. – Ние не сме заразно болни.

– Но кои сте вие? – попитах аз.

– Евреи...

¹ Говорите ли немски?

Скочих от вагона и помолих Стефка да ми помогне. Когато видя евреите, тя извика и избяга...

Мара мълчаливо влезе във вагона при нещастниците.

Един млад санитар ми обясни, че другаря му внезапно се разболял и трябвало да остане в Ченстохова. Младежът ме помоли да му помагам, защото нямал възможност да обслужва сто и двадесет безпомощни хора. На всяка втора дума санитарят се обръщаше към мене с «товарищ врач». По-късно, когато видях пагоните на съветски лекар, разбрах защо този младеж се е излъгал, като ме е помислил за лекар. Пагоните на съветските лекари бяха по-малки от офицерските и напълно приличаха на българските.

Евреите бяха толкова слаби, че само при по-добро заглеждане можеше да се разбере кой е мъж и коя – жена. Всичките те бяха без мускули, остригани и еднакво облечени с раирани роби. Само очите на жените бяха по-големи и по-тъжни.

На една спирка ни дойдоха на помощ Дякона и Георги. Те пометеха вагона, изхвърлиха нечистотиите и всъщност свършиха най-голямата работа.

От скука или от любопитство при нас дойде и Васил.

Със слаб глас един от евреите ни разправи за крематориумите в Аушвиц и Биркенау. Пръв път чувах за тези дяволски лагери, които по замисъл и изпълнение бяха надминали фантазията на Данте.

Когато евреина от слабост повече не можеше да говори, Мара извика: "Защо е било това?"

Мълчание и въздишка след мълчанието беше отговорът.

– Сигурно са били шпиони? – каза Васил, като стискаше носа си.
– Предатели...

Мара, Георги, Дякона и аз едновременно се обърнахме и го изгледахме.

– И децата ли са били шпиони? – попита Мара.

– Децата не – смутолеви Васил, – но сигурно бащите им.

Те не бяха шпиони, нито предатели. Престъплението им беше това, че са се родили евреи. Те бяха хора без родина, винаги гонени, винаги убивани, защото неволите през вековете ги бяха направили

делови и бързо схватливи. Те пречеха както на испанците, на англичаните, така и на германците. Бях горд, че българският народ бе намерил сили да защити българските евреи и не допусна черните ешелони да заминат за крематориумите.

Когато се прибрахме в нашия вагон, Васил гузно ми заяви, че не допуска германец да направи това, което чул.

– А кой? – извиках високо аз. – Навярно руснак?

– Не. Не руснаците – с мъка призна Васил. – Тук има нещо, което трябва да се провери и изясни...

Наистина малко хора в Германия знаеха за съществуването на лагерите на смъртта.

– Колко работи се вършат и за тях ние нищо не знаем – каза Георги и заклати глава.

– Евреите не лъжат – кратко каза Дякона и млъкна. Той като че ли знаеше нещо повече...

Живите скелети бяха направили впечатление на Васил и го бяха накарали да мисли.

– Те са страдали – призна той, – но все пак са останали живи, а има хора, които изглеждат здрави и се чувстват като мъртви.

– Да не би да им завиждаш?

– Не, на мене ми е безразлично дали ще живея, или умра. Аз заложих и загубих. Загубих заради глупостта на Рузвелт и англичаните.

– Не спомена: Хитлер, Гьобелс, Рибентроп...

– За тях светът ще проговори – фанатично се провикна Васил.

– Докрай спекулираха, даже и със смъртта си. Погубиха толкова народ и накрая сложиха край на авантюристичния си живот.

– Но те не бяха авантюристи. Те бяха само непредвидливи!

– Кое не е простено за държавници – отвърнах аз. – Но те бяха и крайно жестоки. Ти видя техните жертви – евреите.

– Те са жертви на войната, а аз на мира – каза Васил и се изправи на вратата на вагона.

Влакът фучеше. Той се спускаше по един обрасъл в зеленина склон. Раздвиженият въздух клатеше цъфналите край линията макове. Някаква птичка летеше успоредно с влака и се мъчеше да го изпре-

вари, но изведнъж сви криле и се загуби от погледа ми. Дъх на пара и сажди достигна до нас. Наблюдавах как въздушната струя развява косите на Васил, който се беше навел от вратата. Колелата закънтяха тъпо. Ние минавахме над тъмна пропаст.

"Сигурно ще се хвърли" – не зная защо помислих аз и втренчих поглед във Васил.

Той се дръпна и седна. Колелата пак затракаха равномерно.

X I

ЧЕРНОВИЦ

Когато бях ученик и получех двойка по аритметика, баба ми винаги се застъпваше за мене пред баща ми. Справедливият гняв на родителя се укротяваше, когато неговата майка му припомняше, че заради същия предмет и той някога е имал семейни конфликти с моя покоен дядо.

Но веднъж получих слаб по вероучение и баба ми оттегли своята защита. Нещо повече, тя се възмути и аз бях предаден на инквизицията. За голямото ми прегрешение седем дни бях подложен на пост, като измъчвах червата си с градинарски супи, незапържен боб и балканска чубрица. Вечер трябваше да чета неразбраните старославянски слова на катехизиса и да уча подред десетте божии заповеди. За да бъде изкуплението ми пълно, майка ми непрекъснато пържеше кюфтета и палачинки – две големи съблазни за моята измъчена плът.

След като изучих евангелието колкото един селски поп, аз тържествено бях причастен и без изпит получих отлична бележка по вероучение. Първопричина за моите страдания беше учителят ми, плешиво старче със златно пенсне, който беше завършил богословие в Черновиц.

С Черновиц е свързан и друг неприятен спомен от ученическите ми години. В часа по планиметрия моят съученик Джиджи Кравата ме обеси на този град. Той написа на тетрадката ми едно голямо «Ч», нареди след него седем тирета, извъртя накрая един нищо не подсказващ «ъ»¹ и ми каза: "Почвай!", като се приготви да рисува бесилката.

Слязох в този град намръщен.

Тук научих, че Съветският съюз е във война с България; че още не е сключен мирен договор и че нашето завръщане зависи само от уреждането на тази формалност.

¹ По стария правопис „Черновиць”

Не се зарадвах и на стотината българи, които заварихме в казармата, където ни разквартируваха. Те бяха също градинари и между тях стърчеше като антена един дърдорко, който се представи за студент. Този тридесет и осем годишен Гошо беше наистина студент, и то от тъй наречените «вечни студенти» – романтични останки от стария Хайделберг.

Дълбоко в тила, руснаците по-дълго време ни разпитваха. Предварително бяхме научили, че някои от българите вече се опитвали да заминат без разрешение за Румъния, но били веднага свалени от влака с предупреждение, че при повторен опит ще бъдат изпратени в доста отдалечен от България пункт...

– Вие си почивайте, а ние ще се грижим добре за вас – обеща ни съветският комендант, като мачкаше на разни фигурки дългия мундшук на цигарата си.

Утешихме се, че България е вече близко.

Още на другия ден започнах да си променям мнението за Черновци. На времето аз се бях заинтересувал да узная нещо за града, заради който бях обесен. От учителя по вероучение знаех, че има богословски университет, а Джиджи Кравата ми допълни познанията, като ми съобщи, че в този град живеели черни хора и имало много черници.

Черновци беше приятен и красив град. Австро–Унгарската империя му беше придала бароков вид, а румънците с няколко кабареа и шантани го бяха направили весел. Тук не се издигаха неприятните високи сгради на големите градове. Благосъстоянието на гражданите проличаваше от техните елегантни къщи, които се криеха зад кестени и орехи, израснали в обширни дворове с къдрави железни огради.

Стефка, Мара и войниците, със залепнали от пот дрехи, пъплехме по стръмните улици и разглеждахме столицата на Буковина.

По отсрещния тротоар градинарите също се влачеха, като разглеждаха града и ядеха семки. Разгърден, с наметнато като селски кмет на раменете сако, Катуш предвождаше групата. Той небрежно махаше с ръка, като че ли искаше да каже:

„Колко по-хубави градове е виждал бай ви Катуш!...”

Когато покрай групата минаваха по-пълнички жени, той любезно се усмихваше и навярно нещо им показваше с пръсти, защото те започваха възмутени да бързат, следвани от шумния смях и многозначителни побутвания на градинарите.

Войниците се заинтересуваха на колко километра отстоим от България, затова купих една карта на Източна Европа. Седнахме в градската градина и наведохме глави над картата. Погледите на всички ни бяха впити в оная малка, прорязана от дълга кафява ивица страна, върху която с едри букви бе написано «България». Войниците се оживиха и всеки от тях започна да казва откъде е.

– Плевен! Ето го и Ловеч – възхитен извика бай Георги и погледна победоносно останалите. – Моето село е тука – посочи с пръст върху картата.

Пръстът му беше покрил цялата Дунавска равнина, но той продължаваше да го натиска, като че ли искаше да почувства с това родната земя.

Войниците заговориха за своите села и за плодородието на земята. От нивите прехвърлиха разговора за хляба и се посдърпаха за това, в кой край се меси най-хубав хляб. Спорът се водеше от две групи. Едните твърдяха, че най-хубав хляб е този, който е замесен с квас, а другите – с мая. Не забравиха да поговорят за лозята, за кравите, за конете. Войниците като че ли бяха забравили всичките страдания по немските лагери и разсъждаваха като добри, грижовни стопани. Те не гледаха около себе си с алчния поглед на търговеца, не завиждаха на богатствата на чуждите земи, те само искаха колкото се може по-скоро да хвърлят войнишките дрехи и да хванат плуга.

Как исках да прегърна тези скромни хора, които насила бяха станали войници и безполезно бяха страдали. Как исках да им кажа нещо много хубаво, което да ги зарадва!

Сложих ръката си на рамото на един от тях и продължих да слушам за кравите, за нивите и за седенките.

Войникът, когото прегърнах, развълнувано се поизкашля, погледна ме с кротките си кестеняви очи и тихо ме попита:

– Ти имаш ли невяста?

Поклатих неопределено глава и погледнах към Стефка, която видимо скучаеше.

– Когато се върнем в България, ще ми дойдеш на гости. Искam да ми видиш невястата, децата...

* * *

Хванати със Стефка под ръка, ние се разхождахме из парка. Той отдавна не беше пипан от градинарска ръка и затова буйната трева бе излязла из лехите и постепенно завземаше алеите. Дърветата не бяха окастрени и на воля протягаха рошави клони, хвърляйки сенчести дантели по тревата. Паркът беше безлюден. Някъде пееха скорци и отвреме навреме тишината се нарушаваше от тъпото бърмчене на майски бърмбари.

"Имаш ли невяста?", ме беше попитал войникът с кестенявите очи.

Когато бях в лагера, единствената жена, за която мислех, това беше моята майка. След като се нахраних, почувствах нужда да мисля за друга жена. На пътя ми се беше изпречила Стефка. Тя беше млада, жените ѝ завиждаха, а мъжете с възхищение се заглеждаха в нея и аз реших да я спечеля. И в този си стремеж аз се влюбих. Любовта ми бе посята край брега на Варта, а топлото пролетно слънце и дългите престои във Варшава, Лвов и Черновиц ѝ дадоха възможност да изклasi.

Пред пейката, на която бяхме седнали, падна голям кафяв бърмбар. Той се бе обърнал на гърба си и безпомощно мърдаше рошавите си крака. Усетила голямата плячка, една мравка чевръсто обиколи бърмбара и разтревожена забърза да вика помощ. Ненадейно над главите ни префуча скорец, клъвна бърмбара и го отнесе.

– Колко е нахален! – извика Стефка, като гледаше отлитащия скорец.

– Гладният е винаги нахален, силният два пъти по-нахален – поучително казах аз.

По алеята вървеше съветски офицер, погледна ни и отмина. След малко се върна и се упъти към нас.

– Учудваща прилика! – възкликна той, като не сваляше погледа си от лицето ми.

Чинопочитанието изискваше да стана. Той беше подполковник и при това възрастен.

– Колко приличате на моя син! – възкликна отново той и подаде ръката си.

С новата съветска униформа, която ми бяха дали в Черновиц, подполковникът ме беше помислил за руснак. Обясних му кой съм и той продължи да бъде любезен. За да ме увери, че действително приличам на убития му син, той ни покани да отидем у дома му, за да видим портрета на Володя. Разбрах, че той е разчувстван, и затова веднага приех поканата.

В малката, едноетажна, легнала на сянка под дърветата къща ни посрещна кръглолика, пълничка жена.

В стаята, където влязохме, беше уютно. И старата намери, че приликата е голяма, и с овлажнели очи донесе портрет на убития си син.

Останах приятно изненадан, когато вместо традиционния чай, на масата се сложиха закуски и шише с водка.

– Вие навярно сте женени? – полюбопитства жената.

– Да, отскоро – смънках аз и не посмях да погледна към Стефка.

– Да сте живи и здрави и щастливо да си живеете – както си му е редът, каза жената и минахме на друга тема.

Научих, че Сергей Петрович (така се казваше подполковникът) преди войната е бил счетоводител. Въпреки напредналите си години той се записал доброволец, изкарал тежка пневмония и след болестта бил назначен в тила.

– Две години става как с моята Варенка се грижим за момчетата – каза той. – След като загубихме сина, тя не можа да дочака без мене края на войната и един ден пристигна да ми помага. Тя е сержант – с гордост каза подполковникът, като я прегърна. – А до есента тя беше само прост редовой.

– *«Всеки войник носи в раницата си маршалски жезъл»*¹ – казах аз.

Барвара Игнатиевна се засмя с кръглото си личице и избърса с кърпичката си малка сълза, която беше бликнала в края на едното ѝ око.

– Аз в службата съм сержант, а Серги – подполковник, но в къщи – тя плесна с ръце и извиши гласа си – аз съм маршал. Сергей Петрович, донесете самовара, за да пийнем чай!

– Слушам! – извика подполковникът и чукна токовете на ботушите си.

Ние също скочихме и казахме, че трябва вече да си тръгваме, но пътя към вратата ни беше преграден от двамата съпрузи, които ни върнаха да седнем на столовете.

Уверих се, че руснакът във война е добър войник и в мир – добър компаньон.

Сергей Петрович се понадигна и свали от гардероба калъф, от който извади цигулка.

– Отдавна не съм свирил – предварително се извини той, като стягаше лъка.

С обърнати към тавана очи и скръстени отпред ръце Барвара Игнатиевна запя с тънък звънлив глас. Сергей Петрович при рефрена на веселата народна песен сваляше лъка и започваше да приглася.

– Вие сте се измъчили да спите по нарове – каза Барвара Игнатиевна, когато вече минаваше нощта. – Поне веднъж, преди да си отидете в България, ще спите на меко легло.

Стефка се размърда на стола си.

Опитах се да възразя, като казах, че в лагера ще ни търсят.

За мое голямо удоволствие, подполковникът ми обеща да съобщи на коменданта, че сме му гости.

Вече тримата започнахме да убеждаваме Стефка да остане.

– Не настоявай да си отиваме – казах ѝ аз тихо на немски. – Ако те е страх от мене, ще спя на пода.

¹ Думи на Наполеон Бонапарт.

Стефка мълчаливо се съгласи и аз с невъзможния си глас изпях два руски ромаса, издекламирах *«Выажу один я на дорогу»* и с уста изсвирих валса от *«Евгени Онегин»*. Двамата старци възторжено ми ръкопляскаха.

Варвара Игнатиевна напълни моята чаша догоре, а на мъжа си наля до половината, като на сърдития му поглед отвърна с гримаса и показа стомаха си. Стана ми ясно, че подполковникът страда от язва.

Чукнахме се за «лека нощ» и двамата ни заведоха да ни покажат стаята, където ще спим. Всъщност това беше спалнята на домакините, в която имаше едно двойно легло, маса с три стола, шарено губерче пред леглото и увеличеният портрет на Володя.

Преместих масата, дръпнах губерчето и загасих лампата. Взех едно от одеялата, легнах на пода и пожелах на Стефка лека нощ.

Напоената с пролетни аромати нощ спокойно се вливаше през отворения прозорец. Градината спеше, потопена в лунна светлина. Люляков храст надничаше любопитно в стаята и през цветните му къдели луната предеше тънки, сребърни нишки. Някаква непозната нощна птица се обади и с тих глас ѝ отвърна друга.

Събудихме се късно. Сергей Петрович беше отишъл на работа, а Варвара Игнатиевна беше получила от него едnodневен отпуск и ни изненада с топли блини, сладко от малини и кисел каймак. Тя ни обясни, че подполковникът лично щял да се срещне с нашия комендант, за да го помоли да останем няколко дни в тях на гости.

След обед и аз отидох при коменданта. Той ме посрещна радушно и ми призна, че аз съм причина складът му да се напълни с продукти.

– От три седмици искам консерви от интенданта и той все се прави на глух – каза офицерът. – Днес лично дойде да ме попита от какво имам нужда. Живейте у тях, аз нямам нищо против, нали приличате на неговия убит син...

XII

В ОЧАКВАНЕ

В продължение на десет дни българската група нарасна на двеста души: мъже, жени и деца. Всеки ден капеха нови хора, които на път за България бяха спирани и прасани при нас. Ние бяхме добре облечени, храната беше в изобилие, но само една държава ни делеше от нашата родина и затова чакането в Черновиц ни се струваше още по-мъчително от това във Варшава. Мъжете започнаха да пият, връщаха се късно и буйстваха. Комендантът ме повика и ми направи забележка, че дисциплината между българите не е добра.

– Уредете ни заминаването и няма да имате повече неприятности – казах му аз, но той настояваше дисциплината да се подобри.

Наложи се да поговоря с хората. Това стана в най-голямото от спалните помещения. Когато влязох, българите се бяха вече събрали и Катуш, стъпнал на една маса, им говореше. Цивилните изпратиха речта му с ръкопляскания и възгласи «Браво!» Застанах пред масата. Хората не можеха да се успокоят. Едно дете пъплеше по пода и плачеше. Двама градинари продължаваха да играят на карти. Само войниците стояха прави и мълчаливи. Махнах им с ръка и те седнаха.

"Колко лесно е във войската! – мислех аз, докато чаках да настъпи тишина. – Командваш «стани!» и всички стават; заповядваш «тишина» и всички мълкват; говориш неясно и накрая питаш войниците «разбрано ли е?» и всички в мощен хор отвърщат «тъй вярно, господин поручик...»" – А сега стоях пред една смесица от жени, мъже, военни и цивилни и не знаех дори как да се обърна към тях.

– Другари – казах аз.

– Бре-е-е-е – обади се привлечен глас и някои се изсмяха.

– След много страдания ние сме вече близко до нашата родина.

– Но все още сме в Буковина – апострофира ме един от играчите на карти. – Карай по-накратко, че губя – допълни той и пак някой се изсмя.

– Докато чакаме заминаването, необходимо е да се подчиняваме на установения от правилника ред. Забранява се пиенето в казармата, буйстването и викането след десет часа...

– А скитането с жени? – попита ехидно Катуш. – Или с гъркини е разрешено да се закъснява?

– Това не е твоя работа – креснах му аз. – Стефка ще бъде моя съпруга.

– Аха-а-а. Значи, такава била работата – изхили се Катуш.

Някой беше настъпил детето и то започна силно да пищи.

– Тихо! – изкрещях аз.

– Хлапак. На баща си иска морал да чете – чух зад себе си глас.

– Я, другарят да ни каже какво става в България? – попита някой.

– Зная това, което и вие знаете – отвърнах аз. – В България има нова власт, в която са обединени всички прогресивни партии под знамето на един Отечествен фронт.

– А земеделците участват ли? – запитва един стар градинар.

– Разбира се... и всички други партии, на които им бяха отнети правата.

Повече нямаше какво да им кажа. На самия мене не ми беше ясно положението в България. Аз знаех и че в София има английска, френска и американска мисия. Смущаваше ме фактът, че Съветският съюз е във война с моята родина, и същевременно не можех да си обясня как, като е във война, нашите войски рамо до рамо със съветските се биха срещу немците.

– Важното е, че германците капитулираха, че има мир и че ние сме живи. Това е... – завърших аз и тръгнах към изхода.

– Чакай! Не е само това – обади се пак картоиграчът. – Ние, цивилните, искаме да си изберем отделен отговорник, който да се грижи за нашите интереси. Ти си гледай войничетата, ние сме по други хора, не можем да търпим ботуш да ни командва. Ние сме хора европейци...

– Право е! – обадиха се в подкрепа няколко гласове.

Дигнах ръце:

– Избирайте! За това не ми плащат.

– Катуш. Катуш да ни бъде комендант! – извикаха силно карто-играчите.

– Поручикът е назначен и ние не можем да изменяме неговото назначаване – каза един от войниците.

– Ние, драги, сме демокрация и когото искаме него ще си изберем – озъби се Катуш.

– Ние войниците сме за поручика – развълнувано каза Георги и се закашля.

– И аз съм за Емил – вдигна двете си ръце Мара.

Някой спомена да се изберат двама коменданти и предложението се възприе.

След много шум и препирни гласуването се проведе. Сто цивилни гласуваха за Катуш, а останалите дигнаха ръце за мене. Направихме списъци на хората и отидохме при съветския комендант да ги представим.

Комендантът ни попита защо сме избрали двама отговорници.

– Ние сме демокрация – отвърна Катуш.

– Английска или турска? – изсмя се офицерът.

Духовете се успокоиха. Градинарите бяха доволни. Разделиха се помещенията и двете групи започнаха да се хранят поотделно.

Дякона събра багажа си и гузно се измъкна от стаята ни. Той беше гласувал за Катуш. Васил заяви, че не може да търпи събрания, и затова не дойде да гласува.

Вечерта от помещенията, където бяха настанени хората на Катуш, се чуха песни и ръченици. Катуш черпеше за изборната си победа.

Отидох при войниците, които тихо лежаха на наровете си.

Извадих *«Правда»* и до късно им превеждах.

* * *

Варвара Игнатиевна се грижеше за Стефка като за собствена дъщеря. Стефка оставаше да спи извън казармата, а аз след като вечер се наприказвах хубаво със Сергей Петрович, се връщах при моите хора.

Катуш беше вече комендант. Около него се въртяха като адютанти няколко градинари. Те му бяха съветници. Той искаше на всяка цена да покаже своята власт и затова издаде заповед на Дякона да не бръсне никого от моята група. Втората заповед гласеше да не се влиза без разрешение в помещенията, където живееха неговите хора.

Все пак аз имах преимущество – хранех се в офицерския стол заедно с руснаците и това вбесяваше Катуш. Той се опита на два пъти да се храни там, но беше предупреден да не идва повече. Тогава Катуш заговори за равенство.

Една вечер в стаята ми се промъкна страхливо Дякона.

– Да те понаглася – каза той тихо и разтвори чантата си, от която се показваха нови бръснарски принадлежности.

Дякона започна да ме сапунисва. Той покашляше и чувствах, че иска да ми каже нещо, но аз умишлено мълчах и не го заговорих.

Бръснарят прибра инструментите си и аз му подадох няколко рубли.

– Не искам пари – каза той и като затыпчи смутено с крака, се извини, че не гласувал за мене, защото щяло да му се разбие бъдещето. Катуш го бил заробил финансово и го заплашил, че ще го пребие, ако не гласува за него.

– Знаеш ли, че Катуш те мрази? – попита съзаклятнически той.

– Това всеки знае.

– Но не всеки знае защо – бързо добави Дякона. – Катуш и другарите му продават храна и облекло, събират пари, за да избягат. Те се отделиха, за да не разбереш какво правят...

Докато бръснарят ме осведомяваше, чух на двора шум и бръмчене на камиони. На камионите се качваха холандците, които живееха в две стаи на последния етаж на казармата. Направи ми впечатление, че те бяха оклюмали. Няколко руснаци с автомати в ръка ги охраняваха.

На обед, когато се хранехме в офицерския стол, със завист заговорих пред коменданта, че холандците вече си заминаха. Комендантът, без нищо да каже, вдигна глава от чинията, бръкна в джоба на брича си и извади рицарски кръст.

Предишната нощ бяхме изненадани от проверката, която ни направиха руснаците. Сега узнах, че комендантът е търсил три пистолета и патрони, които изчезнали от оръжейната на казармата. Оръжието е било намерено скрито в сламениците на холандците, които след разпита се оказало, че са германци от СС-войски.

– Но аз съм се опитвал да ги заговоря и те не знаеха немски?

– Те са мълчали, защото освен немския друг език не знаят – отвърна комендантът.

– А за какво им е било оръжието?

Комендантът се усмихна и вдигна рамене.

Васил мълчаливо сърбаше борша. По челото му забелязах дребни капчици пот.

След случая с «холандците» дисциплината в лагера се подобри, а Трайко предложи услугите си да помага в щаба. Дадох му да попълва удостоверения и да почиства канцеларията. Все по-често и по-често го забелязвах да излиза в града със съветски войници. Вечер се вреше между българите, носеше съмнителни новини, внимателно слушаше какво се говори и гледаше какво се върши. След известно време съветският комендант знаеше повече за българите, отколкото самият аз – за тях.

Един ден Трайко заяви, че не желаел да се връща в България. Съветският съюз му харесвал повече.

– Как ще се върне в България – непредпазливо каза Дякона. – В немския лагер той беше забравил, че е българин...

– А германците как се отнасяха с него? – заинтересувах се аз.

– Той им услужваше. Беше им необходим...

Разходихме се с бръснаря из града и влезнахме в една кръчмичка. След втората чаша Дякона развърза езика си.

Той повтори онова, което някога беше казал пред коменданта в Ландсберг. След като бил изгонен от бащината си къща, Дякона се записал за работник в Германия. Пратили го във фабрика за консерви. При една бомбардировка фабриката била разрушена и тогава той трябвало да отиде да помага в някакъв чифлик.

– Чифликчията не беше доволен и ме изгони – продължаваше Дякона. – Той получаваше безплатна ръка от Изток, а на мене трябваше да се плаща, защото имах договор. Като момче бях чиракувал при чичо си, който беше бръснар. Започнах този занаят. Около чифлика се намираха няколко лагера: един военнопленнически, друг със «забрани» и трети – с разни чужденци, дошли като мене да изкарат някое парче хляб и да се отърват от мобилизацията.

Дякона ми разправи за последната – най-тежката година. На «забраните» не давали почти никаква храна и те скоро заболяли от туберкулоза и скорбут.

– През зимата започнаха да измират със стотици – разказваше ми той. – Ние трябваше да копаем ями и да ги хвърляме вътре, като предварително ги натоварвахме съвсем голи на каруци. Някои от тях още дишаха, но германецът казваше, че няма значение дали днес, или утре ще умрат, и ние ги затискахме с нови тела.

– И ти правеше това? – с отвращение го попитах.

– Да – отвърна Дякона. – Ако не аз, друг щеше да ги погребва... Всеки, който не изпълняваше добросъвестно заповедта на подофицера, изчезваше и не се връщаше.

Дякона глътна водката наведнъж, намуси се и разтърси глава, като че ли искаше да прогони кошмарния спомен.

– Там беше ад! – промълви той. – Колкото повече руснаците настъпваха, толкова повече германците се ожесточаваха. Те искаха да изтрият следите на лагерите...

– А Трайко?

– Трайко стоеше настрана и следеше...

– Защо не обадиш това на руснаците? – попитах го аз.

Дякона замълча. Той мислеше, като дърпаше нервно брадата си.

– Такива хора винаги могат да се оправдаят – след малко продума той. – Винаги могат да изкарат невинния виновен... Не ми трябва да казвам – повиши гласа си той, като че ли искаше да се убеди в правотата на казаното. – Не виждаш ли, че Трайко яде и пие с руснаците... Пак се е подредил.

– Тогава аз ще кажа всичко на коменданта.

Дякона скочи и хвана ръката ми. Той ме гледаше с изпълнени от страх очи.

– Не, моля ти се Емиле, недей... Това, което ти съобщих, е измислица. Пийнал съм си повече и започнах да дрънкам глупости...

Забелязах тази страхливост и у другите. Един градинар беше пребит от Катуш. Попитах го нарочно защо е превързана главата му и той смутено отвърна, че паднал в тъмнината по стълбите...

Реших да следя действията на Трайко; той нямаше къде да избяга.

Уверих се, че еднаквите желания и еднакви мисли най-добре свързват хората. Войниците, Мара и аз постоянно мислехме за оня час, когато ще потеглим на юг. Това общо желание ни свързваше и ние останахме докрай приятели. Ние се чувствахме като пътници, които само минават през чужди страни, правят неочаквани престои и се ядосват, че влакът закъснява.

Живеех в Черновиц, но мечтаех за София. В желанието си да бъда по-скоро в своя роден град бях притъпил и любопитството си от това, което ме заобикаля. Дякона ме осведомяваше за живота на останалите българи. От него научих за любовните похождения на вечния студент. Този Гошо, който до пристигането ни бил отговорник на група, твърде лесно се примири с детронирането му и се утеши с любовта си към черничката Минка – годеница на един мълчалив, плещест шофьор. Злите езици разправяха, че тази Минка, която пушеше и пиеше като мъж, някога в Германия е била на работа в кабаре.

Всеки ден след храна Мара и Георги идваха при мене да ми дават отчет за получените продукти и дрехи. Те допълваха информацията на Дякона.

– Шофьорът от няколко дни пие и гледа страшно – каза Мара.

– А когато види Гошо, очите му се напълват с кръв – добави Георги. – Разправят, че си купил дълъг нож. За какво смяташ, че му е този нож?

След като помълчахме, докато разпиша заявката за храна за другия ден, Георги продължи:

– Хората говорят и за тебе. Ти, таквоз, какво смяташ да правиш с това гъркинче?

Мара се оживи и наостри уши.

– Тя ми е жена – отвърнах с неудоволствие аз.

– Хм – недоверчиво поклати глава Георги. – Ще се съгласят ли баща ти и майка ти да им доведеш гъркинче за снаха?

За това не бях мислил.

Не отговорих и Георги взе заявката от масата.

Мара остави на леглото ми една макара с конци и парче американ.

– На всичките раздадох – каза тя. – Тази сутрин ги получих от склада.

След като Георги и Мара си излязоха, почувствах, че твърде малко се интересувам за хората, на които бях комендант. Любовта към Стефка ми отнемаше времето и ме беше направила егоист...

* * *

Заварих Стефка изцапана с тесто. Тя беше препасала една престилка и се учеше да прави блини.

Варвара Игнатиевна беше радостна. Тя ми съобщи, че на Сергей Петрович и на нея са отпуснали едномесечен отпуск.

– Представете ли си, едномесечен отпуск! Ще видя познати, ще прегледам дръвчетата, ще стегнем къщата... Боже мой, каква радост! – тухкаше се старата жена и пляскаше с ръце.

След малко Варвара Игнатиевна затихна, седна в един ъгъл до печката и се замисли. Тя нямаше да види само Володя.

– Не тъжете, Варвара Игнатиевна! – седнах до нея и я прегърнах.
– Ако не бяха Володя, Вася, Игор... нали нямаше да има свобода?

– Но защо трябваше първо да ни отнемат свободата и след това да си я връщаме с кръвта на синовете си? – вдигна очи към мене жената.

– Ех, Варвара Игнатиевна, това «защо» са задавали милиони хора от векове насам. Мислите ли, че и германците не попитаха «защо?» когато тръгнаха на изток? Ако тогава правилно бяха отговорили на

въпроса, нямаше да стане това, което преживяхме. А да мислиш, без да кажеш какво си мислил, все едно е, че нищо не си направил...

– Вярно е – съгласи се Варвара Игнatieвна.

Окуражен, аз продължих:

– Защото ако един каже «не», ще го разстрелят като предател; ако трима кажат «не», ще ги разстрелят за измяна; ако сто кажат «не», ще ги съдят за бунт... Война няма да има само тогава, когато всички хора по света проговорят без страх.

– Вярно, вярно. Ти мислиш като Серги – заклати бялата си глава Варвара Игнatieвна. – Дано той ми е жив, та да си изкараме криволяво старините.

Жената въздъхна и изтри сълзата от окото си.

След два дни Сергей Петрович и Варвара Игнatieвна заминаха, като ни оставиха ключа от къщата. Когато ги изпращахме на гарата, Варвара Игнatieвна може би за стотен път ни заръча, ако тръгнем за България, непременно да ѝ се обадим оттам.

– А щом се поуредим и на гости ще ни дойдете – добави подполковникът, като размахваше фуражката си за сбогом.

Отключих вратата. Колко беше пусто без двамата старци!

Собственицата на къщата дойде и огледа всички стаи. Тя беше гущеста немкиня, с отпуснати червени бузи и навит на тила кок. Хазяйката прегледа дали всичко е в ред: слезе в мазето, провери водомера, отвори таблото с електромера, поръча да се намажат вратите да не скърцат, намери, че печката е занемарена, съобщи, че мебелите са нейна собственост и накрая заяви че наемът е 300 рубли на месец.

– Но нали квартирата е военна? – ѝ възразих.

– Да, когато живеят военни руснаци, но вие не сте руснаци, а и жената не е военна. Моля, предплатете 150 рубли.

– Няма да живеем в къщата – викнах аз и добавих, че ще предам ключа в частта, където служи Сергей Петрович.

Немкинята се съгласи да намали наема на 200 рубли. Обещах, че ще ѝ дам сумата след няколко дни, и тя, успокоена, си излезе, като не забрави да поръча да пазим имуществото ѝ. След малко тя пак се вър-

на, подаде адреса си и съобщи, че произвежда най-хубавите и евтини наденици в града.

Дебелата хазяйка не можа да получи рублите, защото на другия ден предадох ключа на къщата.

Беше дошла заповед за тръгване.

* * *

Ние не потеглихме за България. Отначало ни казаха, че ще заминем за Одеса, където имало много българи, но след като влакът пое на север, хората клюмнаха. В Черновиц не остана никой; заедно с нас тръгнаха: югославяните, румънците и една група унгарци, които бяха пристигнали преди няколко дни.

Пътувахме през Украйна. Пред погледа ни се редяха широки зелени полета, изкласили житни ниви и тъмни столетни гори. Навсякъде беше равно и малкото влакче спокойно теглеше тридесетте конски вагона на север.

Сприятелих се с водача на ешелона, един дребен приказлив капитан. От него научих, че края на пътуването ни ще бъде в Слуцк, някакво градче в Белорусия, където имало голям транзитен лагер, който се намирал под покровителството на Червения кръст.

– Налага се да минете през този лагер, за да бъдете регистрирани – каза капитанът и за утешение допълни: – Там ще бъдете добре.

"Може би щяхме да бъдем добре, но защо трябваше да пътуваме до Черновиц и след това да се връщаме там, където можехме да отидем от Варшава за един ден?"

Влакът се движеше бавно. По-право той се движеше бързо, но спирките и гарите бяха много, а нашия влак беше твърде учтив и даваше път на всички други композиции, защото не фигурираше в никакво разписание.

На една гара научихме, че населението пресрещнало ешелон с немски военнопръстѣпници и се опитало да ги линчува. Хората се връщаха по родните места и бяха заварили вместо къщите си развалини, вместо близките си – гробове.

– По-добре е да не се показвате на гарите – съветваше ни нашият водач. – Хората са озлобени и способни на всичко. Може да стане грешка и да ви помислят, ако не за германци, то за власовци.

На третия ден ни се свършиха продуктите и въпреки предупреждението на капитана ние трябваше не само да се подаваме от вагоните, но и да се отдалечаваме чак в селата, където търсехме храна. Машинистът се подчиняваше на капитана и влакът не тръгваше, докато не се съберяхме всичките.

Ако не се отдалечавахме от България, този влак не беше лош. И машинистът беше разбран човек. След като си купехме яйца, той ни даваше вряла вода да ги сварим, точеше вода и на жените, които перяха, и през големите престои играеше с нас труп. Той познаваше добре пътя, по който се движехме, и спираше влака да ни показва някои забележителни места. А веднъж той спря влака в гора. Ние наскочахме, накладохме голям огън на една поляна и пекохме гъби, които тук се намираха в изобилие.

По полето рядко се виждаха мъже. Полската работа се извършваше само от жени. Българите цъкаха с уста и клатеха глави, като гледаха как жените въртят косите. Косенето на трева в България се смята за привилегия само на мъжете.

Когато спирахме, често до нас идваше някой старец, който откриваше памуклийката си и показваше шише с контрабандна водка. Ние си купувахме репички и сух ешимик, който имаше форма на голям косашки бруст.

На Бердичев към ешелона прикачиха два вагона с гърци и три вагона с нашите познати евреи, които бяха започнали вече да се придигат.

На една спирка ни казаха, че се появили банди, които спирали влаковете, и задигали всичко, което им попадне, като не се отказвали да си поиграят и с момичетата. Никой не ни обясняваше какви са тези банди – дали са немци, или колаборационери–украинци, преследвани от властта.

Градинарите се въоръжиха с прътове и натрупаха във вагоните тухли и камъни. Те бяха решили с цената на живота си да бранят вещите, които имаха.

Влакът се движеше през безкрайни гори. Излезе от една гора, малко светне пред очите ни и като в тунел нахълта в друга, още по-висока и по-тъмна. Отвреме навреме се забелязваха малки полянки или блата, изпъстрени с бели брези, но навсякъде ние бяхме оградени от стена тъмнозелени борове и смърчове, които с правите си като свещ стъбла сякаш искаха да стигнат небесата.

Капитанът беше влязъл при машиниста и внимателно наблюдаваше дали линията е в ред.

След десетдневно пътуване благополучно пристигнахме в Слуцк.

XIII

СЛУЦК

Градчето беше разрушено. Само тук-таме стърчаха някои останали по чудо постройки.

Ние не очаквахме да ни настанят в хотели с топла и студена вода, но все пак се изненадахме, когато извън града влязохме в едни полуразрушени казарми. Тези казарми се състояха от триетажни блокове, разхвърляни на голяма площ. Блоковете бяха разкъртени, с малки прозорци, тесни стълбища и миризливи коридори. Големият плац на казармата завършваше с тревясало футболно игрище, непосредствено от което започваше едно сливащо се с хоризонта поле.

За семейните отделиха две стаи, за жените – една стая и за мъжете – три големи помещения с дървени нарове на два етажа. На мене и на Васил определиха малка стаичка с две войнишки легла. Васил ми предложи да отстъпи леглото си на Стефка и да отиде при мъжете, но аз сметнах, че ще бъде по-благоразумно, докато не сключи брак, Стефка да живее в стаята на жените.

Първите няколко дни минаха неусетно, в подреждане. Едни носеха вода, други почистваха помещенията, трети пълнеха сламеници. Креватите бяха малко и трябваше да се потърсят дъски и се сковат нови нарове.

– Няма да годинувате – казваше комендантът на жените, които му се оплакваха, че прозорците били счупени и водата била далече.

"Що за полковник е този комендант – мислех аз, – не крещи, няма червени лампази, акселбанти и ходи сам из помещенията, без да го придружава адютанта му?"

Жените бяха заобиколили полковника и му задаваха една през друга стотици въпроси, на които той отговаряше със залепнала на устните си вече изгоряла цигара.

– Тук не се е помещавал пансион за благородни девици, а винаги е имало войници – казваше той, като отбиваше атаките на жените. – През време на войната беше и лагер, в който са избити хиляди съветски хора, а няма и година, откакто тук се води и една твърде поучителна за германците битка – допълни той.

Наистина по всичко личеше, че тука се е водила хубава битка. Полето пред казармата беше нарязано от окопи и още личаха снарядните ями и изкопаните за оръдията и картечниците гнезда. От дърветата още не бяха свалени площадките за наблюдение и по плаца се търкаляха куршуми и гилзи от снаряди.

В този лагер се намираха около десет хиляди души – граждани на почти всички държави в Европа. Групите, както и в другите лагери, където бяхме, се обособиха по народности и се представляваха от собствени коменданти. Болшинството бяха италианци. След тях по численост идваха унгарците, следваха французи, австрийци, югославяни, българи и евреи. От някои народности имаше само по двадесет или тридесет души.

На мене дадоха постоянен пропуск. Аз, като офицер, можех да излизам през всяко време. Останалите българи пускаха в града в определени дни и то с бележка, издадена от щаба. Тук редът беше по-строг от този в Черновиц. На изходните пунктове пазеха войници, които действително проверяваха пропуските.

В партера на блока, в който живеехме, бяха настанени австрийци и австрийки. На първия етаж заедно с гърците се помещавахме ние, а втория етаж беше пълен с евреи.

От прозореца на моята стая се виждаше целият лагер. Пред зданието се простираше футболното игрище, вдясно – голяма полусрутена постройка, която някога е била театър, вляво се редяха блоковете, които завършваха до щаба и кухнята. В тях живееха италианците. Напред, докъдето стигаше погледът, се ширеха безкрайни поля и ниви.

На семейните, продуктите се даваха в суров вид, а останалите се хранехме в стола.

И така ние започнахме новия живот в Слуцк, като не забравихме да попитаме коменданта за деня, когато ще тръгнем за България.

– Ще ни погостувате малко – отвърна той. – Когато ми наредят, с удоволствие ще ви изпратя и ще си взема отпуск... Но имайте пред вид, че войната в Азия още не е свършила.

Трябваше да почакаме, докато японците капитулират.

Стефка започна да дружи с гърците. Повечето от тях бяха работници, заминали за Германия да припечелят и да се отърват от глада в Беломорието. Имаше и няколко души, които германците бяха изпратили в лагер заради англофилските им убеждения. Те живееха отделно и избягваха да говорят с останалите гърци, които смятаха за прости. В гръцката група се намираха и жени – те всички говореха немски и се обличаха добре.

Комендантът на гърците беше едър, мургав мъж с неизвестна професия и се наричаше Сократес. С него се запознах случайно, когато веднъж търсих из гръцките стаи Стефка. Той ме посрещна враждебно и ми напомни, че Стефка е гъркиня и настоя да бъде зачислена към неговата група.

Този Сократес, изглежда, бе познал в Стефка своята Ксантипа¹.

От всички семейни, които се намираха в лагера, едва ли няколко двойки бяха узаконили брака си. Съжалявах, че не послушах Васил, когато предлагаше да отстъпи леглото си на Стефка. Обаче ако бях прибрал при себе си момичето, аз рискувах да загубя авторитета си пред българите. В известни моменти у тях се проявяваше силно чувство за морал...

Предложих на Стефка да сключим граждански брак. Предварително се бях осведомил, че това може да стане в града срещу пет рубли.

Тя ми отговори, че е по-добре да почакаме малко.

– Не съм сигурна в твоите чувства – допълни сериозно тя. – Може утре да ти омръзна или пък, като се върнеш в България...

¹ Жена на древния философ Сократ.

– Какво, като се върна в България?

– Научих се, че си женен.

– Женен! – изненадан извиках и започнах да я разпитвам от кого е научила това, но тя упорито мълчеше.

– Всеки по своя път – след малко каза Стефка. – Аз за Ксанти, ти за София. Ако действително не си женен, ще се ожениш и ще бъдеш щастлив, ще си спомняш за Кокини скуфица и мислено ще си казваш: "колко съм бил глупав, като съм искал да направя за жена една..."

Стефка се хвърли на леглото ми, захапа одеялото и започна да хълца.

– Една? – попитах аз, като се наведох над нея.

– Една – през сълзи повтори тя, – една... непозната гъркиня.

Очаквах, че друго ще чуя от нейните уста, но тя беше вече казала всичко и продължаваше да плаче.

Седнах до нея и помилвах косите ѝ.

– Аз имах приятел – започнах да я утешавам. – Също като мене той се влюби, и то в едно момиче, което още на шестнадесет години е било «медхен фюр алес¹» на немските офицери. Но Павел въпреки всичко я обикна, ожени се за нея и сега навярно живеят щастливо в България... Аз те обичам такава, каквато те познавам, а не такава, каквато си била...

Без да ме погледне, Стефка потърси ръката ми и я притисна до гърдите си. Усещах топлината на сълзите, които капеха по пръстите ми.

– Завинаги! Завинаги ще бъдеш с мене – прошепнах аз, притеглих я към себе си и почувствах мокрите ѝ от сълзи страни, размекнатите ѝ от плач устни и хълцащото ѝ тяло. Косите ѝ се бяха разпилели и в тях видях едно малко бяло кичурче.

Дали не беше късно? Войната ни беше събрала, след като беше ограбила младините ни. Тиха пустота изпълни гърдите ми. Стояхме, мълчаливо притиснати един в друг. Тя продължаваше да хълца и не желаше да потърси опора в мене.

Повдигнах нежно главата ѝ. Две мокри очи ме погледнаха кротко и безразлично.

¹ Момиче за всички

На другия ден видях Стефка да се разхожда със Сократес. Тя ме забеляза и след малко дойде в стаята. Намазаните ѝ с руж устни ми се сториха чужди.

Тя влезе бурно, прегърна ме и започна да ме върти из стаята.

Гледах я, намръщен и изненадан.

– Разхождах се със Сократес. Осведомяваше ме за положението в Гърция... Зърнах те на прозореца и сърцето ми лудо заби. Разбрах, Емиле, че ти си всичко за мене... Недей да бъдеш тъжен! Ела да отидем в града да купим масло, брашно, яйца. Искam тази вечер да ти направя блини. Нали Варвара Игнатиевна ме похвали?...

Докато Стефка ми почистваше дрехите, аз набързо се обръснах. Изтичахме по стълбата и двамата, хванати за ръце, бързахме към изхода, посрещани и изпращани от учудените погледи на италианците. Те подхвърляха след нас думи, но аз не ги разбирах и не знаех да им се сърдя ли, или да им се усмихвам.

Не беше пазарен ден и имаше съвсем малко хора. Дървените бараки бяха празни и само няколко селянки, скрити на сянка, бяха разположили върху шарени кърпи ешимик, масло и яйца. Купихме един пуд масло, два пуда брашно, пет яйца и доволни се упътихме към казармите. Група селянки се бяха спрели пред моста. Седнал на дървено сандъче, стар и сляп старец пееше с трептящ глас и бавно въртеше ръчката на една виела.

– Какъв чуден инструмент! – прошепна Стефка, надигайки се на пръсти, за да види по-добре. – Китара с ръчка – като се провря между жените, осведоми ме тя.

– Виела – казах аз на ухото ѝ. – Стар френски инструмент (който познавах само от илюстрациите на един музикален речник).

Старецът пееше на френски. Селянките нищо не разбираха, но продължаваха да слушат тъжната провлечена песен на странника, пускаха по някоя рубла и с изпълнени от влага очи тихо се отдалечаваха.

Заинтересувах се за този старец.

– Френец е – каза ми една жена. – Помня го от дете, все същият си е. Преди имаше куче, което го водеше, но навярно е умряло...

– А разбирате ли какво пее? – полюбопитствах аз.

– Разбира се, той пее много тъжно – отвърна жената.

Върнахме се в лагера. Аз запалих огън, а Стефка забърка тестото. Поставих във вода от сушените плодове, които ни даваше Червения кръст. Когато блините се изпържиха и плодовете добиха формата си, която са имали, преди да бъдат изсушени, ние седнахме на масата.

Хранехме се от една единствена чиния. Обстановката беше бедна, прозорците бяха разкъртени, таванът – застрашително увиснал над главите ни, но беше пролет, бяхме млади и се почувствахме щастливи.

Миг на щастие! Светла искра в сивия живот, колко рядко се запалваш ти и колко бързо изгасваш!... И колко дълго време те чакаме пак да блеснеш...

* * *

От известно време Васил не се чувстваше добре. Мъчеше го някаква болест. Лицето му за няколко дни се стопи и стана малко като на дете, а очите му, трескави и зачервени, започнаха да гледат примитивно. Ние живеехме в една стая, но единствените думи, които си разменяхме, бяха «добро утро» и «лека нощ».

Той легна към обед. Цяла нощ бълнува и на сутринта се събуди мрачен и отпаднал. Поисках да доведа лекар, но той отказа. Донесох му храната, но не я бутна. Челото на Васил гореше от топлина и устните му се напукаха.

Повиках лагерния лекар.

– Боледували ли сте от коремен тиф? – попита ме той след прегледа.

– Да – отвърнах аз.

– Кога?

– Преди десет години, като ученик.

– Може би не сте се заразили – каза той и поиска сапун и вода.

В лагера беше избухнала епидемия.

На другия ден започна инжектирането на всички.

Между унгарците и италианците имаше заразени. Двама тежко болни гърци бяха отнесени в госпитала. След няколко дни край болницата се появиха малки могилки с прясна пръст.

Инжектираха ни втори път – против холера.

Васил продължаваше да има висока температура. Със Стефка бях прекъснал да се виждам. Тя не беше боледувала от коремен тиф.

Изведнъж цената на млякото се вдигна извънредно много. Охраната не пускаше селянките, които преди идваха и ни доставяха мляко. Лагерът беше поставен под карантина и всякаква връзка с града бе прекъсната.

Васил от ден на ден слабееше. Той повръщаше и температурата му не спадаше.

Дажбата от мляко, която се даваше на болните, беше недостатъчна и започнаха да се появяват контрабанда бутилки с мляко. Тези бутилки се продаваха много скъпо, но уплашени, хората не жалеяха нито вещите си, нито рублите.

Дякона ме осведоми, че Катуш е намерил начин да доставя мляко и чрез своите хора го продавал пет и шест пъти по-скъпо, отколкото го купувал. Аз нямах пари и не можех да купувам мляко за Васил. Опитах се да го убедя да постъпи в болницата, като се надявах, че чрез коменданта можеше да му се издейства легло, но Васил наново отказа.

Мина една седмица, откакто Васил легна. Ръцете му бяха прозрачни, страните му хлътнаха и очите му станаха неестествено големи. Той започна да иска хляб.

– Добре е, щом имаш апетит – успокоявах го аз. – Но хляб не бива да ядеш, защото, щом го погълнеш, ще умреш.

Седнал до леглото му, аз като на дете обяснявах какво представляват болните му черва; как са тънки като цигарена хартия и надупчени като с игла.

Помолих Катуш да ми даде мляко. На него му стана приятно, че го моля. От Черновиц не си бяхме проговорили.

– Хм, мляко ли? – каза той. – Че аз да не съм мандраджия...

– Зная, че имаш мляко, и те моля, повторно, да осигуриш поне по един литър на ден за болния. Колкото струва, ще ти го платя...

– Ще ти го платя – подигравателно повтори Катуш. – При мене няма «ще ти го платя», а има само «плаща». С какво ще платиш? С въшки ли? – попита ме той, доволен от духовитостта си.

Безсмислено беше да търся милосърдие в този безсърдечен човек.

Повиках Стефка и като стоях на две крачки от нея, я помолих да ми даде диамантения си пръстен, за да го заложа пред Катуш.

– Много държа на този пръстен – каза тя, като бавно го сваляше от пръста си.

– Ще ти бъде върнат – окуражително ѝ отвърнах и отидох при Катуш.

Той прегледа пръстена и го оцени за 300 рубли. Това правеше тридесет литра мляко. Повиках Дякона и Георги, за да бъдат свидетели, че залагам пръстена и че след издължаване на сумата Катуш веднага трябва да го върне. Получих две бутилки с мляко и ги отнесох в стаята.

– Няма смисъл – едвам прошепна Васил, когато му поднасях чашата. – Аз искам да умира. Няма смисъл да живея – повтори той и се обърна.

Повдигнах му главата и започнах да наливам млякото през стиснатите му зъби.

През нощта той започна да зове майка си и аз си спомних думите на Мара, че мъжът, когато вика майка си, е близко до смъртта.

– Мамо, ти ли си? – като бълнуваше, попита Васил и се помъчи да стане от леглото.

Поставих го да легне. Той стисна ръката ми и наново забълнува. Напипах пулса му. Веничката пареше и подскачаше като луда под пръстите ми. Васил дишаше пресечено и бързо.

Отметнах одеялото, съблякох го гол и натопах дочения му чаршаф в студена вода. Завих Васил като в компрес. Той изгаряше от температура и водата за няколко минути се изпари. Повторих.

Към сутринта температурата спадна и Васил спокойно заспа. Легнах и аз със съмнение, че може би съм го простудил.

Събуди се късно след обед. Дадох му мляко, което веднага повърна. В очите му личеше уплаха. Васил вече искаше да живее и го беше страх от смъртта.

– Няма ли лекарства? – с отслабнал глас попита той.

– Лекарят ми каза, че получил тази сутрин от Минск – излъгах го аз. – Ще ти донеса.

Влях в едно шише вода и поставих в нея две бонбончета, които ми беше дал американецът, и дълго време се търкаляха из джоба ми. Бонбончетата бяха червени и бързо оцветиха водата.

Влязох при болния:

– Лекарят каза, че след като изпиеш лекарствата, болестта ти скоро ще мине.

В очите на Васил проблесна надежда.

– Взима се по три пъти на ден по една супена лъжица – продължавах да говоря аз и му влях в устата малко от водата. – А сега, млякото – подадох му чашата и той го изпи.

– Наистина лекарството помогна – каза ми след два дни Васил. – От него почувствах апетит и температурата ми спадна...

Минаха двадесет дни. Работата стана по-лесна – докторът разреши да се дават супи.

Постепенно в лагера болестта заглъхна. Инжекциите бяха дошли навреме и епидемията не можа да се развихри.

Издърпах до прозореца леглото на Васил, откъдето той, полуоблегнат, наблюдаваше футболните мачове на игрището. Италианците бяха сформирали тимове, които носеха имената на градовете, откъдето бяха играчите. Те провеждаха безкрайни турнири за "първенството на Италия".

Имаше и международни мачове. Унгарците и югославяните също бяха направили тимове и се състезаваха с италианския национален отбор. Наистина италианците имаха няколко спортни звезди – бивши национални играчи, чиито снимки преди войната се появяваха по спортните страници на всички вестници в света. Капитанът на италианския тим беше известният Фаготи.

Мачовете бяха безплатни и се посещаваха от хиляди, които седнали на тухли, на съндъчета или направо на земята, свиреха и ревяха, както навярно са ревали и по времето на Нерон.

От прозореца, като от трибуна, Васил наблюдаваше мачовете, стискаше юмруци и се възмущаваше, когато някой сгрешеше.

"Фаул! – ревеше тълпата около игрището. – Реферът в крематориум!" – издаваше присъда тя и свиреше продължително...

Георги пренесе торбата с пирони в нашата стая и ги сложи за сигурно под кревата ми. Залисан с болестта на Васил, аз отдавна не го бях виждал и сега ми се стори много отслабнал и прегърбен – беше заприличал на светец от византийска фреска.

Той седна, извади едно ножче, започна да дялка някаква клечка и заговори за селото си. Научих, че имал две крави, едната от които се казвала Недялка, а другата – Севда. Той се оплака от Севда, че мушкала непознати хора и не давала на никой да я издоява освен на него. Георги беше разтревожен, че Севда няма да даде и на невестата му да я издои; закани ѝ се, че като се върне на село, ще я продаде.

– Как мислиш? – ненадейно промени разговора той. – Дали е момче, или момиче?

Повдигнах учуден рамене.

– На дъщерята – каза той с упрек, че не се досещам. – Когато ме мобилизираха, беше трудна... Ако е момиче, ще го кръстят на сватята – Рада, а ако е момче – ще бъде на мене.

Усмивка се появи на лицето на Георги.

– Зетят казва – продължи той, – че няма да го кръсти на тейко си, защото е умрял. Първа рожба не се кръщава на умрели хора...

От говоренето Георги се закашля и започна да храчи.

– Тая пуцина ще ме изяде – каза задъхано. – Когато копаех немските окопи беше студено, тогава я хванах – заклати глава той и наново се изхрачи.

* * *

Катуш беше добре използвал карантината. Той закупуваше махор и с помощта на няколко градинари го продаваше, както и млякото, много скъпо. По какъв начин беше внесъл тези големи количества махор никой не знаеше, но джобовите на Катуш се издуваха от пари.

Някакъв италианец се бе опитал да конкурира българина, но скоро този италианец бе намерен близо до лагера пребит от бой и с празен чувал. Изглежда, Катуш беше подушил откъде се снабдява италианеца с тютюн, беше го причакал, набил и конфискувал стоката.

Рядко в лагера се намираше мъж или жена, които да не пушат, затова пласъорите на Катуш обикаляха из всички помещения и предлагаша махор и стари вестници.

Българинът имаше спекулантски усет. Той непрекъснато мислеше откъде могат да паднат рубли, хвърляше изведнъж много пари и правеше добри удари. Стаята, където живееше, беше превърнал на работилница, комарджийница и млекарница. Катуш бе привлякъл за съдружник Трайко, който намираше начин и през най-строгите карантинни дни да излезе в града и да направи сделка.

Алчният българин не забравяше и бръснаря, когото често обикаляше, за да си прибере полагаемия му се дял от печалбата. За да не може Дякона да го лъже, той беше поставил в бръснарницата един стар градинар за контрол. Старецът се припичаше на слънце, пушеше махор без пари и записваше колко хора се бръснат и подстригват през деня.

Катуш беше забелязал и това, че болшинството от чужденците пушат с лули. На тях махорът не им харесваше и те се разхождаха нервно по двора, като смучеха празните си лули.

Не се мина много време и пласъорите се развиваха, че е пристигнал от Кавказ «екстра качество» тютюн за лула. Тютюнът, разбира се, не беше екстра качество, но лулите задимяха. Катуш пресяваше махора, отделяше листата, които вареше с чувен, мед и лайка и след като го сушеше, го пресоваше. Този тютюн се понарави на чужденците и рублиите наново потекоха към джобовите на двамата съдружници.

Един ден забелязах, че петима българи забиват зад игрището колове, на които наковаха дъски. На другия ден същите домъкнаха

разбита дървена барака; както можеха, я сглобиха, и в нея иззидаха огнище, на което поставиха два казана. На третия ден с големи букви на бараката беше написано на руски, италиански и немски:

РЕСТОРАНТ «КАТЮША» С по-дребни букви беше обявено менюто: чорба – 5 рубли, готвено – 10 рубли, водка 100 гр. – 4 рубли.

Привлечен от надписите, любопитствах и влязох в бараката. Мустакат българин, със запретнати ръкави и препасана престилка от камouflirano немско платнище, държеше голяма дървена лъжица. На една дъска беше нарязано свинско месо. Две жени усърдно белеха картофи и лук.

– Провървя ти – казах на Катуш, който следеше работата и си триеше очите от дима.

– Който не работи, няма да яде! – важно отвърна той.

Трайко пристигна и стовари един чувал с фиде и ориз. Той беше обиколил семейните и изкупил на евтини цени продуктите, които получаваха от руснаците.

Към обед замириса на яхния. Вярно, гозбата не беше червена като нашенската, защото в Белорусия липсваше пипер, но беше вкусна. Югославяните и унгарците си поръчваха по няколко порции. Катуш, доволен, търкаше ръце, но беше и същевременно разтревожен, че италианците не харесват гулаша. А италианците бяха болшинството в лагера.

В продължение на една седмица гостилницата на Катуш доби съвсем друг вид. Масите се увеличиха, бяха назначени още двама готвачи – италианец и унгарец. На дъската за менюто се появиха особени имена, които и Катуш мъчно можеше да произнесе. Помамани от асортимента на познатите им ястия, италианците пристигнаха и около бараката стана шумно. По плаца се понесе дим и миризма на яхния. По масите хората гълтаха гулаши, макарони със свинско, супи от картофи и весели вдигаха чашите за наздравица.

Руският комендант не предприе нищо, за да затвори гостилницата. Веднъж той пристигна и лично Катуш му сервира дебела пържола и чаша с водка. Трайко се въртеше около полковника и му обясняваше, че за хората е необходима прясна и разнообразна храна.

– Те си дават продуктите и ние им готвим на ишлеме – допълни Катуш. – Консервите омръзват, всеки иска да си топне яхнийка.

Полковникът не се възпротиви, но се интересува за хигиената в кухнята.

– Всичко се вари и допълнително се дезинфекцира с водка – докладваше Катуш и му вливаше в чашата.

Всеки град има свой културен и търговски център. В нашия лагер имахме само един център, в който се извършваха всички дейности – гостилницата на Катуш.

Тук се ядеше, пиеше, пееше, правеха се търговски сделки и се разправяха клюки. Тук се провеждаха политически дебати, разглеждаха се национални въпроси и се взимаха решения в световен мащаб. Трайко донасяше вестници и аз след като им преведях новините, оставях хората да разсъждават и пият кафе от ръж, за което Катуш твърдеше, че му е доставено по неznайни пътища чак от Бразилия.

В гостилница «Катюша» се запознах с Джовани. Този италианец не правеше изключение от другите свои сънародници – беше разговорлив, изказваше се на висок глас и обичаше да пее. Той се гордееше с древната култура на своята страна, но не криеше, че в Италия има много културни и много неграмотни; много богати и много бедни.

– Богатите се чудят какво да правят – каза той, а бедните живеят с надежда, че ще станат богати, пращат ги на война, избиват ги и тези, които се върнат, пак остават бедни.

Той се изразяваше в библейски стил със загадки. Този начин на изказване на прогресивни мисли бях забелязал и в други италианци. Изплашени от черноризците на Мусолини, хората не са смеели да говорят открито.

Когато заговорихме за Мусолини и неговия режим, Джовани по стар навик издекламира:

*«Пер ме си ва нела чита доленте,
Пер ме си ва нел етерно долоре,
Пер ме си ва тра ла пердута дженте... »¹*

Също със стих от Данте аз му отвърнах:

*«И всички нечестивци с бяс
в лодката Харонова ще влязат...»*

Джовани се засмя.

– По всичко личи, че и в България е имало "въдичари", на които работата е била да закачат някоя неразумна риба и да я пратят в «чита доленте» – каза Джовани.

Поклатих утвърдително глава, възхитен от духовитостта на народа, който само с една думичка е характеризирал фашисткия институт.

Наистина «въдичари» се намираха както в Италия и Германия, така и у нас. Познавах някои от тях... Какво ли правят сега те в България?

Като в отговор на моите мисли, пред нас застана Трайко.

– Няма ли да пийнете по едно кафенце? – мазно предложи той и седна до нас.

– Сега не е време за кафе, а за риба – казах аз.

Джовани ме разбра и с любопитство загледа Трайко.

– Е, как ви се струва тука, в Съветския съюз? – зададе Трайко един от тия въпроси, от отговора на които зависи в каква насока ще се поведе разговора.

– А на тебе как ти се струва? – обърнах оръжието срещу него.

– Чудесна земя, прекрасни хора, широка славянска душа! – на един дъх отвърна Трайко.

– Хитлеристите са по-културни – казах аз и Трайко наостри уши.

– Широка немска душа!... Те са гостоприемни, милостиви и внимателни.

Трайко се размърда на пейката, на която седеше, и хвана масата с ръце, за да стане.

¹ «През мене се отива в печалния град,
през мене се отива във вечната скръб,
през мене се отива при погившите люде... »

Стихове от Данте, превод К. Величков

– Впрочем, ти по-добре ги познаваш – процедих аз, – разправи ни какво правеха в лагера, където ти си им бил помощник.

– Какъв помощник? Какъв помощник? – Трайко се опита да покаже, че не разбира какво му казвам. – Извинявам се, че трябва да вляза в кухнята – набързо смутолеви той и изчезна.

Джовани издекламира усмихнат:

«Нел медзо дел камин ди ностра вита

Ми ритровай пер уна селва оскура

Ке ла дирита виа ера змарита...»¹

Въпреки че разговорът ни с Трайко беше наполовина на български, наполовина на немски, Джовани всичко беше разбрал.

Новият ми приятел ме покани да разгледам помещенията, в които живееха италианците.

Стаите не бяха добре подредени, но стените бяха окичени с картини.

– Това е нашият художник, нашият Леонардо – каза Джовани, като спря едно чернокосо момче, което държеше в ръката си блок.

Зарадвах се, че ще мога да поговоря за изкуството, и то с италианец.

Седнахме на леглото на художника и той ми показва няколко акварела, на които бе изрисувана голяма изгряваща луна над синьо-зелено езеро. И на другите акварели беше изобразена същата луна и същото езеро, само че по различен начин оцветени. От художника научих, че картините се продавали по 5 рубли и добре се посрещали между пленниците.

Попитах художника защо рисува един и същ пейзаж и той, без да отговори, взе боядисан в синьо лист; много бързо нарисува един кръг и го попълни с жълта боя.

– Това е луна – каза той.

¹ *На попрището жизнено в средата
намерих се в лес тъмен по зла чест,
че пътя прав бях сбъркал в мрачнината* /Стихове от Данте, превод К. Величков/

След това пресече кръга с едно петно, приличащо на апендикс и поясни, че е облак. Той със завидна чевръстина надраска с бяла боя някакви криви линии, които бяха вълните. Накрая раздели с дебела линия картината на две – това беше брегът на езерото с далечна тъмна гора – дръпна листа настрана и каза:

– Сега какво искате – залез или изгрев? Ако е изгрев, луната трябва да бъде червена, а при залез – жълта...

Попитах художника дали знае нещо за Леонардо, Микел Анджело, Джото...

– Те са били велики, но са остарели – отвърна с лекота той. – Ако сега рисуваш като Леонардо, всички ще ти се изсмеят и никой няма да купи такава картина, защото ще смята, че си я копирал. Все едно е да пишеш комедии като Аристофан или да мислиш като Платон.

– Но нима картините на старите майстори не се ценят и сега? – попитах, за да продължа разговора.

– Разбира се, че се ценят. Всяко нещо, престояло няколко века и сложено в музей, се цени. И Овидий се цени, и Данте, и Шекспир. Но опитай се да напишеш нещо като тях и всеки издател ще те сметне за луд.

– Но това не значи, че сега трябва да се пишат глупости и да се рисува с крака? – опитах се да възразя аз.

– Изкуството върви напред и не може да тъпче на едно място – мъдро заключи италианецът. – Ние, хората на изкуството, трябва да търсим нови, оригинални форми, с които да изразим и задоволим естетичните вкусове на модерния човек.

– И с тази червена луна ли ги задоволявате? – вече ядосан, го попитах аз.

Художникът, вместо да се обиди, се засмя:

– Това се харесва и това рисувам. Аз трябва да ям. Не съм виновен, че хората нямат вкус.

Той бръкна под сламеника си и извади друг блок.

– Ето, тук съм си позволил удоволствието да рисувам за себе си.

Преобръщах листата, на които с креда бяха нахвърляни кости, бесилки, щръкнали към небесата цеви на оръдия, части от разкъсано човешко тяло, дървета с изпокършени клони и разрушени къщи.

– Впечатления от войната – каза художникът. – Това е моят дневник, от който ще се вдъхновявам да рисувам...

Той със страст започна да ми разправя за своите проекти.

– Мой дълг е да рисувам композиции от войната, които ще нарека «Протест» и които ги виждам как ще изглеждат, закачени в музея. Но... – той като че ли си спомни нещо и ентусиазма му се пречупи. – Но за да рисувам тези картини, аз трябва да продам хиляди луни...

Художникът взе акварелите с изгравите и залезите и забърза към пазара.

– Десет акварела по 5 рубли правят 50 рубли. Добре печели – каза със завист Джовани, като разтърка с ръка врата си.

XIV

НИКОЛАЙ ИВАНИЧ КАЖОВНИЙ

С Николай Иванич Кажовний се запознахме служебно. Комендантът ни беше извикал с Катуш да дадем сведение за хората, които се нуждаят от облекло. Докато говорехме, в стаята влезе един подполковник с високо чело и с бемка на лявата си буза.

– Това е нашият комисар – подполковник Николай Иванич Кажовний – каза комендантът и ни представи: – А това са отговорниците на българската група – посочи ни той.

– Българи? – като че ли не разбрал добре повтори подполковникът и се здрависа с нас.

– Двеста души българи, които с нетърпение чакат да си отидат в родината – докладвах аз.

– Двеста и двама – допълни Катуш.

– Добре – отвърна подполковникът. – Ще се видим, ще поприказваме...

Излязохме от щаба и Катуш ме бутна с лакътя си.

– Ще поприказваме, а? – каза той, като направи кисела физиономия. – Какво пък толкова се интересува?...

– Може би за гостилницата, за махора... Нали си комендант, трябва да му обясняваш всичко.

– Я не ставай дете! – викна Катуш. – Той ще пита кой къде е бил, нали разбра, че е политически. Много го интересуват него моите яхнии – той ще търси да види къде има каша.

На другия ден се яви един войник и ми съобщи, че подполковник Кажовний ме вика в канцеларията си.

Попристегнах колана, пооправих дрехите си и почуках.

– Товарищ подполковник, от българската войска поручик Добрев ви се представлява – израпортувах аз с допрени до козирката опънати пръсти и прибрани пети.

Подполковникът стана от стола и се поусмихна.

– Заповядайте! – посочи ми той един стол, който се намиреше пред неговата маса.

Седнах, прибрах крака и поставих фуражката върху колената си. Подполковникът се облегна на бюрото, извади кутия с цигари и ме покани да взема.

– Покорно благодаря! – извиках аз, чукнах токовете си и пак седнах.

Той пак се усмихна. Изглежда, че моето държане на по-младши го развеселяваше.

– Значи, вие сте българин? – сякаш да се увери, че не е сбъркал, наново ме попита подполковникът.

– Тъй вярно, българин – както си му е редът, по войнишки отвърнах аз.

Мислех за въпросите, които трябваше да следват. Въпреки че през войната бях в немски лагер, чувствах се гузен. Нали доскоро бяхме съюзници на германците, а подполковник Кажовний беше руснак, и то политически комисар.

– Войната размърда много хора от местата им – каза той и започна да ме разпитва за българите, за професиите им. Заинтересува се дали сме доволни от храната и ми зададе редица обикновени въпроси, на които отговорих с «тъй вярно» и «съвсем не».

– А вие имате ли другарка, родители? – продължаваше да ме разпитва Кажовний и след като му отговорих, продължи да се интересува за образованието ми, на колко съм години и като какъв съм служил във войската. Той разгледа пагоните ми и каза, че и техните са същите, но че поручиците при тях се наричат старши лейтенанти и че не носят две, а три звезди.

Аз чаках същността на разговора. Смятах, че подполковника като политически комисар трябва да ме попита дали не съм се бил против руснаците и какви ми са политическите убеждения.

Подполковник Кажовний вместо това започна да говори за семейството си, за жена си, която била убита, и за дъщеря си, която учела в Москва.

Страхувах се да не започне да ме разпитва за всеки българин поотделно. При тази мисъл се смутих. Аз малко знаех за тях и той сигурно щеше да ме упрекне, че не познавам хората си, на които съм комендант. А трябваше ли да кажа, че Васил е бил доброволец в немската войска, или да премълча? Реших, че това бих могъл да сторя покъсно, когато той оздравее.

Докато така разсъждавах, подполковника разправяше за някакъв филм, който бил гледал в Москва. Той се възхищаваше от играта на артистката и ми препоръча непременно, ако ми се отдаде случай, да видя филма.

"Сега ще започне да разпитва дали зная за артистката Ладинина" – мислех аз и за да го изпреваря, казах че съм гледал преди години филма *«Чапаев»*, като допълних че същият ми е много харесал.

– Но прожектирали ли са съветски филми в България? – удиви се той.

– Разбира се – отвърнах твърдо.

– Много ще ми бъде приятно да виждам вас и другите българи в нашия *"Сталински кът"* – рече подполковникът. – Вие навярно скучаете, а там има интересни книги и вестници.

Той предложи да ми даде билети и за кино, като се извини, че филмите, които се прожектирали в града, били стари и киното не още напълно възстановено.

– Заповядайте пак да си поговорим – каза той накрая и аз разбрах, че трябва да си тръгвам.

Излязох от щаба и се чудех защо трябваше да ме вика политическия комисар подполковник Кажовний, като за нищо политическо не ме разпита.

Васил ме посрещна разтревожен:

– Някой чекист ли е?

В думата «чекист» той влагаше особен смисъл.

Подпрял се на облегалките на два стола, с прозрачни уши и хлътнали гърди между щръкнали рамене, Васил очакваше отговора ми.

– Приятен човек – отвърнах аз. – Интересува се как живеем и ни покани да отидем на кино.

– На кино? Интересно! – учуди се той, като веднага попита дали не съм казал нещо за него.

– Смяташ ли, че подполковника се интересува толкова много от болестта ти? – имитирах аз неговия тон и той замълча.

– Търси те Стефка – след малко каза Васил. – Беше много разтревожена.

– Защо? – обезпокоих се аз и тръгнах към вратата.

– Няма да я намериш! – извика Васил. – Отиде с майка си в града.

– Какво е станало! – хванах Васил за ръката. – "Колко е немошен!" – помислих аз, като вместо мускули напипах костта.

– Имала неприятности със Сократес... Сграбчил я в коридора и поискал да я целуне.

– Сократес?

– Пази се от него! – предупреди ме Васил. – Вече няколко дни от прозореца наблюдавам какво става. Гъркът непрекъснато ви следи и погледа му нищо добро не предвещава. Видях го, че на два пъти спира Стефка и тя уплашена побягва...

– Нищо не ми е казвала – промълвих аз.

– Била е благоразумна. Този грък е див и изглежда жесток.

Потърсих Сократес, но не го намерих. Трима гърци играеха на карти в стаята му; те ме изгледаха. Попитах за Сократес. Отвърнаха ми, че е излязъл в града.

На другия ден Сократес сам дойде в стаята ми. Миришеше на водка, седна, без да го поканя, и попита защо съм го търсил.

– Забранявам ти да спираш Стефка – казах аз, като се мъчех да бъда спокоен.

Сократес плесна с ръце по бедрата си, скочи, завъртя стола около единия му крак и скръсти ръце.

– Тя е гъркиня – процеди със злоба той. – Нямах право да се срещаш с нея.

– Та Стефка да не е малолетна. Или пък ти си ѝ баща? – попитах с насмешка.

– Аз съм комендант на гърците, тя е гъркиня и аз съм длъжен да следя за действията ѝ – смръщи вежди Сократес.

– И ти харесва, нали?

– Да, харесва ми – нахално потвърди той. – Тя е гъркиня и ще бъде моя.

Разговорът беше приключен, но той не си отиде, а мълчаливо и заплашително се приближи. Беше половин глава по-висок от мене, имаше широки плещи и грубо, ъгловато, лице.

Нямах намерение да се бия и се дръпнах. Той бързо се изви и наново тръгна към мене. В раздалечените му едно от друго очи святкаше злоба.

– Отивай си! – казах аз. – Не прави скандал...

– Страхлив българин! – с презрение извика той и слюнките му полепнаха по лицето ми.

Ушите ми забучаха и главата ми натежа от кръв.

Сократес приклекна, отбягна моя юмрук и ме удари в гърдите. Политнах и паднах върху леглото. В ръката на гърка блесна нож. Посрещнах го със свити крака и го отхвърлих. Бързо скочих и го ударих в окото. Ножът издрънча. Обидата ме беше направила свиреп.

– Страхлив българин, а? Страхлив българин, а? – виках аз и безмилостно му нанасях удари.

Грамадното тяло на гърка постепенно се смъкваше и ронеше мазилката от стената. Падналият на пода нож съблазнително блестеше.

Вратата се отвори и се появи Васил, който извика и замръзна на мястото си. Сократес се изскубна, изтича, блъсна го и изскочи от стаята.

Треперех и не можех да поема от умора дъха си.

– Те ще дойдат – разтревожен, каза Васил и залости вратата.

Огледах стаята. Нищо освен ножа не можеше да ми послужи за оръжие.

– Ако не беше отворил вратата, щях със собствения му нож да го убия – задъхан и с упрек се обърнах към Васил, като опипвах подути-ните по лицето си.

Когато се успокоих, започнах да мисля и исках да си припомня кой пръв почна.

"Не трябваше да се бием, може би, ако по-дълго поговорехме със Сократес, щяхме да се разберем" – разсъждавах аз, но нищо не казах на Васил.

Ние очаквахме гърците. Цялото ми тяло бе осеяно с виолетови петна. Васил се разхождаше възбуден. Той беше уплашен и същевременно доволен, че съм набил гърка.

Гърците не дойдоха.

Сократес беше бит, но остана жив. Той щеше да чака удобния момент да ми отмъсти.

XV

ЛАГЕРНО ОБЩЕСТВО

Комендантът полагаше особени грижи за евреите, които бяха настанени над нашия етаж. Освен обикновената дажба, която получавахме, на тях се отпускаше още кондензирано мляко, риба и сухи плодове.

Те бяха много изтощени и бавно възстановяваха силите си. Едва след месец някои от тях, като се държеха с двете си ръце за парапетите на стълбите, се опитаха да слязат на двора. С треперещи крака те се домъкнаха пред зданието и седнаха на слънце да пекат осеяните си със сини петна тела. Научих, че тези петна се появявали след стерилизацията, която германците са им направили. Все пак евреите постепенно започнаха да добиват човешки вид. Косите им пораснаха, кожата им се понапълни с месо и раните започнаха да се затварят.

Пръв се съвзе Соломон Леви. Той с гордост показваше белега от жигосания от германците номер на лявата си ръка – едно розово, с набръчкана кожа петно, което със своята грозота караше погледът да се измества.

Соломон Леви беше гръцки евреин, роден в Солун, но не изпитваше към българите никаква омраза. Напротив, той ми повтаряше, че българите били много приятни хора – Соломон бил търговец на парфюми и от България се снабдявал с розово масло.

Този търговец беше интелигентен, знаеше пет езика и беше обиколил света.

– Само в Русия не бях ходил – каза ми веднъж той и започна разговор за розите. Съжаляваше, че в Розовата долина са изкоренили ценните храсти и на тяхно място са посели жито.

– Голяма глупост сте направили! – възмущаваше се той. – Жито се ражда навсякъде, но рози има само в България.

Едва стъпил на краката си, Соломон започна да мисли за търговия. Той беше уверен, че от търговията няма по-добра професия.

След германците Соломон най-много мразеше ешкеназите.

Ешкеназите бяха също евреи, но живееха предимно в централна и източна Европа. В лагера имаше австрийски, германски и полски ешкенази, а останалите евреи бяха родом от Гърция и се наричаха шпаньоли. Шпаньолите говореха на някаква смесица между испански и португалски език, бяха разговорливи и любезни за разлика от ешкеназите, които бяха по-затворени, по-интелигентни и по-волеви. Те говореха немски.

Въпреки че германците с еднакво удоволствие са унищожавали както шпаньоли, така и ешкенази, забелязах че тези две групи евреи се мразеха.

Соломон наричаше ешкеназите "кучета" и съжаляваше, че са останали живи.

Може би шпаньолите завиждаха на ешкеназите, защото последните бяха дали на света велики имена! А може би ги мразеха и затова, че заради тях всички евреи поеха пътя към крематориума. Причините бяха неизвестни, но двата юдейски рода не можеха да се търпят.

Над моята стая имаше полски евреи. Те непрекъснато трополяха отгоре и не ми даваха нощем да почивам. Един ден ми се отдаде случай да назърна в тяхната стая. Десетина брадати евреи, с нахлупени на главите си извехтели бомбета, се клатеха наляво и надясно и тропяха с налъмните си по пода. Те бяха навлекли някакви парцали, като едната им ръка оставаше гола. Дълга панделка притискаше към челата им черно дървено кубче, след което се спускаше и увиваше около голата ръка. Заедно с тропането на налми се носеше и един шепот, приличен на бръмченето на хиляди пчели.

– Ей, не можете ли да си махнете подковите и тогава да се молите – извиках аз.

Бръмченето стихна, евреите се обърнаха и с крясъци пристъпиха към мене. В очите им гореше див фанатичен пламък. Тръшнах вратата и бързо се спуснах по стълбите.

Когато срещнах Соломон го попитах за чудните обряди на тези негови сънародници.

– Полските евреи са най-изостанали в културно отношение – каза той и с отвръщение допълни: – Единствените евреи по света, които се занимават със земеделие.

От него научих, че тия хора никога не се къпели, не си режели ноктите, които се извивали като нокти на орел, не се подстригвали и уважавали този, който имал най-плешива глава и най-мръсна яка. Тези евреи били фанатици и изпълнявали религиозните си обичаи така, както са ги изпълнявали по времето на Моисей.

Навярно тези библейски евреи бяха доволни, че са останали живи, и отправяха молитви на своя Адонай¹.

Веднъж Катуш ме срещна в коридора и ми каза: "Парите – или продавам пръстена", но въпреки грубия тон аз забелязах, че той имаше добро настроение. Нямахте и защо да бъде недоволен. Той беше най-охранената фигура в лагера, всички градинари работеха за него, а беше и притежател на едно цветущо предприятие – особено много той забогатя с водката, която вареше от развалени картофи, останки от хляб и какви ли не боклуци, превръщани с малко захар на спирт. Водка с марка «Катуш» се продаваше и на пазара в града.

– Добре си натупал гърка. Така ми харесваш! – похвали ме Катуш, но не забрави и да ме предупреди да бъда внимателен.

От склада бях получил ново облекло. Заведох Катуш в стаята да го види.

– Нали ми казваше, че едни дрехи струват 1000 рубли – започнах аз. – Ето, давам ти този комплект за 500 рубли. Ще ми върнеш пръстена и ще ми броиш 200 рубли.

Катуш започна да се пазари, като изтъкваше че напоследък цената на дрехите много спаднала. Най-накрая се споразумяхме. Катуш взе рубашката и брича и ми даде 100 рубли и пръстена.

Олекна ми като върнах пръстена на Стефка.

Откакто беше станал боят със Сократес, тя се страхуваше да се движи сама. Или излизаше с мене, или се заключваше в моята стая.

¹ Господ - на старо еврейски

Старата гъркиня се беше записала в групата на Сократес. Тя беше започнала един занаят, за който жените скрито шепнеха и отиваха при нея за помощ. За късо време тя стана известна като Катуш и италианците ѝ прикачиха прозвището *«Старата фабрикантка на ангелчета»*.

Със Стефка не говорихме за боя със Сократес. Аз се питах, дали ако Сократес ме беше набил, тя щеше да идва при мене? В някои мигове Стефка ми приличаше на самка, която спокойно изчаква да види победителя и да отиде при него. "Тя е разумна и е преодоляла този биологичен закон" – утешавах се аз.

Катуш експлоатираше градинарите, а Мара – жените им; те цял ден с игли в ръце правеха подгъвки на забрадките които тя продаваше.

– Ех да мога да намеря отнякъде шевна машина, половината ще изгоня и двойно ще печеля – каза ми веднъж тя.

Мара беше станала много делова и се ядосваше, че Катуш е приел да бъде съдружник с Трайко.

– Ако аз му бях съдружник, чудо щяхме да направим – въздишаше тя.

Катуш се опитваше и без Мара да прави чудеса. Не беше забравил печалбите от карантината и затова накара градинарите да се престорят на болни, а той разпространи слуха, че в лагера има наново коремен тиф.

Лекарят сбърка плановете на Катуш. Той внимателно изследва болните и в негово присъствие им даде да изпият по 100 грама английска сол.

Докато болните се трупаха да чакат ред пред клозета, Катуш беснееше и викаше, че лекарят е неспособен...

* * *

Възползвах се от поканата на подполковник Кажовний и започнах да посещавам библиотеката, която се помещаваше в една дълга стая над щаба. Отговорник на библиотеката беше слабичък сержант с голям белег на челото. Той често попипваше белега си и твърдеше, че

му е останал, след като куршум е рикоширал от главата му. "Главата ми е здрава, но не е дебела" – казваше в заключение той и отваряше шкафа с книгите.

Дали библиотекарят беше прочел всички книги, но се занимаваше през целия ден с рисуване. Всъщност сержантът не рисуваше, а прекопирваше портрета на Сталин. Той вече беше направил двадесет копия и продължаваше да прави все нови и нови. От него научих, че имало някакъв съветски художник, който нищо друго не рисувал освен Сталин.

– Сталин е велик – казваше сержантът. – Заслужава един художник да посвети целия си живот да го изобразява.

– Нашите хора по различни начини изразяват любовта си към съветската власт – засмя се подполковник Кажовний, който слушаше разговора ни. – И аз имам слабост – допълни той и ме заведе в неговата стая, където на една етажерка имаше книги.

– Никога не съм се делил от тях – каза той, като погали книгите. – Ето това е *«Капиталът»* в малкия му размер, тези три томчета са от Сталин; това е Пушкин, това – Горки... Тези книги обичам и както Федя много пъти рисува Сталин, така и аз много пъти ги препрочитам.

Подвързиите на книгите бяха овехтели, а краищата на листовете пожълтели от много обръщане.

С изненада разбрах, че Николай Иванич преди войната е бил гимназиален учител. От едно чекмедже той извади три тефтерчета, ситно изпълнени със стенографски знаци.

– А това е моят дневник – като отвори тефтерчетата, каза той. – Тука са събрани всичките ми впечатления от войната, които ми предстои да дешифрирам.

– И навярно ще ги публикувате? – любопитствах аз.

– Разбира се – отвърна Николай Иванич. – Ние, които сме участвали във войната, сме длъжни да говорим за нея, за да могат и тези, които не са участвали, да я намразят.

Литературните теми бяха слабост на подполковника и той с еднаква жар говореше за поезия и белетристика. Той ми избираше книги за четене и след това ме питаше дали ги харесвам.

Някои от книгите, които ми даваше Николай Иванич, бях чел и си имах изработено мнение. Те бяха предимно от класиците и за тях спорехме с подполковника. Той много не обичаше Достоевски.

– Велик е Пушкин, велик е Толстой, Горки, но Достоевски – не! – разпалваше се Николай Иванич. – Достоевски е дребнав. Рови се премного в човешката душа и търси пороци, за да ги популяризира. Той умишлено се дърпа от всичко онова, което го окръжава, и скрит в черупката си като рак-пустинник, умува. И като Мохамед след всеки епилептичен припадък измисля по нещо.

– Но признайте, Николай Иванич, че Достоевски е психолог – казвах аз.

– Психолог е, признавам – викаше Николай Иванич. – Той много ми прилича на добър диагностик, който вярно открива болестта, без да може да предпише лекарство на болния да бъде излекуван.

В такива моменти Николай Иванич неусетно се превръщаше на учител, разхождаше се нервно из стаята и често повтаряше "Разбрано ли е?"

И Васил започна да посещава библиотеката. Той сядаше на единия край на масата и дълго време прелистваше вестници и списания, като нищо не споделяше с мене.

– Дали всичко онова, което се пише, е вярно? – попита ме веднъж той.

– Онова, което пишеха германците, го приемаше за истина, а защо сега се съмняваш в това, което пишат руснаците? – отговорих му аз с въпрос.

– Защото на човек е приятно да чете което е близко до мислите и желанията му – с отпаднал глас отвърна Васил.

– И затова някои наричат истината лъжа – добавих аз, – и затова често се случва някои убедени в истината хора да бъдат убедени всъщност в лъжата.

– Защо направо не ми кажеш, че аз съм един от тези убедени-заблудени? – погледна ме Васил.

– Зная, че си избухлив – отвърнах спокойно, – а не желая повече да се карам с тебе.

Васил нищо не отговори, стана и измъкна изпод възглавницата си тетрадката, в която често го виждах да пише.

– Аз съм ти задължен с един живот – каза той. – Ако не беше ти, може би нямаше да оздравея. Ние живеем заедно, карахме се, но аз искам да ти обясня някои работи. Не желая да говоря, вземи и прочети моя дневник, който е искрен.

Почука се и аз сложих тетрадката в джоба си. Бяха Стефка и Соломон. Търговецът направи театрален реверанс и ми поднесе картонена кутия, в която имаше три свещи, пакет с цигари и два кибрита. Стефка отгърна един вестник и пред очите ни изскочи варено пиле.

Парите, които бях взел от Катуш, ги бях дал в заем на Соломон. С тях той беше спечелил и носеше лихвата, която смяташе, че ми дължи.

– Хайл! – извика Соломон и опъна ръка, след това отгърна куртката си и на ризата видяхме извезан германски фогел, стъпнал на пречупен кръст.

Соломон беше практичен. Ризата бе от здрава материя и заради фашисткия знак я беше купил много изгодно.

Той извади от джоба доста банкноти и ги разтърка по брадата си:

– Да е на хаирлия! А твоя борч утре ще върна; в понеделник не се дават пари...

Соломон напредваше изумително бързо с руския си. Докато аз се срамувах да говоря, за да не сгреша, той се стремеше всяка научена дума да я вкара в работа и добре се разбираше с руснаците.

– Та ти можеш да говориш с всички хора по света – подкачих го аз.

– Трябва – проточено отвърна той. – Ние евреите сме като гости в страната, в която сме се родили. Никой от нас не е сигурен, че правителството няма да реши да ни конфискува имотите и да ни изгони. Където ни отвее вятъра, там трябва да се разбираме с хората.

След като Соломон си отиде, Васил взе свещ, залепи я на леглото си и разтвори една книга. Излязохме със Стефка да се разходим.

Луната, медночервена и неестествено голяма, се подаваше на хоризонта; като голяма фосфорна топка тя отскочи над нивята и бавно започна да се издига. Дърветата проточиха дълги сенки и листата им станаха седефени. Безшумно над главите ни премина сянката на някаква нощна птица и в близкия храст замигаха светулки. Уморени от дневния зной, тревите като че ли повдигаха стъбла, да ги погали вечерния хлад. Откъм града се чу пъшкането на локомотив и пак стана тихо. Някъде от нивите се обади пъдпъдък и близко пред нас засвири щурче.

– Ела до мене – притегли ме Стефка. – Недей да мислиш...

Хванах ръката ѝ и се отпуснах на топлото ѝ тяло.

– Искам да отида на един далечен, още неоткрит от хората остров, на който никой не идва... – прошепна тя. – Да бъда далеч от всяка суета, далеч от хорските сплетни и брътвежи и там отново да почна да живея, като забравя че съм живяла...

Стефка мислеше за друго.

– Но защо трябва да отиваш на този див остров? В България ще бъдем добре.

Тя въздъхна, загледана в луната.

– Толкова уморена се чувствам! Толкова разочарована от живота, от хората... затова така говоря. Ти недей да ми се смееш... Аз съм жена; аз не съм слънце, а луна.

Стефка се обърна към мене и ме прегърна.

– Предчувствам, че нещо лошо ще се случи с нас... Ние няма да бъдем щастливи – развълнувано зашепна тя.

– Но защо, Кокини скуфица? Нали набих лошия вълк?

– Не е само той. Не мога да ти обясня, но предчувствам...

– Вие южнячките сте суеверни – не се сдържах аз.

– Ние южнячките? Всички жени предчувстват и усетят им е верен... Неспокойна съм, Емиле.

– Виж луната как кротко се движи по своя път! И върху нейното чело доскоро имаше сянка. Тя се топеше, чезнеше, но пак намери слънцето да я огрее. Виж как спокойно сега тя праща своята светлина и радва природата. Каква тиха и светла нощ!

– Искам да отида далече, където няма никой...

– А забрави ли, че само преди година тука са ревали оръдия, прожектори немилостиво са режели небето и самолети са виели над полето? И сега, когато е така приятно и тихо, ти искаш да бягаш...

– Стига! – извика Стефка. – Защо си припомняш такива работи?

– За да те върна на земята.

Стефка се отпусна, зарови пръсти в тревата и промълви:

– Земята? Искam да ме прибере земята...

* * *

Прочетох дневника. Васил беше млад, но от педантично подредените и изпъстрени с дребни буквички редове лъхаше на плесен. Аз го извинявах, че се е полъгал да тръгне след една идея, но не можех да му простя, че след като тази идея се отрече от целия свят, той още й остава верен. Той даже от най-строгата учителка – войната – нищо не бе научил.

Лежах в неокосената трева и чувствах аромата на смачканите билки. Погледа ми привлече малка, пъстрокрила буболечка, която уверено пълзеше по една трева. Тя стигна върха и учудено се спря. Над нея се простираше бездънното небе. Тя разтвори крила, опита се да ги размахва, но те бяха твърди и несвикнали за полет и тя падна на земята. След малко по друго стъбълце видях нагоре да пълзи същата буболечка. Тя наново се опита да хвъркне и пак падна, защото беше само една обикновена, земна, упорита буболечка. Можеше ли тя със своите ципести крилца да литне като сокол?

Дневникът на Васил лежеше затворен до мене. Васил като малката буболечка се бе опитал да литне и бе паднал. От него зависеше дали отново ще се опита да лети.

Донякъде животът на Васил се покриваше с моя живот на дете. Той бе запомнил с учудваща свежест подробностите на детските игри. Именно тогава, между джелика и първата цигара, той бе загубил своя баща. И нататък, до края на дневника, се споменава името на мама Герта – майката на Васил – с която баща му се запознал като студент в Германия. Носталгията на майката след смъртта на баща му стига до

обожаване на всичко немско и покрай тази жена крехкият юноша расте на българска земя с очи, обърнати към Алпите. Когато българските дипломати протягат ръка през три държави за съюз с Германия, Васил започва да живее под сянката на фюрера.

Васил ме беше проследил и ме намери. Седна до мене и захапал стъблото на една трева, зачака да заговоря.

– В приказките се разказва, че вълшебници правили еликсир на забравата. Потърси вълшебника и пий!

Той ме погледна разочаровано.

Аз знаех, че душата не се пере, но се надявах, че може би ще измени цвета си, и затова му казах:

– Василе, ти заложи на лош цвят, загуби, значи си глупав. Стани занапред мъдър.

– И умният губи, щом няма шанс.

– Хитлеристите не бяха умни. Те бяха само силни и надменни. Те искаха да наложат нов ред, в който като победители да се разпореждат самите те.

В очите на Васил виждах, че той няма търпение даже да ме изслуша. Не ми се спореше и аз се протегнах на тревата и с погледа си хванах едно облаче, което, пухкаво и немошно, се луташе по чистия небосклон.

– Обичах през войната да гледам облачетата, които се рееха на воля. За тях нямаше телени мрежи, не ги проверяваше вечер вахмистърът Вилхелм... Тогава ти си се радвал, когато германците печелят, а аз – когато губят.

– Там, където свършва политиката, започва войната – каза важно Васил.

– Ох, не ми се слушат военни мъдрости – въздъхнах аз. – В дневника ти четох, че често си обичал да отиваш в Сан Суси, но освен за Фридрих и за Барберина ти нищо друго не пишеш. Нима там не е живял и Волтер?

– Волтер? – с погнуса каза Васил. – Мразя както Волтер, така и Жан Жак Русо. Те първи размътиха умовете на хората.

– Тогава да говорим за Молтке, за Бисмарк – подхвърлих аз.

Той нищо не ми отговори и наведе глава. Нямаше я вече неговата нахална смелост. Някои казват, че тежката болест е малка смърт. Може би болестта на Васил го бе накарала да бъде по-смирнен и по-разумен.

– Имах един приятел, казваше се Стефан – започнах аз. – Мислеше като тебе и мислите си подкрепяше с Клаузевиц и Молтке. Той беше офицер, беше чел Библията и «Майн Кампф» и въпреки това не отиде да се бие срещу болшевиките. Същият този Стефан една вечер, когато си легнахме гладни след тежка работа в гората, ми каза: "Емиле, аз съм гладен, а германците, които ни пазят, се оригват от преяждане." На другия ден той протестира пред коменданта на лагера, че гладуваме. За това своеволие ние бяхме наказани и на следващата вечер той пак ми каза: "Колко е лошо да си гладен и да няма на кого да се оплачеш", и преди да заспи, ми повери, че допреди влизането си в лагера е бил сляп. Гладът понякога помага на зрението, а Стефан беше войник като тебе и затова добре се обърна кръгом...

Облачето беше изчезнало. Нищо не спираше погледа ми по безкрайния син хоризонт. Мисълта ми се разсея и аз с потънал във висините взор се мъчех да си припомня за моите приятели от лагера. Къде ли са те сега?...

– Вземи си дневника – казах на Васил, като се надигнах. – Унищожи го, за да не се срамуваш след време, когато го четеш.

Тръгнахме към гостилницата на Катуш. Бях изпитвал неприятното чувство да завиждам на мъж. Сега изпитвах също неприятно чувство – да съжалявам мъж.

Катуш, разгърден и самодоволен като селски кръчмар, се излежаваше на пейката пред бараката.

– Здравейте, братя българи – посрещна ни патриотично той и с чувство на превъзходство се надигна и ни потупа по раменете. – Оздравя ли? – обърна се той към Васил и без да дочака отговор, уверено каза, че млякото му е помогнало да оздравее.

– Наистина то беше скъпо като лекарство – пошегувах се аз, но Катуш се обиди и се закле, че той е продавал млякото тройно по-скъпо на другите болни.

– Ех, тогава имаше пари – въздъхна той. – Сега търговията е слаба. Хората си купуват тютюн от пазара и аз трябва да преживявам само с гостилничката, а колко гърла разчитат на мене да ги нахраня.

Катуш винаги говореше за това, което става около него. Може би той не си спомняше за своята родина, защото му беше по-удобно да не мисли за оставеното там преди години дете, което никога не бе почувствало бащини грижи.

Той реши да ни почерпи и донесе две консервни кутии, в които наля по малко.

– Водката е благословено нещо – каза Катуш, като се чукна.

"За този, който я произвежда" – мислех аз, докато чаках носът ми да свикне с противната миризма на долнокачествения спирт.

Седяхме около маса, скована от снарядни сандъци. По дъските още личаха черните надписи на немски и стилизираният германски орел. Някакъв духовит пияч бе нарисувал с молив бесилка със спусната дебела примка, в която беше тикнал главата на орела. Това кощунство изглежда дразнеше Васил и той постави кутията върху орела.

– Пооскубаха му перата – каза Катуш, като дръпна кутията, – но пак ще му поникнат. – И след като помълча, допълни: – Трябва да го изстържа. Ако я види комисарят, тази птица може да ми навреди...

Няколко италианци шумно играеха на ножче, което по различни начини подхвърляха и се мъчеха да забият в рохкавата пръст.

– На мъжа никога не му омръзва да си играе с ножове – казах аз, като гледах италианците.

– Щом нямат пари да пият, чудят се какво да правят – допълни Катуш презрително.

По напукания от сушата селски път, който минаваше покрай гостилницата, видях да крета старец. Той вървеше с пръчка в ръка и непрекъснато се обръщаше към бараката.

– Ей, дядка, ела насам! – му извиках.

Старецът се спря, потърси откъде да мине и бавно се провря през една дупка на телената ограда. Станах и го поканих да седне.

– Не знаех, че тука са открили лавка – каза той, като пое кутия с водка. – Спасибо!

Старецът бил от съседното село и отивал на пазара в Слуцк, да си купи махор и хартийки.

– Допреди една година тука имаше германци – каза той с треперещ глас. – Не смеехме да минем покрай казармата. Стреляха, кучетата. – Той повдигна наново кутията и като че ли се замисли. – А там, дето се вижда валът, им беше стрелбището. Тези два дълги насипа, по които вече е прораснала трева, са гробове. Когато започнаха да бягат, на песите синове не им остана време да изкопаят дупките, ами така нахвърлиха убитите...

– Я кажи нещо друго – прекъсна го Катуш. – За тия работи ни е омръзнало да говорим.

– Че за какво друго да ви кажа? – попита старецът. – Вие сте останали живи, а и те бяха млади като вас и искаха да не им се говори за лоши работи. Земята плачеше за работа, пустееше, а те ги избиха...

– А ти имаш ли синове? – намесих се аз.

– Трима – и старецът вдигна три пръста. – Двамата вече никога няма да видя, а Стьопа скоро ще си дойде.

– А как беше при германците? – не можа да се сдържи Васил.

– Та ти не си ли бил под немско? – попита с учудване старецът.

– Наздраве! – подкани Катуш.

– Наздраве!... Та като се върне Стьопа, всичко ще се уреди. В колхоза сме останали само няколко като мене и жените. Трябва мъжка ръка да го подхване, а Стьопа е един такъв, едър – старецът се обърна към Катуш и го измери с погледа си. – Юначага е като тебе.

Васил въртеше в ръцете си дневника. Старецът се пресегна и го взе. Той попипа листата като стар пушач и попита Васил откъде го е купил.

– Изписаните тефтери са с по-меки листа и са по-евтини – отбеляза старецът и върна дневника на Васил.

– Защо не му го дадеш – казах аз на Васил. – Доста време старият ще си служи с него и ще те благославя.

Васил ме изгледа косо и прибра дневника в джоба си.

Старецът поблагодари за водката, взе си тояжката и ни пожела скоро да се завърнем по домовете си.

– И вас сигурно ви чака някой старец като мене – каза той и започна да се промъква през дупката на оградата.

Васил отиде да гледа футболен мач, а аз се отбих при Мара.

– Здравей, търговке! – извиках, като влязох в стаята на жените.

– Здравей – отвърна с отпаднал глас Мара.

Няколко жени, които подшиваха забрадки и бяха насядали на отсрещния нар, поклатиха глави.

– Много работиш. Искаш да забогатееш.

– Защо пък да не стана богата? Много ли е трудно? – озъби ми се Мара. – Не може ли и на мене да слугуват, както аз някога слугувах на богатите? Всички да се страхуват от мене и да ми се кланят като на Катуш? Виж, ти имаш пагони, но нямаш пари и никой не ти обръща внимание, а на простия Катуш всички му се подмазват, защото има това... – Тя разтърка трите си пръста и заклати за по-голяма убедителност глава.

В стаята нахълта Минка. Устните ѝ бяха силно начервени, а намазаните ѝ със сажди и вазелин мигли стигаха до веждите. Тя гордо мина покрай нас, отметна черните си коси и с присвити очи ми кимна.

– На какво дължим тази чест? – каза тя, като се връцна покрай мене, отиде до нара, стъпи на него и започна да си оправя сандала.

– Дръпни си полата! – скастри я Мара.

– Намерила коя да ми прави забележки – провлечено отвърна Минка. – То поручикът, мислиш, не е виждал женски крака, нали?

Мара недоволно изсумтя.

Минка отиде до стената и се изправи пред едно счупено огледало, като свиреше с уста някакъв немски шлагер.

– Ей, Марче – като се решеше, извика тя. – Вървят ли забрадките?

– Не е твоя работа – измърмори Мара.

– Ами ще го раждаш ли, или ще го хвърляш – попита иронично Минка и се изсмя.

Мара скочи и грабна една дървена обувка, но Минка беше вече изхвъркнала от стаята.

– Откакто е тръгнала с оная върлина Гошо, е станала много важна – каза една жена, като вдяваше конец.

– Яловица! Яловица! – изръмжа Мара и пусна обувката, която тропна на земята.

Заварих в стаята си Георги.

– Пироните ли наобикаляш? – пошегувах се аз.

Георги се опита да се усмихне и се закашля. Неговият поглед беше съвсем угаснал.

– Ще се мре – каза той и поклати тъжно глава.

Отдавна му казвах да отиде в болницата, но той все отказваше. Помъчих се и сега да го убедя.

– Все едно е къде ще се мре – отвърна той и махна с ръка.

Аз предусещах, че го е страх да постъпи в болницата, да не би внезапно да заминем и да го забравим. Той казваше, че ще умре, но сам не си вярваше на думите, а ги казваше тъй, колкото да го окуражавам. Страхувах се за него, защото преди два дни Дякона ми съобщи, че Георги повърнал кръв. Той не искаше да яде, беше много отслабнал и жилите му като черни върви се увиваха по изсъхналите му ръце.

– Пък като си отидеш в България, да наминеш покрай село и да кажеш на невестата и дъщерята, че много съм се тревожил... А пироните, твоя воля, ако искаш ги носи, ако искаш дай ги на някой да ме споменава. Виж, брадвата, дай я на зетя. Нека му бъде спомен от мене...

– Хайде не говори глупости, ами да похапнем – му казах и извадих една сушена риба от тези, които за допълнителна дажба ни даваха руснаците.

– В стаята ги имам две. Така си стоят непобутнати – отвърна Георги и се приближи до прозореца.

Мачът беше в разгара си. Насядали около игрището, зрителите екзалтирано ревяха.

– Гледай ги! – цъкна с уста Георги. – Млади, грижете им малки. Че нямат ли близки, които да ги чакат, та така са се разиграли?

– Защо ще се тревожат, като знаят че скоро ще се върнат.

– Колко скоро? – обърна се и изпитателно ме погледна Георги.

– След десет дни – тихо прошепнах аз. – Каза ми го комендантът, но на никого да не споменава.

– Тъй ли? – втренчи поглед в мене старият войник. – Значи, комендантът ти каза, а?

– Да, вчера – продължавах да лъжа и с радост виждах как се избистря погледът на Георги, как прегърбеното му тяло се изправя. – Трябва да отидеш в болницата. Вярвам, че за една седмица ще се пооправиш и ще имаш сили за големия път.

Георги наново се омърлуши.

– Обещавам ти, че аз ще дойда да те взема.

Георги недоверчиво ме гледаше.

– Ето, в залог ти давам пленническата си марка...

Аз извадих през главата си шнура, на който висеше тя, и му я подадох.

– Пленническата ли марка даваш? – попита ме наивно Георги. – Добре, знаей, че ще дойдеш да си я вземеш...

В болницата нямаше свободни легла, но след като прегледаха Георги, лекарите го оставиха. Окъпан и обръснат, той легна на чистото легло и до главата си на възглавницата сложи моята пленническа марка. С нокътя на палеца си драсна на стената една черта.

– Още девет – каза той и се усмихна.

Не попитах лекаря за състоянието на болестта. Аз знаех.

Излязох от болницата и не тръгнах по прекия път за лагера, а минах през полето. Денят преваляше. Натезжалите житни класове се люлееха от вечерника, навеждаха се, тихичко прошумяваха, като че ли шепнеха някаква тайна. Ято уплашени врабци с шум се вдигнаха и с подут и разрошени коремчета, наново кацнаха зад мене. Пъдпъдък прошумоля между краката ми и се спотаи някъде. Нахранени и доволни, два диви гълъба глухо гукаха на близкото дърво, а от някаква невидима къща като ехо долетя гласът на петел.

"Сигурно и бай Георги сега слуша вечерните гласове на полето и мечтае за своето село? Защо го излъгах?"

XVI РАЗХОДКА

Николай Иванич като че ли знаеше как да ми достави радост и ме покани на разходка с коне. Първо на тръс, а след това с галоп ние се отдалечихме от казармите. Изведнъж пред очите ни се разстла равно, покрито с дебел зелен килим поле. Това поле, без хълмове, без долове, с далечен полукръгъл хоризонт, приличаше на море.

Бях се възхищавал от гордите върхове на Рила и Пирин. Бях видял Алпите. Врял съм се из безкрайните букаци на Стара планина, но никога не бях виждал такава равнина. Нейната монотонност, нейната тишина, далечните разстояния ме смутиха. Тя бе отвсякъде открита, чувствах, че отвсякъде ме гледат, а самият аз никого не виждах...

– Равен е пътят за Москва – допълни мислите ми Николай Иванич. – През тука минава най-късият път от Берлин през Варшава за сърцето на Русия. Зеленият цвят на картата полъгва противника, че той е лесен както за коне, така и за танкове, обаче...

Спряхме конете, които с разкрачени предни крака проточиха шии към тревата.

– Много войски е лъгало това поле през вековете – то излъга Наполеон, излъга и Хитлер.

Подкарахме конете и високата трева зашумя. Ненадейно пътят ни беше преграден от една спотаила се в тревата река. Тя не беше широка, но мързеливите ѝ гъсти води се изравняваха с брега. Нямаше ги познатите стръмни и песъчливи брегове на българските реки. Тази река се влачеше в полето и само камъшите очертаваха нейния път. Бутнах коня да я прегازی, но той се дръпна.

– Познава я – изсмя се Николай Иванич. – Тук Случ е дълбока три метра.

Подполковникът слезе от коня и започна да се съблича.

– Една баня в тази горещина ще ни подежда освежително – каза той и следващия миг запляска с ръце и крака във водата.

Действително реката беше дълбока и аз трябваше да се спусна под водата, за да достигна дъното ѝ.

Плуването ни ободри и ние, подложили гръб на слънцето, бавно се упътихме към близкия колхоз, който също като реката ненадейно беше изникнал пред погледа ни. Посрещнаха ни шарени крави, между които сновяха няколко жени с ведра в ръцете. Когато наближихме стадото, едрите животни обърнаха към нас глави и продължително ни загледаха с големите си стъклени очи. С разкрачени крака те кротко чакаха реда си, доячката да дойде и облекчи увисналите им тежки вимета.

– Мъжете още не са се върнали – каза Николай Иванич и потупа още мокрия врат на коня, който бавно пристъпваше и крадливо отскубваше по някоя трева.

– Нямаше как – продължи подполковникът. – Трябваше всичко да хвърлим, за да постигнем победата.

Николай Иванич свали фуражката и обърса челото си.

– А като се върнат момчетата, здравата има да поработят.

Запознах се с председателя на стопанството – едра, оперена жена. Подполковникът я помоли да изпраща повече мляко за лагера и попита дали може да отделя и прясно месо. Консервите бяха вече омръзнали на всички.

Навлязохме в колхоза и между къщите ми се стори да се мяркат млади мъже. Изненадах се и се смутих, когато разбрах, че те са българи.

В един двор нашенец с брадва дялкаше ритлите на селска кола. Той беше хвърлил ризата и се чувстваше, като че ли се намира в своя двор. Когато стигнахме до него, изненадан че ни вижда, той застана мирно и като пушка прибра брадвата до краката си.

– Не се сърди, Николай Иванич – закачливо поде председателята на стопанството. – Ние имаме нужда от мъже. При нас се влачат разни италианци, унгарци, само за кокошки и яйца питат и закачат момичетата... Други са българите, обичат нашата работа, а и от думите им разбираме...

Българите бяха десетина, всичките се бяха ориентирали към къщите на вдовиците и колкото им позволяваха силите, заместваха стопаните.

– Мъчно ни стана, господин поручик – започна да се оправдава войникът, като го смъмрах, че без мое разрешение е дошъл в колхоза. – Гледаме, много земя, богата земя, а няма кой да я подреди. Отдавна плуг не съм държал. Откога коса не съм въртял – с мъка, въздъхна войникът. – Гледам, навсякъде жени работят, а трябва някъде и мъжка ръка да пипне...

Отделянето от лагера беше строго забранено. Чаках да чуя какво ще каже подполковника, който намръщен мълчеше.

– Николай Иванич – обади се наново жената. – Нека работят момчетата, а ако искат и завинаги да останат тука. Ефросина не е лоша жена, Тамара – също...

Николай Иванич нищо не каза и се качи на коня.

– Харесали се, а? – обърна се към мене той, след като излязохме на полето. – Може да се помисли върху тази работа, но трябва да провериш дали тези войници са женени... Да не разбием едно семейство, за да създадем друго?

– Оставете ги да правят каквото искат – отвърнах аз. – Те по-добре от нас ще преценят и ще се подредят. Бъдете сигурни, че който е женен, няма да остане – казах, като допълних, че българския селянин е със запазен морал.

– И това ще напиша в дневника си – засмя се Николай Иванич. – Дошли българи и започнали да работят в съветски колхоз. Било им мъчно, че земята оставала неразработена...

С отпуснати шии конете вървяха към казармите.

– Нека да работят момчетата, а ако искат, и завинаги да останат тука – повтаряше думите на жената Николай Иванич и клатеше учуден глава. – Нека останат! – високо, но като че ли само на себе си каза той, дръпна поводите на коня и извика: – Хайде!

Уплашени, конете се понесоха в галоп по равното поле и тревата лягаше под техните крака.

* * *

Викнаха ме да отида бързо в болницата. Когато пристигнах, той беше вече починал, но очите му продължаваха да ме гледат с един странен, седефен блясък. Затворих клепките му и се загледах в спокойното, избистрено лице.

В стаята бе слънчево и тихо. Уплашени от смъртта, болните бяха напуснали леглата си и изскочили на двора. Моята пленническа марка, окачена на кревата, се полюшкваше от вятъра, който минаваше през прозореца и свободно излизаше през отворената врата. На стената бяха драснати девет черти. Георги не можа да дочака да напише с посинелия си нокът десетата.

– Той искаше да умре в родното си село – каза неусетно застаналата зад мене сестра. – Вчера получи нов кръвоизлив и много се тревожеше, че е изцапал чаршафите – тихо продължи тя. – Помоли ме да напиша писмо – той диктуваше, а аз записвах онова, което чувах, въпреки че нищо не разбирах...

Сестрата извади от джоба на престилката си лист и ми го подаде. Отпуснах се на един стол и започнах да чета.

Най-отгоре на листа пишеше моето име. Под него Георги бе продиктувал адреса си: селото, околията и окръга.

"Той навярно се е страхувал да не забравя името на селото му" – помислих аз и продължих да чета.

Той ми се молеше да отида там и да разправа всичко за него.

Писмото беше несвързано и завършваше с обръщение към неговите близки:

"Радо, Лалке и Димитре. Писано е било да не се видим. Този човек е като брат... Отсрамете се. Живейте добре и не мислете за мене. Бравата е за Димитър... Хайде..."

– Искяхме да ви викнем, но пулсът му много отслабна и затова реших да напиша онова, което искаше да ви каже – прошепна сестрата, като видя, че съгнах листа. – Не очаквахме, че толкова бързо ще свърши – допълни тя, като че ли се извиняваше.

Взех от лекаря смъртния акт и с подкосени крака се запътих към лагера.

Намерихме няколко сандъка за яйца и от тях войниците сковаха ковчег. На кръста написах името на Георги и родното му село. Годиците му не знаех.

Георги беше войник и затова коменданта нареди при погребението да се даде залп. Всички българи дойдоха на гробището край болницата. Тук вече бяха идвали италианци, унгарци и югославяни. До другите гробове се нареди още един – на българин.

Беше горещо и от прясно изкопания гроб се надигаше пара. Никакъв лъх на вятър не смущаваше спотаеното поле. Като черна точка през мътната омара над нас трепкаше един сокол. От поставения на изкопаната пръст ковчег със скръстени на гърдите ръце и с полуотворени очи Георги сякаш наблюдаваше какво ще правим. Набързо накъсани полски цветя като венец ограждаха лицето на мъртвеца и то изглеждаше спокойно и красиво.

– И когато край гроба ти мине странник, наведе се и прочете името ти, ти ще чуеш познати слова – завърших аз и дадох с ръка знак на тримата съветски войници.

Прехапаните устни се разтвориха, затрепераха брадите и тихия плач на жените прогони тишината.

Залп. Още един. Трети... Изтрещяха автоматите и след тях глухо затрополяха буци по сандъка.

Постепенно хората се разотидоха. Изпотен, Дякона тежко дишаше, като преместваше лопатата от едната в другата ръка. Мара извади от чантата си шише и преля гроба.

– Щом няма вино, и водката ще свърши работа... – Защо ти е тази попска брада, като една молитва не знаеш – упрекна тя Дякона, който нищо не отвърна, приближи се до кръста и го натисна надолу. Той се огледа, видя два камъка, домъкна ги и с тях подпря кръста, след това с ръка опита дали още се клати.

Васил през цялото време стоеше мирно, блед и мълчалив.

Стефка не беше дошла на погребението. От два дни тя беше неразположена и лежеше в моята стая.

– Малко живя, нямаше още петдесет – каза мрачно Дякона и с лопатата започна да оправя могилката.

– Той се срамуваше от мене – промърмори Мара. – И имаше право – след малко призна тя, като постави няколко стръка метличина на гроба.

– Разправяше ми, че веднъж греда паднала върху гърдите му – обади се пак Дякона. – Оттогава гърдите го болели... – Той тежко въздъхна и като че ли за успокоение додаде: – Всички ще отидем там, няма да ни се размине.

– И живите понякога са мъртви – с чужд глас се намеси Васил.

Четиримата тръгнахме към лагера. Хванати за ръка, Васил и Дякона тихо пееха някаква тъжна песен и Дякона в такт заплашително размахваше лопатата. Зад тях кретах аз с Мара.

Черни облаци напиреха към залеза. Стана хладно. Ненадейно светкавица проблесна и наблизко падна гръм. Едри като лешници капки затупкаха по прашния път. Мара се дърпаше и не искаше да върви бързо. С разпуснати коси и мътни очи ненадейно тя запя с дрезгав глас една войнишка песен:

*Когато ме погребваш,
сложи до мен шише с ракия...*

Небето като че ли се разсърди и три пъти поред гръмна.

Като че ли искаше да заглуши бурята, Мара се провикна наново:

*Лулата стара с мене зарови.
На гроба ми тютюнец посади...
Пет години в окопи спях,
ще свикна и в гроба да лежа...*

– Ей, Дяконе проклети, къде си? Защо зарови Георги! – провикна се Мара в дъжда и светкавиците се отражаваха в очите ѝ.

Бяхме се загубили. В тъмнината газехме между някакви зелки и с последни сили пеехме войнишката песен, докато хладния дъжд ни принуди да потърсим лагера.

Измокрени, като крадци се промъкнахме в казармата.

XVII

ОТЛИВЪТ

От ден на ден пазарът ставаше по-оживен. Непрекъснато в града се връщаха «забраните» от германците мъже и жени. Замяркаха се и демобилизирани войници. Те продължаваха да носят военната си униформа, от която само бяха свалили пагоните.

На най-видното място на пазара Соломон беше открил сергия, с надпис «Освиенцим». Той беше подбрал име, което будеше едновременно състрадание и респект.

Понякога Соломон се качваше на един сандък и бързо започваше да изрежда имената на стоките, като не забравяше да прибавя към всяка една и неизбежното «екстра-фин-файн». Той така се увличаше в рекламирането, че с притворените си очи и непрекъснато мърдащата се уста заприличваше на токуващ глухар...

Хроми и старци с пръстени панички в ръце се влачеха по прашния мегдан и просеха милостиня.

«Кибрит, кибрит» – с тънки и повлечени гласове викаха босоноги деца и предлагаха с плетени кошнички малки сини кутийки.

Стар, с продрано расо калугер, седнал на земята с кръстосани крака, пееше някакви тропари. Около него с наведени глави и с торбички в ръце слушаха бабички и когато чуеха «амин», усилено се кръстеха и пускаха по една рубла в проядения от молците калпак на калугера. Дрипавият поглеждаше колко рубли са паднали в калпака, целуваше увисналия на врата си черен дървен кръст и започваше да пее.

Пазарът привличаше гадатели, ясновидци и най-различни други шарлатани. Под цветен чадър млада жена гледеше на ръка, като твърдеше, че само преди няколко дни се е завърнала от Индия. За разлика от другите тя беше хубава и може би затова мъжете ѝ даваха по пет рубли да им гледа.

«Махор! Махор!» – надвикваха се селянки и предлагаха от малки чувалчета счукания заедно със стъблата и корените самораслек тютюн.

Мъжете хвърляха по някоя рубла и разтваряха джобовете си, в които селянката изсипваше по една чаша с махор.

Веднъж отидох на пазара заедно с Николай Иванич. След като дълго се лутахме из праха, уморени седнахме под едно дърво да си починем и изпушим по една цигара. Подполковникът се загледа в шумната и забулена от облак прах тълпа, която се суетеше между сергиите, и стисна зъби.

– Каква сволоч! – с презрение процеди той. – Само три години тук е нямало съветска власт и германците са оставили да се върне животът тридесет години назад.

Той посочи с ръка към калугера, който непрекъснато пееше тропари. Сетне дръпна силно от цигарата и я хвърли.

– Всичко ще се оправи! – заканително каза той и скочи. – Само след една година ела тука и ще видиш как се е променил градът. А тези ще изчезнат, както са и дошли...

Николай Иванич бързо прекоси пазара, като че ли същият го угнетяваше, и чак на дървения мост се спря да ме изчака. Край моста беше тихо и сенчесто. Малка рекичка весело бълбукаше и със слънчеви лъчи плетеше мрежи, които игриво трептяха по настаното ѝ със златен пясък дъно.

– Поручик – загледа ме някак особено Николай Иванич, – дойде морето и всичко потопи. Уплашени, хората избягаха от родните си домове и потърсиха твърд бряг. А бурното море започна да руши, което бе останало без стопанин. Врълхлитаха вълни и с гняв помитаха онова, което с дълъг труд и пот бе създал човек. Тогава черни птици се виеха в небето и чужд, зъл глас викаше «Нах Ост!...»

Николай Иванич погали с длан наскоро скования парапет на моста, загледа се в бистрата вода, която, осветена от слънцето, играеше със сребърни отражения по челото му, и продължи:

– Но когато веднъж луната бе извила кървав сърп и наново бе изгряла ярката зорница, вълните, подгонени от изгрева, се оттеглиха. Бе настанал отлив...

Той се обърна към пазара, от който се носеха продраните гласове на сергиджиите, и промълви:

– И там, където беше лежала черната вода, остана тиня. Във въздуха се надигна смрад на водорасли, леш от парливи медузи...

Николай Иванич вдигна ръка и метна назад глава.

– На нас ни трябва мир, за да издигнем вълнолом, в който всякакви вълни да се разбиват – с леден глас извика комисарят и със стиснати юмруци тръгна към града.

Вървахме мълчаливо и около нас се зъбеха разрушените здания на Слуцк.

Спряхме се до куп насечени греди от бор. Те бяха скоро донесени от гората и още сълзяха. Няколко мъже с изпечени от слънцето гърбове копаеха в един двор.

Минахме покрай градския стадион. Един старец бе направил скеле и поправяше счупените фигури над вратата. Русо момче стискаше голяма четка в слабата си ръка и боядисваше оградата на игрището.

– Ще се върнат. Ще дойдат от Берлин, от Елба, Кавказ и Сибир и ще направят пак града красив – като вървеше, говореше Николай Иванич. – Много пъти той бил разрушаван през вековете, но е израствал все по-хубав и по-хубав.

Подполковникът забави крачките си, дружески ме хвана под ръка и започна припряно да шепне:

– През дългите нощи на войната винаги си представях моя роден град привечер, когато отшумяваше денят и аз след дневния труд се връщах към моя дом. Тогава залезът се оглежда в стъклата на къщите и закъснели домакини тичат от магазин в магазин да купят нещо за вечеря... Пролет е. Прозорците са отворени и от улицата можеш да чуеш шума на горещото масло в тигана, да усетиш дъха на пържено, когато се смесва със сладкия аромат на акациите... Ти вървиш бавно, свил в ръце вечерния вестник. Спокоен си, защото ползотворно е минал денят. Спокоен си, защото знаеш че в къщи те очакват.

Николай Иванич се спря и ме погледна закачливо.

– И изведнъж ти хрумва мисълта да се отбиеш в аперитива. Може би там е Костя, твоят съученик? "Има време за вечеря – убеждаваш се сам, – жената ще почака..." Ядеш варени яйца и херинги, пиеш «московская хлебная» и поглеждаш часовника, а Костя вика: "Още малко!" Прибираш се в къщи. Пирожките са изстинали и децата са легнали. Таня те поглежда и пак започва мълчаливо да плете под абажура. "Виноват" – казваш като предвидлив мъж и преди още да ти е нанесен словесният удар, капитулираш и сядаш да ядеш...

Николай Иванич въздъхна.

Мълчах, слушах и мислено замествах Костя с приятеля си Пенчо, херингите – с домати, и «московская хлебная» – с троянска сливова. А вечерта, когато закъснея, не вярвам Стефка да ми се сърди. Тя ще ме чака под абажура, като ще чете роман...

– Ще кажеш еснафщина – обърна се към мене Николай Иванич.

– Не, човещина – отвърнах аз.

Спряхме се пред един двор, където бригада от майстори сръчно въртяха брадви. Те бяха забили надълбоко в земята едри, опушени борови стволове, върху които ковяха дъски.

С любопитство загледах как руснаците си строят къщите. Една едноетажна сграда вече беше готова. Тя бе красива и удобна, а навярно и топла, защото между двата реда разцепени борови стъбла, които образуваха стените, бяха насипани пясък и стърготини. Къщите приличаха на вили, такива, каквито ги рисуваха по опаковката на шоколадите или илюстрираха детските приказки. Борови дъсчици заместваха керемидите и влажни от смолата, те блестяха на слънчевите лъчи.

Къщата беше вече готова и на близката бреза бе окачена друга къщичка, която трябваше да подслони уморения от дълъг път пернат пролетен гост.

– Не са бетонни и многоетажни – каза Николай Иванич, като посочи къщата. – Не е важно в какво ще живееш, а как ще живееш. Може да си щастлив в дървена колиба и да си нещастен в мраморен дворец. Простият живот прави хората скромни и работливи, а луксът убива желанието за творчество...

Николай Иванич погледна прашните си ботуши и тупна няколко пъти, за да падне прахът от тях.

– Познавам писатели и учени, които написаха своите най-добри произведения далеч от столицата, в дървените къщички на родните си села. Тогава те пиеха мляко, ядяха ръжен хляб и ешимик...

– И аз мисля, като си отида в България, да се установя в родното село на баща ми, да се почувствам сред природата и да си почина няколко години.

– Как така? – извика Николай Иванич и ме погледна строго. – Ти ще отидеш там, където си работил, и ще заработиш с всички сили, с повече разум и по-човешки. Това, което искаш, ми мирише на отстъпление пред живота, на отшелничество... Твой дълг е...

– Ех, Николай Иванич, вие като учител...

– Да, като учител, който е ходил на война и който три пъти е раняван – повиши глас той. – Замълчи ли нашето поколение, заживее ли кротичко, без да си спомня войната, без да вдигне глас и да обясни на сина си какво е войната, пак ще се намери някой да запее бойни маршове и да поведе младежта към касапницата. Добрев, ние сме изстрадали и не трябва да позволим и нашите деца да страдат...

Николай Иванич ме придружи чак до моята стая, където ни посрещнаха Стефка, Соломон и Васил.

По наредената с лакомства маса разбрах, че търговията на Соломон е в своя разцвет.

При влизането на подполковника в стаята Стефка се смути, Васил изтръпна, а Соломон го посрещна с най-привлекателната си усмивка. Запознах Николай Иванич с тези, за които вече му бях говорил.

Всички седнахме. Само Васил стоеше изправен до масата. Дали военното чинопочитание, или страхът го правеше да бъде дисциплиниран?

– Защо стоите като германски ефрейтор? – извика подполковникът към Васил, който се изчерви и смутен, седна.

От ден на ден смелостта на Васил се топеше, нямаше надежда, която да я подхранва, и страх завладяваше душата му. Той приличаше на една шахматна пионка, на която царят вече е матиран.

Разговорът вървеше мудно. Николай Иванич разправи някаква весела случка и всички глупаво се изсмяха. Той изпи една чаша с водка и продължи да разправя:

– Преди две години край село Воротка изпратихме разезд, за да разберам дали в брезовата горичка има фрицове. В същото време и германците изпратили разезд до горичката – и те да видят дали пък няма наши части. Срещнали се нашите момчета с оттатъшните и започнали да си разменят с автоматите любезности. Един Стьопа бил тежко ранен. Нашите го потърсили и като не го открили, се оттеглили.

Вечерта Стьопа дошъл на себе си и се примъкнал до един храст. Изведнъж той чул едно «ох!». «Ох!» – изпъшкал в отговор и Стьопа. Раната го много боляла. «Ох! Ох!» – отвърнал два пъти непознатият глас и Стьопа се потътрил по посоката, откъдето идвал той. Стьопа извикал «ох» и гласът му отговорил с «ох» и така се домъкнал до един ранен германец. Изненадани от срещата, и двамата се размърдали и насочили един в друг автоматите, но когато германеца повдигнал автомата, извикал «ох!». «Ох» – веднага отвърнал Стьопа и се приближил до ранения, като посочил крака си. Германецът посочил гърдите си. Стьопа поклатил глава в знак, че е лошо, и германеца поклатил тъжно глава. Нали охкането е международно – и двамата се разбрали. Доколкото могли, даже се и превързали един друг. Стьопа имал манерка с вода, а другият – хляб. Двамата се нахранили, пили вода и започнали с ръце и очи да си говорят. И двамата извадили от куртките си по една снимка и се запознали със семействата си. Германецът започнал да губи много кръв. Стьопа се разтревожил, свалил всички бинтове от крака си и затиснал раната на непознатия.

През нощта се чули стъпки. Двамата се надигнали от храстите и видели сенките на няколко немци. Очите на германеца светнали, а Стьопа изтръпнал. «Ш-т-т-т» – прошепнал тихо раненият германец и се спотаили... След немците дошли руснаци. «Ох!» – изпъшкал германецът и нашите ги открили. Спуснали се да помагат на Стьопа, а той с

последни сили извикал: «Дигнете първо товарищ Ох, той е тежко ранен в гърдите!»

Войната беше зад гърба ни и ние още я чувствахме. Николай Иванич не говореше за военни подвизи. От войната той беше запомнил само човешките победи.

Водката отвори устата на моите другари. Тютюневият дим като че ли беше създал уютност в малката, разнебитена стаичка.

– И аз ще ви разправа един спомен от войната – каза Соломон.

Пригответихме се да слушаме.

– Бунтът във Варшава беше смазан и германците започнаха да беснеят – започна Соломон. – На всеки срещнат те вдигаха ръкава да видят дали на ръката има татуиран номер. Бях се спотаил в гробищата. С ножче за бръснене бях изрязал номера от ръката си и мислех как да се примъкна до града, за да се скрия при един мой приятел. Раната ми мъчно нарастваше, в гробищата започна да става много оживено и аз се скрих в градската канализация. Дни наред пълзах из мръсните и влажни подземни канали и само нощем излизах да търся храна. Веднъж, когато се бях заблудил из безкрайния лабиринт от канали и търсех изход, за да изляза, видях труп на човек. Той беше млад, дрехите му бяха почти нови и от личната му карта разбрах, че се казва Владислав Щерн. Силното течение, което се образуваше в канала, не му позволяваше да се разложи и той беше изсъхнал, станал лек и аз бързо го съблякох. Преоблякох се и се преименувах Владислав Щерн. Този Владислав ми услужи и с пари, които се бе помъчил да скрие в едно малко джобче на самото си заедно с удостоверението, което гестапото му беше дало за сътрудничество.

Соломон пресегна към чашата.

– После? – попита Николай Иванич.

– После – повтори Соломон и неволно попипа челото си, на което се виждаше голям белег от рана. – После имах достатъчно пари, за да живея няколко месеца, без да ми са нужни купони. Раната на ръката ми нарастваше добре. Бях събрал сили и кроях планове как да се измъкна от Полша; ходех из улиците сам и нощем питах звездите какво да правя, но те, както винаги, само премигваха и мълчаха... Една вечер,

когато се хранех в едно малко ресторантче, нахлу черен патрул. Кръчмарят се разтича и донесе прашна бутилка с вино, запазена за такъв случай. «Всички документи!» – изрева старшият на патрула и другите двама есесовци преградиха входа.

Есесовецът внимателно преглеждаше книгата и отдели няколко души настрана. Стигна до мене. Показах му личната си карта, но разбрах по недоволния му израз, че това не е достатъчно, и извадих удостоверението. Той го грабна, приближи до носа си и като ми изкозирува, го върна.

До мене стоеше някакъв работник, който сърбаше картофена супа и същевременно наблюдаваше какво става. И на него му се размина, като показва удостоверение от завода, в който работел. Германците откараха със себе си десет души и поискаха още две бутилки вино, които пяхнаха в задните си джобове.

Когато излизах, работникът каза: «Плаща».

Прибирах се в моето скривалище – един обрасъл с висока трева двор. Когато прескачах ниската ограда, мярна ми се някаква сянка. Стори ми се, че тя е на същия работник от кръчмата. Сянката изведнъж се материализира и аз почувствах силен удар по главата.

Соломон прекъсна и се замисли, като че ли наново събираше думи, за да продължи. Николай Иванич слушаше с внимание.

– Отворих очи и се намерих в лекарски кабинет – продължи Соломон. – Един униформен германец, изглежда, с нетърпение очакваше моето събуждане, защото веднага се приближи към мене, като извади бележник и молив.

– Как се казваш? – попита ме той грубо.

– Владислав Щерн – успях да си припомня името.

– Документите!

Аз се надигнах и потърсих самото си, но то липсваше. Разбрах, че е откраднато, а заедно с него – и документите ми.

Хубава шега ми беше изиграл работникът.

Наново припаднах. Полицаят искаше да ме пробуди с шамари, но аз упорито се преструвах, докато мислех какво да лъжа.

Чух, германецът да казва на лекаря, че съм жид и за доказателство ми пипаше ръката.

Когато наново се събудих, аз бях вече измислил че съм гръцки работник, но гестаповецът беше хитър и не дочака да му разправа докрай, а бързо ме изрита.

Докато Соломон говореше, Васил седеше с наведена глава, като непрекъснато въртеше с пръста си едно топченце от хляб. Той използва вниманието на другите, стана полека и се измъкна от стаята.

Стефка, облегнала се на рамото ми, слушаше. Държах ръката ѝ, тя трескаво пареше.

– Искях да разправа нещо весело – каза Соломон, – а то започнах с моя живот.

– Интересно е, продължавайте – подкани го Николай Иванич.

– В Аушвиц станах бръснар. По пътя за лагера се сприятелих с гестаповеца, който ме придружаваше. Той ме уверяваше, че няма много да живея, така че, ако имам пари да му ги дам. Наистина, аз имах зашити в хастара на панталоните си малко от парите на Владислав Щерн и с помощта на гестаповеца ги разших. Германецът ги преброи, като че ли имаше намерение някога да ми ги върне, и грижливо ги скъта в празния си портфейл. След това той доби настроение и дори ми каза, че съм му симпатичен и че би желал да има главата ми за пепелник.

– Ние всичките ще умрем – успокои ме той, като забеляза че се разтревожих, – но пепелникът ще преживее много поколения.

– Защо не ме убиеш? – попитах аз придружителя си.

– Защо да те убивам – учудено отвърна той. – Ти нищо не си ми направил.

– Ти си говедо! – казах му аз, за да го предизвикам.

Полицаят се усмихна. Той като че ли беше свикнал да му казват така.

– Хитлеристите са овци, а Хитлер е свиня! – извиках аз.

Гестаповецът трепна. Той страхливо се озърна и след като се увери, че никой не го е чул, изсъска:

– Ей, жид, стискай си зъбите, ако не искаш да ги избия! Мене можеш да обиждаш, но другите...

– Разбойници! – извиках наново и той ме ритна. Заболя ме и аз замълчах.

Минахме Краков. Гестаповецът извади два сандвича с мас и ги изяде с апетит, като се оригна. След това той ми призна, че животът е много глупав.

– Може би ти ще се обърнеш на сапун и ще спомагаш за изчистване на мръсотията – каза той, – а аз дълго време трябва да се мъча да ям черен хляб с развалена мас и да пия лоша бира – заключи философски той, когато наближихме Аушвиц.

И все пак бях спечелил симпатиите на моя германец и той се застъпи за мене да бъда причислен към помощния персонал. Започнах да стрижа косите на моите сънародници и след като ги премервах на кантара, ги предавах вечер в склада.

Там видях за последен път сестра си и майка си. Една година те бяха работили в някакъв завод и слаби като скелети, ги докараха в лагера. Аз ги остригах и ги успокоих, че в този лагер ще бъдат добре и ще им бъдат възстановени силите. Казах им след банята, която трябва да направят, да дойдат да се видим до флагщока, който стърчеше в средата на двора... След един час стоях подпрян на флагщока и гледах дима, който излизаше от високия комин. В този мазен дим бяха моята майка и моята сестра...

Лицето на Соломон се беше удължило, очите му светеха някак особено. В тях нямаше сълзи и затова изглеждаха още по-мрачни със сухотата си.

В стаята беше тихо. Вдигнахме чашите, не смеехме да ги чукнем, а само ги доближихме една до друга.

– Но дойде оня благословен ден...

– Какво правите! – извика Николай Иванич.

Соломон беше грабнал ръката на подполковника и я целуваше... Той плачеше.

XVIII

ЖИВОТЪТ СЕ УСЛОЖНЯВА

Похлупен под горещия връшник на лятото, лагерът се задъхваше в очакване да дойде заповед за тръгване. Край пътя, по полето, в градините цветята, житата и дърветата бързаха да свият цвят и да вържат плод. Те знаеха, че в Белорусия няма есен. В ливадите избуялите треви поклащаха лениво изруселите си от слънцето върхове и чакаха косата.

«Каква трева, а зян ще отиде!» – казваха българите, като я рошиха с пръсти.

В полето беше тихо. Никъде не се чуваше свистенето на бруса, клепането на коса и гласовете на щурчетата заглъхваха в неокосената трева.

Жените от колхоза нямаха сили да се справят сами. За това широко поле трябваха трактори и хиляди здрави мъжки ръце. Какво можеха да направят няколкото българи, които бяха отишли да помагат?

Млекарките, които идваха в лагера, гледаха започналите вече да жълтеят ниви и въздишаха.

«Защо още не се връщат? Нали войната отдавна свърши?» – питаха се една друга и погледите им се отправяха към пустото шосе, което водеше на запад.

И хората в лагера станаха нетърпеливи. Бездействието ги беше уморило. От стаите се чуваха ругатни и писъци. Те си бяха вече и омръзнали. Пленниците мечтаеха да си отидат в родината, а тези, които доброволно я бяха напуснали, за какво мечтаеха? Те не мечтаеха, те само мислеха как да печелят. Не можех да обикна тези българи, които бяха избягали от своя народ.

Те бяха станали и егоисти.

Какво можех да направя, когато двама българи се спречкаха за една, направена с много труд от консервни кутии, тенджера? Тя беше притежание на двама, те се бяха скарали и искаха да си я поделят.

«Разрежете я!» – препоръчах им аз по соломоновски.

Те я разрязаха и всеки, грабнал своето парче тенекия, доволен, се оттегли на нара. Нямаше значение за тях, че тенджерата беше единствена и в нея ние си отварявахме мляко и варяхме картофи.

Войната беше размътила душите на тези хора и хилядолетните инстинкти бяха изплували на повърхността.

– Зверове, оставете ме! – пищеше с пълен глас Мара, дращеше с нокти и съскаше като змия, докато двама здравеняци спокойно я стрижеха. Тя не ги беше удостоила с любовта си и те си отмъщаваха.

С остриганата си глава Мара заприлича на разярен гамен, който с псувни изпращаше всеки по дяволите.

Вечерта Катуш зарева като ранен бик – някой го бе ограбил. С кръвясали очи, стиснал в ръцете си брадва, той напразно търсеше крадеца. Трайко беше задигнал хилядите рубли и завинаги бе изчезнал.

– Подлецът си остава подлец – каза по този случай Дякона и се замисли. – И аз съм съдружник на Катуш, но никога не съм взимал от неговия дял.

Дякона се беше примирил с експлоатацията на Катуш и беше започнал да го уважава.

Всички българи се вълнуваха. Кражбата не направи впечатление само на Васил. От известно време той се беше усамотил и малко се мяркаше из лагера. Той ходеше сам по полето и се връщаше вечер късно.

Веднъж го попитах какво прави.

– Споря със себе си – отвърна ми кратко той.

Една вечер той не се върна. На другия ден беше арестуван и доведен от един сержант при Николай Иванич.

По пътя за Минск Васил забелязал камиони с германски пленници и поискал да се качи в тях.

– Този човек твърди, че е германски офицер – докладваше руският сержант на подполковника. – Настояваше да го вземем с ешелона.

– Вярно ли е? – обърна се Николай Иванич към смутения Васил.

– Да – тихо отвърна Васил, като трепереше. – Аз съм доброволец в германската армия и исках да изпия горчивата чаша докрай.

– Свободен сте! – каза Николай Иванич на сержанта и той излезе.

След хлопването на вратата настана неприятна тишина. Васил продължаваше да стои мирно, с наведена глава. Николай Иванич, обърнат с гръб, избираше от кутията цигара. Изведнъж той се обърна и стрелна с поглед Васил.

– Горчивата чаша? – повтори той. – С каква горчивина е изпълнена тази чаша?

Васил мълчеше.

– С разкаяние ли е пълна тя, или със страх? Предполагам, че е пълна със страх – бавно каза Николай Иванич, като не сваляше погледа си от младежа. – Обяснете ми вашата постъпка!

Васил вдигна глава и намери сили да разправи онова, което аз вече знаех от дневника му. Подполковникът слушаше и пушеше.

– Вие няма да отидете при германците – каза подполковникът, когато Васил млъкна. – Вие ще заминете в родината си и там ще разправите това, което казахте на мене. Вие сте българин и българи трябва да ви съдят. Аз няма да ви убеждавам, а животът ще ви научи, кой е правият. Ако не ви липсва честност, това много скоро ще разберете... Забранявам ви да напускате лагера без мое разрешение.

– Защо направи тази глупост? – попитах Васил, когато излязохме от щаба.

– Страх ме е, Емиле. Страх ме е да се върна в България – изстена той и се обърна, за да не видя какво става в очите му.

Николай Иванич беше прав. Чашата, която искаше да изпие Васил, беше пълна само със страх. Васил не можеше вече да бъде смел...

Някаква неизвестна болест продължаваше да измъчва Стефка, без да мога да ѝ помогна. Тя отслабна, непрекъснато повръщаше и около носа ѝ се появиха особени кафяви лишеи, които много я дразнеха. Беше станала твърде капризна и настояваше на всяка цена да ѝ намеря лимони. Лимони в Белорусия нямаше, но вместо тях ѝ донесох една торба с киселец.

– Тукашните жени раждат здрави деца и без да ядат лимони – каза лекарят, след като я прегледа.

Спуснах се към Стефка и започнах да целувам ръцете ѝ.

– Не искам дете! Не искам дете! – тропна с крак тя и като заплака се хвърли на кревата.

Изпратих лекаря и щастлив, като свирках с уста *«Приспивна песен»* от Шуберт, влязох в нашия вход.

Не можах дори и да извикам. Само чух хрущенето на черепа си и за миг пред очите ми стана светло. "Убиха ме" – помислих с ужас аз и нишката на мисълта ми се прекъсна.

* * *

Около мене беше тихо и тъмно. Помислих, че съм оглушал и ослепял. Помъчих се да стана, но когато повдигнах ръката си, стори ми се че заедно с нея вдигам цялото си тяло. Оставих я да падне и остра болка ме прониза между очите.

Не можех да разбера – буден ли съм или сънувам? Мъчех се да се ориентирам къде съм, но мисълта ми беше къса и бавна.

Силна светлина от лампа ме извади от това състояние. Едра фигура, облечена в бяло, се наведе над мене и попита:

– Виждате ли?

– Да – отвърнах с непознат глас аз и бързо завиках: – Стефане, бомбардировка. Бягай!

Смятах, че съм в Германия. Знаех, че американски самолети бомбардирват болницата и моят приятел Стефан е до мене. "Колко дълго време продължава операцията – започнах да мисля аз. – Но защо лекарят говори на руски?"

Когато наново отворих очи, беше вече ден. Свих клепачите си, под които светлината продължаваше да пулсира в разноцветни петна; петната постепенно избледняваха и се отдалечаваха от очите ми. Попипах с ръка. Лежах на твърдо, обвито с мушама легло.

– Как е кракът ми? – попитах аз на немски.

– Кракът е здрав, но недей мърда главата – отвърна ми глас на руски.

Постепенно дойдох на себе си и разбрах, че до мене стои Николай Иванич.

Три дни съм се колебал да отида ли при бай Георги, или да остана да живея със счупен череп. Хирургът, Николай Иванич и Мара решили, че трябва да живея. Лекарят бе отделил доста време за операцията на моята глава, Мара не бе спала три нощи, а Николай Иванич бе отишъл лично в Минск да търси някакви ценни лекарства. Той ги бе намерил и аз проговорих.

"Това ли е смъртта? – мислех аз, като лежах опънат на операционната маса. – Смъртта е едно безкрайно нищо – отвръщах си сам. – Мисълта е животът..."

Три дни аз съм бил жив и все пак не съм чувствал, че живея, защото моята мисъл е била скъсана.

Когато внимателно бях пренесен в друга стая, когато върху лицето си почувствах топлите слънчеви лъчи и чух шепота на вятъра и човешки гласове, аз се уплаших. Уплаших се, че може да умра.

Хирургът бе изпълнил своя дълг. В очите му личеше благородна гордост от победата му над смъртта. Този лекар беше слаб, гърбав и с оредяла на темето глава. За мене той беше красив, силен и благороден. Когато косматите му ръце сваляха превръзките, за да ги заменят с нови, аз не можах да се стърпя и целунах тези слаби, миришещи на йод и риванол ръце.

Колко хубаво щеше да бъде, ако вместо войници има повече лекари! Вместо топове – микроскопи...

Мара, със зачервени очи, трепереше от безсъние. Внимателно, като на дете, тя ми даде да пия мляко с мед.

"Защо всички около мене бяха така внимателни? Какво представявах аз? Защо са толкова грижи за един обикновен, освободен пленник?"

– Ако не бях ранен, ако не мислех, че всеки момент може да дойде заповед за тръгване, аз щях даже да бъда доволен – казах на Николай Иванич, който беше седнал до кревата ми.

– Чуден е човешкият механизъм! – отвърна Николай Иванич. – Как винаги се приспособява и дори в нещастieto търси утеха. Може би

и Достоевски затова обикна своята неизцерима болест и с нищо не желаше да я замени. Но ако природата не е толкова мъдра, какво биха направили хромите, куците, слепите...

Бях благодарен на Николай Иванич. Знаех колко много беше зает напоследък, защото заместваше коменданта, който беше извикан по служба в Москва. В голямата си работа той намираше време да седне до леглото и да ми каже няколко ободрителни думи.

– Струва ми се, Николай Иванич, че животът в мирно време повече се цени, отколкото във война.

– Когато отиваш на война, знаеш, че спътница ти е смъртта, а когато свърши войната, брат ти е животът – отвърна Николай Иванич и продължи: – В мир смъртта ти се струва по-непозната и по-страшна.

– И все пак някога ще умрем – песимистично прошепнах аз.

– Ако ние мислим винаги за това «някога», животът ни ще се изпълни със страх и пустота... До това време ние трябва да живеем като хора и да мислим, че след нас ще живеят хора. Ако на времето всички разсъждаваха като Людовик XV и егоистично кажеха: *«След мене и потоп»*, то тогава какво щеше да стане с човечеството?

– И все пак ние сме се родили да работим и да се радваме.

– Да – повиши тона си Николай Иванич. – Ние трябва да се радваме и да градим, а радостта не идва внезапно – когато се свърши едно дело, тя ни окриля като майка в творческия ни път. Когато човек направи някому добро – и самият той се радва. Човек умира, но преди това може да изпита удоволствие, че е оставил нещо, което ще радва другите. Ако не е така, бихме ли обичали децата си?

Не можех повече да следя разговора. Болката в главата ми се усили и аз стиснах зъби да не изохкам.

"Колко боли, когато човек мисли!" – казах на себе си аз и попипах обинтованата си глава. Струваше ми се, че в мир раните повече болят...

Васил дойде да ме види. Той ми обясни, че искал да ми помогне, но лекарят не му позволил.

– Когато бях болен, ти се грижеше за мене, искам и аз да се грижа сега за тебе.

– Не ме поставяй в положението на кредитор – отвърнах му с насмешка аз.

Беше ден за свиждане. При мене беше Васил, но аз непрекъснато поглеждах към вратата дали няма да се появи Стефка.

Когато Васил си тръгна и, не зная защо, изкозирува като тракна токовете на ботушите си, аз го попитах за Стефка.

– Тя помисли, че си умрял, и се записа в гръцката група – безстрастно отвърна Васил. – Сократес е арестуван заради тебе и тя се страхува, че като излезе, ще я убие.

Васил наново изкозирува, обърна се кръгом и отвори вратата.

Като че ли болката от раната ми се отдели, спусна се по гърдите ми и се спря в сърцето ми.

"Колко много истината боли!" – помислих аз, като чувах отдалечаващите се стъпки на Васил.

От Мара научих, че Сократес е освободен. Следствието доказало, че когато съм се връщал, от полуразрушения трети етаж на нашия блок една тухла се отронила и намерила главата ми. През това време Сократес бил в града и двама гърци видели как аз съм извикал и съм паднал, облян в кръв. За верността на показанията си те се разписали.

Когато пуснаха Сократес, стана ми мъчно, не че не е наказан, но че той ще се радва, че не е наказан.

Исках да намразя Стефка, но след като не можех да направя това, намерих сили да я оправдая. Колко лесно щях да ѝ простя, ако бяхме само двамата и другите не знаеха, че тя ме е изоставила.

"Но може би тя иска да осигури спокойствие на новата плът, която расте в нея? Сигурно е така..." – успокоих се аз и заспах.

При мене настаниха още двама болни: единия сибирянин, а другия италианец.

Максим Василич Калугин се казваше сибирянинът и преди войната се занимавал с отглеждане на елени и с лов на «пушные звери»¹.

Джорджо Бартоли се наричаше италианецът който беше земемер.

И тримата войната ни беше направила поручици, и тримата се оплаквахме от нея.

– Ах, Сибир! – въздишаше руснакът.

– Кога ще те видя, Болоня? – шепнеше италианецът.

– България! Моя малка, красива, благодатна Българийо. Искам по-скоро да те видя, да ти се радвам и само в тебе да живея! – и бинтовете попиваха сълзите ми.

– А когато падне сняг и цялата земя изглежда като равна – говореше Максим Василич, – когато осъмнеш, и сняг е затрупал хижата! Скочиш през покрива, разчистиш вратата, прокопаеш тунел до кладенеца, върнеш се в стаята до печката и ти става топло и приятно. Вземеш пушката. Почистиш я. Прегледаш примките. Стегнеш ските и чакаш да дойде Афим Михайлович – старият – да те викне. А снегът пада като памук и завива хижата като с юрган.

Той тихо разправи за лунните нощи, когато снегът прилича на разтопено сребро. За белките и златките, за сибирските лисици и за вълците. "За вълците!" – той повишаваше сърдито гласа си и чукваше с ръка по леглото. Изглежда, имаше лоши спомени от тия зверове.

– Много ли е студено в Сибир? – любопитстваше италианецът.

– Като плюеш, пред краката ти пада стъкло – отвръщаше Максим.

– Конят върви, но на краката му сме обули валенки. Върви и диша, диша и пръхти, а то какво? – пуснал ледена брада като на Дядо Мраз. Слизай, Максим, от шейната, режи брадата и пак напред! Стигнеш до хижа. В Сибир няма вятър и тънкия дим се струи право нагоре. А над хижата на етажи, на етажи, колела от пушек. Там си стои той като замръзнал – и вчерашният, и завчерашият и преди една седмица още. Гледаш, едно малко прозорче е размразено от устните, от нослето, от челото на една девойка... Тя чака и ти идваш...

¹ Животни с ценна кожа.

Максим призна, че винаги, когато влизал в атака, мислел все за тази хижа и за безбрежната тундра, в която само руски крак е стъпвал. А при мисълта, че може немец да стреля по белките и лисиците, ярост го обхващала и някакви чудни сили го тласкали през огън и трупове напред.

Максим беше видял как червеното знаме се развява в Берлин. Предложили му да остане с окупационните войски.

«Какво ще правя при немците? – казал той на командира си. – Нали ги бихме, ще се върна в Сибир.»

Един следобед пристигна Стефка. Беше я довел с колата си Николай Иванич.

Тя пристъпи в стаята страхливо. Беше слаба и очите ѝ изглеждаха по-големи и по-черни на бледото ѝ лице.

Тихо поздрави, постави на масата цветя, кошничка с малини и седна на леглото. Прошепна името ми и мълчаливо ме загледа. Искаше да разбере какво се крие зад белите бинтове. Погледнах я и аз и тя наведе глава.

– Жив съм, а ти как си? – попитах и хванах ръката ѝ.

– Сега съм по-добре – отвърна тя и се изчерви. – Но как стана това? – вдигна глава тя и една сълза ме парна по ръката.

– Нима не знаеш?

Стефка отмести погледа си към вратата.

– Благодаря ти, че дойде. Тревожех се за тебе...

– Искаха да ме острижат – погледна ме Стефка. – Дойдоха и ми казаха, че ако продължавам да се срещам с тебе, ще ми се случи нещо лошо. Принудиха ме и се записах при тях. Аз мислех...

– Защо си тук тогава?

– Подполковникът говори със Сократес.

– И вече не те ли заплашва?

– След разговора – не. Ах, Емиле, страх ме е от тези хора. Кога ще излезеш от болницата?

Тя хвана ръката ми и хълцаща, я доближи до страната си.

– Чувствам се слаба и безпомощна без тебе... Струва ми се, че вървя в някакъв непознат лес и навсякъде ме дебнат диви зверове. Аз съм загубила пътя, по който съм дошла, и не мога да намеря пътя, по който да изляза...

Ръката ми мина покрай очите ѝ, погали ухото ѝ и се зарови в косите ѝ.

* * *

Отначало не го пуснаха, защото носел забранени работи, но след като пред входа на болницата гласът му гърмя повече от десет минути, лекарите отстъпиха.

Катуш влезе в стаята, като свали от гърба си раница, и с достойнство каза «здрасти».

Той беше донесъл варено пиле, буркан с масло, махор (от неговото екстра качество) и три бутилки с водка.

– Сръбни си! – каза той. – Полага ти се. Става дезинфекция и човек бързо оздравява. Водката убива бацилите и прочее гадини.

Все едно че никога не сме се карали. Все едно че никога не сме си разменяли лоши думи...

– Ясно ми е всичко – каза той. – Аз съм най-малко виновен, но ще видиш Катуш. Както бия на барбут, така бия и в живота. Да живея, живея трудът... Хайде, като оздравееш, ще станем ортаци – потупа ме той по ръката.

Попитах го къде ще станем ортаци. В България ли?

Ами, в България! На него му харесвало тука...

Той не забрави да каже, че медът, който ми давала Мара, бил от него. Заръча да пазя водката да не ми я изпие някой и след като раздруса ръцете и на трима ни, изхвърча от стаята.

В стаята замириса на водка и на тютюн. Сестрата неодобрително замърда носа си и отвори прозореца.

След Катуш пристигна и Соломон. Спря се пред мене, като непрекъснато цъкаше и се тухкаше. Може би се съмняваше, че голямата бяла топка с две очи е моята глава.

Той бутна под възглавницата ми пари.

– Нека да имаш парички. Все по-друго ще те гледат, като покажеш на сестрата един червонец.

Доволен, че е изпълнил приятелския си дълг, той се засмя и като се поклони на всички излезе заднешком от стаята.

– Много приятели имаш – каза италианецът.

– Пияния ми беше неприятел – отвърнах аз.

– Че той ти донесе най-много работи! – възкликна Максим.

– Може би най-много се чувства гузен.

– Си, си – засмя се италианецът. – И у нас, в Болоня, някои правят така. Дават дарове на бога, а той като милостив ги преотстъпва на отците.

Правеше ми впечатление, че този италианец не се кръсти като другите свои сънародници. Той беше по-особен. Мразеше поповете, а обичаше бога¹. Не се кръстеше, но вечер, преди да заспи, си мърмореше нещо под одеялото.

Лекарите разбраха, че Мара е медицинска сестра, и я поканиха да остане в болницата. Изненадах се, когато тя прие.

– Маруся е жена на място – похвали я веднъж главния лекар и неговите думи стоплиха сърцето ми.

Вечерта Мара дойде в нашата стая, за да си поговорим, и стори ми се, че в бялата престилка тя даже е красива.

Напоследък италианецът правеше температура.

– Гореща италианска кръв – каза Мара, като изтръскваше термометъра.

– Гореща, но уморена – отвърна ѝ Джорджо.

– Тази война много бягане падна, затова навярно се е уморила кръвта ти – обади се сибирянинът.

– Това е вярно – съгласи се Джорджо. – От Сципион и Цезар, та до Мусолини, нашият народ все на война е ходил. Е, трябваше да минат две хиляди години, за да разберем, че войната е най-безсмисленото нещо. Италианската кръв е уморена... Нека се бият държавите, които още не са били империи.

¹ Авторът намеква за разпространението на богомилството в Италия /бел. Съст./

– Но можахте да се домъкнете до Сталинград – заяде се Максим, когато раната, изглежда, доста измъчваше.

– Какво да се прави? – отвърна италианецът. – Колкото на хората по-не им се бие, толкова военните закони стават по-строги. Ако облечеш военната униформа, то имаш надежда, че поне ще останеш с един крак, а ако избягаш от мобилизацията – то оставаш без глава.

– А дучето така ли говореше преди? – искаше да го ядоса Максим.

– Хубаво си пеехте за «соле мио», за «аморе», за «примавера», защо ви трябваше да мръзнете из Русия? – намеси се и Мара.

– Стига де! – извика Джорджо. – Ще ми се повиши температурата. Какво ме интересува, че Мусолини бил приятел с Хитлер. Пък ако много знаеш – той се обърна към Максим, – и вашият Суворов се е разхождал с войниците си из Италия.

Разговора ни прекъсна един загорял от слънцето съветски офицер, който попита кой е сибирянинът и седна до него.

– Научих се, че има земляк, и въпреки че е късно, дойдох да го видя – каза той, като сваляше чантата си.

Двамата мъже дълго и шумно говориха. Останах с впечатление, че са близки.

– Ех, видях земляк и ми стана по-леко – сподели Максим, след като непознатия си отиде.

Максим ни обясни, че селата им били наблизо – имало-нямало 500 километра едно от друго.

"Ама «земляци» – помислих аз. – Петстотин километра, селата им едно от друго! Та какво са стотина километра за Сибир!"

XIX

НАВОДНЕНИЕ

В болницата престоях петнадесет дни. Раната ми не беше напълно зараснала, когато излязох на разходка с подполковник Кажовний. Отдавна исках да се изкача на гористото хълмче, на върха на което стърчеше дървения покрив на един параклис.

Беше тих следобед. Ние вървахме между вековните дървета, които с мощните си стъбла като че ли крепяха грамадна зелена купола на храм, в който природата таеше своята вечна мъдрост. В тихия мрак на гората се чуваше само прашенето на изсъхналите борови игли. Тук слънцето беше безпомощно и само някой лъч крадливо се промъкваше да освети брадясалите с мъх и лишей дънери.

Постепенно дърветата отстъпваха пред светлината и след малко пред нас грейна малка слънчева полянка. Николай Иванич бутна една изтъняла от ръжда желязна врата и влязохме в гробище. Стари, почернели от времето и превзети от пипалата на бръшляна паметници се криеха между островърхи кипариси. Белокори брези спускаха тънки клони и с трептящи листа оплакваха непознати гробове. Надгробни фигури със счупени ръце мълчаливо бдяха за покоя на мъртвите под тях. Привлечени от песента на славея, ние седнахме на каменна пейка, откъдето се виждаше града.

Николай Иванич свали фуражката си и се облегна на една стара бреза, по кората на която бяха издълбани и изтрети от времето имена.

– Тук вече не погребват – каза той. – Някога това е било гробището на дворяните, а сега е само паметник. При настъплението на германците параклисът, който е бил наблюдателно място на нашите артилеристи, е бил изгорял. В града немците нищо не възстановили, а накарали населението само да построят параклиса. Своеобразна демагогия – каза той и се загледа между дърветата към полето, където мързеливо, като грамадна змия се извиваше река Случ. Като широки огледала блестяха двете големи блатата над града.

Там, край реката, миналата година през юни е бил ранен Николай Иванич.

– Лежах в същата болница, в която лежеше и ти, но тогава цялата сграда се тресеше от оръдейните залпове – припомняше си гласно подполковникът. – Ние бяхме изтласкали германците, но можеха да се върнат. Те не бяха съвсем разбити...

Представих си положението, в което се е намирал Николай Иванич, защото познавах германците.

– Раната мъчно заздравяваше – допълни той – и не ми даваше да продължа с нашите. Останах в Слуцк и го обикнах. Обикнах му горите, езерата и този хълм, където често идвах да си почивам.

От Николай Иванич научих, че някога Слуцк е бил столица на княжество и са се сменявали да го владеят литовски и киевски князе дотогава, докато татарите го опожарили.

– Дворяните са живеели добре – продължи Николай Иванич, – докато селяните им са гледали добитъка, вадили са торф и вечер край зиданите печки са бродирали прочутите слуцки пояси. И аз имам един стар, красиво изработен пояс – добави той. – Човек мъчно може да си представи, че го е шила някоя простичка, неграмотна жена, толкова е красив... Колкото пъти го разгръщам да се любувам на чудните фигури и богата хармония на цветовете, толкова пъти се уверявам, че изкуството на народа е най-близко до изкуството на природата.

Николай Иванич обеща да ми покаже пояса.

Увлечени в разговор под сянката на брезите, ние не виждахме какво става на хоризонта. Изведнъж кипарисите трепнаха. Развълнуваха се клоните на брезите и уплашени, листата зашумяха. Топъл вятър разлюля върхарите на борове и донесе от полето дъх на колендро. Черни облаци се надигаха от север и от запад и като голяма рошава вълна прииждаха и надвисваха над полето. Секна песента на славея, спряха да шумят листата и стана необикновено тихо. Облаците настъпваха бързо, прогониха светлината и оградиха небето. Само един дълбок като кладенец къс от синьото небе светлееше. Блъсна ни вятър. Скършиха снаги кипарисите, разтревожено размахаха клони брезите.

Синият къс ставаше по-малък и по-малък, докато облаците го задушиха и мрак покри полето.

Подгонени от едрите дъждовни капки, ние бързо заслизахме от хълма. Оттатък реката мучаха крави и долитаха откъслечни тревожни викове. Като уплашени легнаха нивята и само едри класове смело се залюскаха над тях. Като бойни барабани забиха капките, зачестиха и изведнъж надвесената над полето черна вълна ливна.

През живота си не бях виждал такъв дъжд. Това не беше дъжд, а върху нас се изливаше грамаден водопад. Плътено и тежко падаше водата и бързи реки изпълниха улиците. Измокрени, стигнахме до пазара и се спряхме под един навес. Не се виждаха никакви хора. Площадът се беше обърнал на мътно езеро, по което плуваха дъски и се въртеше слама.

– Лошо! Лошо! – викаше Николай Иванич, като бършеше косата си.

През площада зацопурка кон върху който, хванал се за гривата му, подскачаше младеж.

– Ей, Ваня! – извика подполковникът.

– Кравите! Ще се издавят кравите! – изкрещя уплашено момчето и се мъчеше да докара коня до нас. – Реката приижда и ще се слее с езерото – запъхтяно допълни то и се смъкна от коня, от който се вдигаше топла, миризлива пара.

– Бягай до съвета Ваня, да докарат греди! – и подполковникът се метна на коня.

Малката бистра рекичка, която минаваше край пазара, беше изпълнила коритото си с мътна вода и преливаше над дървения мост. Хванат за парпетите, преминах моста и покрай разрушените къщи се упътих към съвета. Заварих няколко души, които се суетяха. Момчето уплашено им говореше нещо.

– По-надолу правят нова къща – извиках аз. – Взимайте гредите и ги занесете на подполковника.

Тръгнахме по улицата и ни пресрещна камионът на лагера, от който слязоха няколко войници. Те бързо натовариха гредите и аз се метнах на колата.

Дъждът като завеса преграждаше пътя ни и ние с мъка стигнахме до реката.

Подгонени от водите, кравите и телетата се бяха събрали на единственото останало като малък остров място и тревожно мучаха. Между тях на кон се виждаше Николай Иванич. Реката се бе разляла нашироко по полето. Без да бучи, нейните мътни води безшумно пълзяха и настойчиво се приближаваха към копите със сено. Изведнъж водата ги обгърна и те, понесени от течението, една след друга започнаха да клюмат. Някъде далече, откъм селото, викаха жени.

Войниците направиха салове. Минахме реката и се отправихме към кравите. От другия бряг се зададе лодка. Подполковникът ни махаше да бързаме, докато не е настанала паника между животните. С изскочили от страх очи два сиви заека подскачаха между краката на кравите. Заградени отвсякъде с вода, страхливите животни бяха намерили спасение на единственото сухо място. Постепенно островът губеше своите първоначални очертания и ставаше все по-малък и по-малък. Пристигнаха саловете. Да се накарат да стъпят на тях животните, беше немислимо. Наблужи и лодката. Двама български войници напругаха мишци над веслата, а на носа на лодката, издадена напред, като че ли искаше да хвъркне, тревожно гледаше председателката на колхоза. Вързахме кравите за рогата и лодката тръгна. Първата крава бавно запристъпва към водата, като гледаше с големи уплашени очи назад към телетата. Водата стигна до колената ѝ и заля вимето ѝ. Животното вдигна глава и заплува. След нея тръгнаха и останалите крави. Качихме телетата на саловете и се отправихме към колхоза.

Саловете се отдалечаваха. Островчето се топеше бързо и двата заека ужасени тичаха в кръг – изведнъж те се обърнаха на гръб и започнаха да ритат. На тях беше врхлетял сокол.

Измокрени и боси, жени, старци и деца бяха излезли да ни посрещнат. Кравите – това беше техният живот. Изгубили търпение, жените запретнаха поли и нагазиха във водата. Те милваха животните така, като че ли бяха техни рожби. Една след друга кравите изскачаха на напоената като сунгер земя и преживяйки, се отправяха към оборите.

С полепнала по тялото мокра рокля председателката ни заведе да се изсушим. Ние седнахме и от умора не можехме да запалим огън. Николай Иванич погледна мократа превръзка на главата ми и ме смъмра, че съм дошъл. Той беше много изтощен и трепереше. Извади ботушите си, изля водата от тях и въздъхна, като че ли свали тежко бреме от гърба си.

Привечер дъждът утихна. Небето бе заприличало на закърпен със сини ями кожух. Далече на запад слънцето повдигна облаците, огледа се учудено в безкрайните води и постепенно загасна. Тук-там започнаха да се показват върховете на върбите, а след тях, уплетени с трева, се подадоха и храсталаците.

Сърбахме гореща водка с мед и сушихме около печката мокрите си дрехи. Тамара ни беше дала някакви старовремски кафтани, които бяхме навлекли върху голите си тела.

– Всичко е в ред – каза тя, като влезе при нас. – Обиколих къщите, щетите са големи, но няма нито едно животно удавено. Спасибо! – каза тя и се поклони на Николай Иванич. – Спасибо! – обърна се тя към мене и наново се поклони.

Разбрали нещастieto на безпомощните жени, българските войници геройски се бяха борили със стихията. Те бяха успели да изтеглят по-голямата част от добитъка, преди водата да го завлече. Николай Иванич и неговите хора бяха спасили останалата част от кравите, които притежавал колхоза.

Вечерта в двора на председателката лумна огън. Вятърът беше разчистил облаците, и луната, едра и кръгла, наивно гледаше над нас, като че ли нищо не бе се случило през деня. От оборите се чуваше мученето на кравите.

Наклякали край огъня, момичетата запяха. Накривили кепета, петимата български войници пригласяха и по техните брадясали лица се бе разляло задоволство. Момите пееха и хвърляха закачливи погледи към тях...

Тамара ни разправи как с няколко жени са скрили кравите от германците. Много месеци животните прекарвали в най-затъntenите ъгли на слущките гори, докато дойдат съветските войски.

– Затова ни са така мили – каза тя, като погледна кротко Николай Иванич. – Спасихме ги от германците, спасихме ги и от наводнението.

Весели подвиквания огласиха двора. Сложили ръце на хълбоци, момите със ситни стъпки канеха мъжете за казачок.

Седнал на стълбите, с цигара в уста, Николай Иванич се усмихваше. Пламъците на огъня хвърляха червени отражения по неговото побледняло лице и с топли пръсти милваха сребърната му коса.

– Хорошо! – каза той и сложи ръката си върху рамото ми. – Нещастieto сближава хората. Вижте колко са доволни всички!

Лежах на твърдото селско легло. През отворения прозорец идваше запарен дъх на тор. Навън огънят догаряше и отнякъде се чуваше тих, сподавен женски смях.

– Спите ли? – попита Николай Иванич.

– Не. Мисля колко съм далеч от България и все пак колко близко е всичко това около мене.

– Пред бурята бе тихо, след бурята – пак тишина – прошепна в тъмнината Николай Иванич. – Какво спокойствие!... В борба с природата човекът наистина е станал човек...

Николай Иванич не доизказваше мислите си...

– Ето тази Тамара – след малко продължи той. – Каква жена!

"Вярно, каква жена" – мислех аз и наново виждах очите ѝ, разтревожени и волеви, стройната ѝ снага; залепналата мокра рокля по здравата ѝ селска плът, едрите ѝ, издраскани от тръните прасци и нейния тих, пълен с достойнство и благодарност поклон.

– Каква жена! – повтори бавно Николай Иванич. – Нека тия жени, които стоят само пред огледалото и вечер пият коктейли в задушните кабарета, нека дойдат и видят жена, която всичко може. Жената, която ражда и отглежда народа...

Х Х

ВОЙСКИТЕ СЕ ЗАВРЪЩАТ

Когато съветските войски бяха в Сахалин и танковете им се спускаха в Манджурия, американците хвърлиха атомна бомба. Японското правителство капитулира.

Изтичах в библиотеката да намеря Николай Иванич. Той четеше «Правда» и като ме видя, стана.

– Николай Иванич, честито! В света вече няма война!

Николай Иванич пое ръката ми и силно я стисна.

– Да, вече няма никъде война – бавно повтори той.

Стори ми се, че не е весел. Разгъна вестника и посочи заграденото с червен молив съобщение за хвърлянето на бомбата.

– Сто хиляди убити – със сдържан гняв каза той. – Защо беше нужно това? – И като на себе си, повтори: – Сто хиляди мъже, жени и деца...

Седнах смутен и радостта ми угасна. Сто хиляди непознати, убити в далечен край – това за мене представляваше само една новина, която може би щеше да ускори заминаването ми за България.

– Хиляди убити, и то за един миг – потрети Николай Иванич. – Стрелата, куршумът убиваха по един, снарядът и бомбата – може би десетки, а това оръжие – изведнъж стотици хиляди.

Подполковникът нервно се разхождаше из стаята. Спря се пред бюрото си и удари с юмрук.

– Добрев, със смърт ли трябваше да дойде това откритие?

Той се приближи към мене, хвана ме за раменете и ме разтърси.

– Идва нова епоха – извика той, – епоха на човешко благоденствие или провал...

Вечерта бяха събрани всички войници. Комендантът им прочете новината. В чест на мира се изстреля залп и ракети осветиха казармата. Войниците викаха «ура» с надежда, че скоро ще ги демобилизират. Всички в лагера викаха «ура» с надежда, че скоро ще си отидат по

домовете. Николай Иванич замислен ходеше из плаца и мълвеше: «За миг – сто хиляди убити».

Заредиха се дни на очакване...

Със Стефка отивахме в библиотеката да четем последните новини. Страх ме беше да я оставям сама в стаята. Веднъж с нея срещнахме Сократес. Тя се разтрепера и ме задържа да се върнем. Той ни видя и не посмя да мине покрай нас, а сви в един от блоковете.

Библиотеката беше затворена и ние се отправихме към гостилницата. Тя вече не се посещаваше както преди, Катуш се бе пропилил и непрекъснато играеше барбут. С изненада забелязах, че около готвачите се навърта и Мара. Тя ми призна, че след като Катуш бил обран, го подпомогнала финансово и станала негов съдружник.

– Всяка сутрин ходя в болницата – каза ми тя, навярно забелязвайки моето разочарование.

Седнахме на една маса и тя ни донесе водка. Мара като че ли вече не мразеше Стефка, защото внимателно започна да я пита за състоянието ѝ, а не се стърпя да ѝ даде и няколко съвета.

След малко пристигна Катуш, който много се беше изменил. Погледът му бе станал по-див и скулите на лицето му стърчаха, покрити с виолетови жилки.

– Е, как е, младо? – каза той покровителствено, като чукна чашата си в моята. – Ще си отиваме ли в Българията, или да си търся друго място?

– На тебе ти е безразлично къде ще отидеш – му отвърнах.

– Така е – призна за моя голяма изненада той. – Какво е България? Педя земя и малко пари. Някога имах там жена, но кой знае дали ме чака. А и ако ме чака, тя е одъртяла. Когато я взех, не беше много млада.

– Недей да говориш така – започнах аз. – Ти си умен, предприемчив. Като се завърнеш, ще започнеш работа и ще ти провърви...

– Хайде де! – махна с ръка той. – За мене България е малка. А ти трябва да знаеш от бае си Катуш, че колкото е по-голяма страната, толкова повече далавери могат да се правят. Разбра ли?... Нека Мара ти каже, че съм прав.

Мара мръдна от стола си и нищо не каза. Тя превърза наново кърпата си на главата и сложи на ухото молив.

Започнахме разговор за откраднатите пари. Пламнал от яд, Катуш затупа по масата с юмрук и както винаги се закани, че само да пипне крадеца и...

Той не спомена името, но ние с Мара се досещахме за кого се отнасят заканите.

– Да ограби честния човек! Този, който му даваше хляба! – възмущаваше се Катуш. – И то от мене да открадне, а не от някой друг... Смешна работа! Смешна работа! – заклума с глава и зацъка Катуш.

– Храни куче да те лае – обади се Мара.

– Аз разбрах кой ме окраде, ами ти разбра ли кой те удари? – попита иронично Катуш, погледна Стефка и бутна с лакътя си Мара.

– Скоро го срещнахме – отвърнах спокойно.

Катуш и Мара зяпнаха. Стефка нервно започна да си чупи пръстите.

– Е и сега? – каза Катуш.

– Нищо... – извадих нож и го забих в масата. – Ако ме нападне пак, да му мисли...

Катуш разгледа ножа, прокара пръст по острието, натисна с палец върха му и каза:

– Добър е!

Прибрах ножа и попипах раната си.

– Ако те сърби, значи, скоро ще оздравее – увери ме Мара.

– Братушките са меки – въздъхна Катуш. – Гледат, изслушват какво им говориш – и нищо. Ех, къде са швабите! Желязна ръка, брат! Ако бяха тука, всичките под строй щяхме да се разхождаме. А това, коменданта – с обратното на бинокъла щяхме да го гледаме. А нашият полковник говори с нас, смее се и никой дори не му застава мирно... Да имаше само едно унтерофицерченце – въздъхна наново Катуш, – че да видиш гърци, че да видиш италианци, всичко на пета щеше да се върти.

– А и ти нямаше да имаш гостилница – подхвърлих аз.

– Кой ти каза? – завъртя глава Катуш. – Гостилница щях да си имам, и то каква – бар. Знаеш ли какво е бар? Щях да ви накарам под строй да идвате да пиете водка и да ядете свинско с картофи, само като кажех на коменданта, че му давам десет процента от оборота. Организация, брат... Няма я германската организация.

Опитах се да обясня на Катуш, че ние сме чужденци, че руснаците изпълняват при нас само административна работа, без да се бъркат в нашия живот. Че ние не сме пленници или престъпници, а граждани, които до репатрирането руснаците са поели ангажимент да продължават и да им дават подслон...

– А може би ни се и смеят – завърших аз.

Катуш не искаше да разбере. За него демокрацията се покриваше с военна дисциплина.

– Защо не издириха крадеца? – попита той. – Защо не ми върнаха рублите, които с честен труд спечелих?... Едно, само едно унтерофицерченце да беше тука, пък да видиш байчо си Катуш какво прави... Мека, славянска работа... Пфу...

* * *

На гарата се издигна дървена арка, окичена с борови клони и цветя. Две дълги знамена се спускаха от нея, а между тях, преградил линията, се люшкаше написаният върху платно поздрав:

«Добре дошли, герои!»

Всички градини бяха обрани и цветята, вързани с червени панделки на китки, чакаха да полетят към влака, който идваше от Берлин. От Слуцк и от околните села бяха надошли жени, деца и старци да посрещнат тези, които дълго време не бяха виждали. И пленниците бяха дошли, и те държаха в ръцете си по някое цвете.

– Иде! – извика някой и като под команда главите се извърнаха на запад, откъдето наистина се виждаше дим.

На гарата настана тревожна тишина. Всеки слушаше далечното пъшкане на локомотива и нетърпеливо дишаше в неговия такт.

Най-после влакът се появи и писъка на свирката му заглъхна в общия вик на посрещачи и войници. Множеството се размърда и се хвърли към вагоните. С пълна сила всеки зовеше името на този, когото очакваше да види. Мъже и жени се блъскаха, подскачаха и крещяха.

– Петя! – нечовешки изпищя една жена и писъкът ѝ секна в прегръдките на загорял от слънцето войник.

– Татко! Татко! – викаха тънки гласчета и хванати за ръце, две дечица тичаха след майка си, която като лъвица минаваше край вагоните.

Никого не очаквах, стиснал в ръка китка цветя, само гледах трогателната картина и очите ми се премрежваха от сълзи. Пред мене се мяркаха жилести, опърлени вратове, по които като златен мъх блестяха руси косъмчета. Гледах как около тези вратове се увиват детски ръце. Виждах как бащите с любопитство наблюдават своите деца, които не могат да познаят, и чувах имената, които споменават. Виждах как слънчевите лъчи блестят по ордените и как неусетно сълзите се търкалят по изгорелите от слънцето мъжки лица.

Един полковник скочи на маса и се опита да държи реч.

«Товарищи!...» – извика той няколко пъти, но разбитото на групички множество не го слушаше, той махна с ръка и скочи от масата.

Вратите на вагоните зееха и от прозорците любопитно гледаха войници от друг край. Те се побутваха и се смееха, като показваха някого в множеството.

Постепенно гарата утихна. Само майката с двете деца продължаваше да тича край вагоните и децата викаха с пресипнали гласове: «Татко! Татко!»

Влакът тръгна и надвесените от прозорците мъже замахаха с ръце, докато се изгубиха от погледа ми.

Жената с отпуснати ръце и клюмнала глава изпрати влака, потътри крака и седна до линията. Двете деца млъкнаха, приближиха се до нея и я загледаха с уплашени очи.

– Нима не знае, че Миша още при Кьонигсберг... – каза мустакат сержант на минаващия железничар, като посочи с глава към жената.

– Знае, но не иска да повярва – каза железничарят и отмина.

Прегърнати, на групички, хората започнаха да се разотиват. Перонът на гарата беше покрит с утъпкани цветя. Мустакатият сержант не си отиваше. Приближих се към него и подадох цветето, което държах.

– Добре дошъл – казах аз и видях как строгия му поглед се смекчава.

– Спасибо – отвърна той и въздъхна.

Мълчаливо извадих от джоба си шише с водка и му го поднесох.

– Спасибо – повтори с гърлен глас сержантът и избърса с длан устата си.

Забелязах, че този човек не бърза, защото бавно почна да пие водката, като отвреме навреме поглеждаше към седналата до линията жена. Децата се бяха претрашили и се гонеха около нея, а тя, забила поглед в релсите, стоеше без да трепне.

– Тиловак? – обърна се към мене сержантът, като изглежда новия ми костюм.

– Аз съм българин – отвърнах. – Чакам да се прибера в родината си.

– А аз съм ковач и отдавна живея в Слуцк – каза сержантът и наново погледна към жената. – Аз загубих Варвара, а Олга – Аркади. Живот – изпъшка той и вдигна шишето.

Едно от децата се приближи до нас и захапало пръстче, ни загледа с любопитство.

– Ела при мене – каза мустакатият и детето, уплашено от грубия му глас, се приготви да избяга. – Ну, прийди – каза по-нежно сержантът и бръкна в чантата си.

Той измъкна голяма бучка захар и я показа на детето, което, привлечено от лакомството, плахо се приближи. След малко двамата бяха вече приятели и детето, седнало на коляното на мъжа, весело чуруликаше. Още една бучка захар – и другото дете пристигна. Лицето на ковача се отпусна и ъглите на устата му се начупиха в усмивка.

– Нали хубави деца? – обърна се той към мене и аз му кимнах с глава. – Красавец беше баща им. – И след като се замисли малко, додаде: – И умен беше.

– Защо не викнем майка им – предложих аз и се наках да стана.

Сержантът ме хвана за ръката и ме накара отново да седна.

– Нека се наплаче – каза той. – Сълзите гасят мъката...

Деца се бяха уморили и ковачът ги носеше на ръце. Едното го беше прегърнало през шията и така беше задрямало, а другото продължаваше любопитно да разглежда ордените и плахо ги попипваше.

С разпилени коси и хлътнали очи жената вървеше мълчаливо до сержанта.

– Е, Оля, няма я Варвара, няма го и Аркади.

В отговор жената изхълца и започна пресечено да диша, като се готвеше наново да заплаче.

– Едни умират, други се раждат – след като мина стотина крачки, каза ковачът. – Знаеш, животът си върви...

Ковачът се спря и повдигна задрямалото дете, което се беше отпуснало на ръката му.

– Не ти ли тежат децата? Дай едното на мене – обади се за пръв път жената.

– И тебе ще нося, и пак няма да ми тежи – засмя се мъжът.

Аз, без да им се обадя, започнах да изоставам и се спрях, когато и те се спряха.

Разкравен, ковачът държеше двете деца и нещо говореше. Жената прибра с ръка разпилените си коси и като слушаше с внимание, галеше по главата заспалото дете...

На другия ден с шум се зададоха по шосето първите съветски части. Военните колони започнаха да се точат и тихото градче се огласи от боботенето на мотори и трясъка на танковите ленти. Безкрайни редици от влекачи и оръдия минаваха през Слуцк, спираха се за малко и пак потегляха. Те бързаха като пред атака – бързаха за своите домове.

И казармата се напълни с войници. Към небето щръкнаха дулата на тежки оръдия и миномети. Игрището се осея с палатки, пред които в прави редици бяха построени пирамидите с автомати и винтовки. Гарнизонът на Слуцк се беше върнал.

Гледах изпълнялия се на средата на плаца тръбач, който с позната мелодия зовеше войниците за проверка.

Луната обливаше с мека светлина строения в каре полк.

– Сержант Михайлов, Иван Степанович – обади се някакъв глас.

– Загинал геройски... – отвръщаше плътен бас.

– Старшина Кириленко, Аркади Осипович – наново поде първият глас.

– Аркади – повторих аз и пред очите ми изпъкна образът на оная жена с двете деца, която чакаше да се върне мъжът ѝ.

И дълго в нощта се редяха имената на убитите, а от града се носеше игривия глас на тропет и привлечените звуци на акордеон.

«Едни умират, други се раждат, а животът върви...» – спомних си думите на ковача.

* * *

Николай Иванич ме покани със Стефка да го придружим до Минск, където щял да урежда някаква работа.

Наистина това беше голяма радост за нас. Стефка облече най-хубавата си рокля, а аз лъснах ботушите си така, както не съм ги лъскал като млад войник. Рано сутринта на другия ден тръгнахме.

Пътят беше асфалтиран и приятен. За да не затъне в кал, той беше повдигнат, като първоначално бе иззидан с тухли и после залят с асфалт. На всеки сто-двеста метра ние минавахме под грамадни дървени плакати с изобразени жени, девойки и старци, които със светнали очи като че ли казваха: «Добре дошли в родината, герои!»

Нашата кола бързо мина стоте километра и ние навлязохме в предградие на Минск. Столицата на Беларусия беше много пострадала. Злокобно стърчаха развалените здания, а вятъра гребеше от тях хоросанен прах, въртеше го на фунии по улиците и го хвърляше в очите.

В града имаше голямо движение. Евакуираните граждани се бяха завърнали от вътрешността на страната и търсеха своите разрушени домове, по улиците гърмяха моторните колони на демобилизираните и групи от германски пленници разчистваха и подреждаха оцелелия материал от разрушените от тях сгради.

Военното положение не беше още премахнато и съветски патрули се движеха из улиците. Тук-там бяха отворени някои магазини и гражданите с кошници и торби се редяха пред вратите им.

Николай Иванич ни помоли да го почакаме в една кръчма. Той ни обеща, че след като си свърши работата, ще ни покаже града.

Поръчахме си варени яйца и водка. По този час в кръчмата имаше малко хора и масите бяха празни. Както винаги в такъв случай и ние се суетяхме и избирахме по-удобно място.

– Заповядайте на моята маса – обади се един войник, който самотен пиеше от голяма чаша.

Седнахме и се заприказвахме. Той почерпи, аз почерпих и станяхме изведнъж близки. Изказах му мъката си, че още няма заповед за тръгване, и той, както му е редът, ме успокои. Оказа се, че новият ми познайник, въпреки че е в родината си, трябва повече да пътува от нас, за да стигне родния Уфа.

Войникът се връщаше от Кьонигсберг. Не беше стигнал в Берлин и най-много съжаляваше за това.

– Гледай който и да е град, където е имало битка, и ще си представиш Берлин – обясних му аз, за да не съжалява.

Докато говорехме, очите ми не слизаха от фотоапарата, който висеше през рамото му. Отдавна мечтаех да имам фотоапарат *«Лайка»* и затова помолих да го разгледам.

Войникът го подаде и каза, че засега не се намирали ленти.

Пресрамах се и попитах дали не иска да ми го продаде. Аз имах малко рубли, но се надявах че и Николай Иванич ще ми услужи.

Войникът се усмихна, прибра апарата си и каза, че и той е фотолюбител.

Подполковник Кажовний се забави. Ние бяхме навлезли в, тъй да се каже, военния стадий. Аз разправях за теглото в германския лагер, а той – колко пъти е ранен и колко битки е водил. На всяка трета дума от устата ни излизаше: пушка, оръдие, самолет...

Войникът погледна стреснато часовника си. Трябвало да тръгва, защото влакът му заминавал в 12 часа.

– Съжалявам, че сте дошли в моята родина в такава непривлекателна обстановка – каза той, като наместваше на главата си пилотката. – Освен разрушения нищо не можете да видите. Но ако ви се отдаде случай да минете само след пет години из тоя край, ще разберете какъв град е бил Минск, а може би и по-хубав ще стане...

Войникът свали от рамото си фотоапарата и ми го подаде. Скочих от изненада и започнах да бъркам из джобовете си за пари, като същевременно погледнах и към вратата дали Николай Иванич не пристига.

Войникът махна с ръка.

– Спомен на един българин от един съветски войник – каза той и сякаш да подцени жеста си додаде: – Защо ми е, за него не се намират ленти...

– Как така? – заплетох езика си аз...

Та това беше нещо съвсем необикновено – да се подари на човек, който познаваш само от един час, апарат за хиляди рубли. Дали не беше пиян? Но войникът стоеше изправен до мене, без да се клати, говореше ясно и не фъфлеше, дори той написа адреса си на една книжка с красиви и равни букви.

Написах и аз моя адрес. Поканих го да ми дойде на гости.

– Нищо не се знае – недоверчиво каза той. – Планина с планина не се среща, а човек с човек... може би ще се срещнат.

Стефка гледаше апарата и като мене се учудваше на своенравния руснак, който, без да съжалява за неразумната си постъпка, любезно се раздели с нас.

Излязохме със Стефка на огрения от слънцето тротоар да почукаме Николай Иванич. Около нас бързаха угрижени хора, влачеха се ранени войници и офицери, по гърдите на които подрънкваха по няколко бойни отличия. Навярно някъде наблизо имаше болница...

Изведнъж тръпки преминаха по тялото ми. Откъм ъгъла на улицата се понесе немски военен марш. Пееха германци. Гласовете им секваха, следваше малка пауза и след това наново мелодията се подемаше високо и равно.

Стотина пленници, подредени в колона по четири, идваха към нас, охранявани от двама съветски войници. Пред колоната крачеше германски подофицер. Той така беше вдигнал главата си, възхитен от песента, като че ли минаваше на парад. Германците вместо пушки на раменете си носеха кирки и лопати.

"Сега ще стане скандал" – помислих аз и се поогледах, но руснаците като че ли не обръщаха внимание на пленниците. Няколко ранени се спряха и дочакаха колоната.

«Хорошо! Хорошо!» – обади се един от тях и подхвърли цигара на подофицера, който, без да сбърка такта на крака си, я хвана и мушна в джоба.

"Ние, българите, не можем да направим това – си мислех. – Да подариш фотоапарат на един непознат чужденец, да гледаш спокойно как маршируват тези, които са разрушили града, и дори да си ранен от тях и да твърдиш, че добре пеят..."

«Слабият е жесток. Силният е великодушен...» – припомних си, и все пак продължавах да се учудвам.

Немците минаха. От ъгъла се зададе нова група пленници. Те също носеха кирки и лопати и също пееха на пресекулки някакъв марш.

Колона от камиони се зададе от другата страна на улицата и задръсти пътя. Германците спряха до нас, продължавайки да пеят и да движат на място краката си.

Изведнъж Стефка се изскубна от ръката ми, хвърли се между немците и с нечовешки глас извика:

– Рудолф!

– Шефи! – възкликна един пленник и с треперещи ръце се спусна към Стефка.

Като че ли вихър ме блъсна и отнесе нещо от мене. Ушите ми забучаха и аз, бездеен и апатичен, наблюдавах слабото, небръснато лице на германеца, изпълнените с радостна учуда очи, треперещата му уста и увитите около неговата шия ръце на Стефка.

Германците бяха свършили песента и прибрали крака, любопитно се извъръщаха към Стефка. Камионите бръмчаха и не можех да чуя

какво говорят двамата, но виждах как треперят телата им, как се чупят пръстите им и как се приближават една към друга устните им.

Не видях как един от съветските войници се приближи, как ги раздели.

– Къде си? – чух германеца, и Стефка му назова лагера и града.

– Какво става? – попита руснакът.

Стефка стоеше между пленниците, изтръпнала и бледа.

– Това момиче се е припознало – отвърна смутено германецът и потърси с поглед преводача, един дълъг ефрейтор, който излезе от първите редици и се приближи.

– Момичето се е припознало – повтори на руски преводачът.

– Хайде! Това е забранено – каза руснакът, като бутна по ръката Стефка.

С подадени напред ръце, безмълвна, с неподвижен поглед, Стефка стоеше като каменна статуя.

– Аз не съм Рудолф – с мъка направи гримаса пленникът и даде гръб.

– Той не се казва Рудолф – преведе високият ефрейтор.

– А ти руския ли си? – попита руснакът Стефка.

Стефка едва забележимо поклати отрицателно глава.

– А каква?

С леден глас вместо Стефка отвърнах аз.

Войникът ме изгледа, погледна Стефка, повдигна рамене, предметна автомата и извика:

– Мирно! Ходом марш!

Затропаха ботушите.

– Айн, цвай, драй! – отсечено изкомандва немският подофицер и пленниците запяха.

Докоснах Стефка по рамото. Тя уплашено ме погледна, подгъна колена и припадна в ръцете ми.

Внесох я в кръчмата и безжизнена, я положих на една пейка. Поръсих я с вода и разтрих слепите ѝ очи с водка. Едвам можех да доловя пулса ѝ, който беше тих и бавен. Кръчмарят ми дойде на помощ и след като разтрихме краката и ръцете ѝ, кръвта започна да се разлива

по тялото ѝ. Постепенно посинелите краища на пръстите порозовяха и тя с пресечени хълцания пое въздух.

Усмивката, с която влезе Николай Иванич, бързо се смени с тревога. Той се надвеси над Стефка и припряно ме заразително какво се е случило.

– После ще ви обясня – казах аз. – Ще ѝ мине. Предполагам, че е слънчев удар.

След като Стефка дойде в съзнание, тръгнахме.

Подполковник Кажовний съжаляваше, че не можахме да разгледаме града.

Когато колата зафуча по асфалтеното шосе, той извади от портфейла си един бял лист и ми го подаде:

– Има весело известие за вас.

Аз гледах с недоумение подписите, печатите. Николай Иванич бе издействал разрешително за Стефка и за мене да заминем веднага за България. С разтреперана от вълнение ръка стиснах неговата. Той се усмихна.

Изведнъж се обърнах към Стефка. Тя затвори очи, наведе глава и вятъра ѝ разпиля косите...

* * *

Отведохме Стефка в болницата. Кръвоизлиянието беше голямо и лекарят заклати загрижено глава. След като я прегледа, той каза, че абортът е направен по най-примитивен начин. Старата гъркиня, която бе сторила това, трепереше. Тя твърде късно беше дошла да ми съобщи, че Стефка умира.

Взирах се в бледото лице на Стефка и нищо не мислех. Гледах легналите спокойно на страните ѝ черни, дълги клепки, влажните, разпилени по мраморния ѝ врат коси, тънката и странно бяла ръка.

Тя отвори бавно очи. В погледа ѝ имаше наивно учудване, което постепенно замръзна в тъга...

Наведох се и целунах полуотворените ѝ устни. Дръпнах се. Колко бързо бяха изстинали те!...

Погребахме я на хълма до параклиса. Славейт не пееше. Навярно пиленцата се бяха излюпили и той загрижен търсеше храна. Тихо, едва доловимо трептяха листата на брезите. Привлечени от аромата на цветята, пчели бръмчаха над ковчега.

Не беше минала една седмица, откакто погребяхме Стефка, и се получи за нея писмо. Предаде ми го Николай Иванич. Писмото беше написано на немски. Отворих листа и започнах да го чета.

«Мила Шефи,

Радвам се, че си жива. Има за кого да мисля и пленническите дни ще бъдат занаяпред по-малко тежки. Аз бях сигурен, че си останала под развалините на нашата мила къщичка. Минах през града и никакви сведения не можах да получа за тебе. Фронтьт напредваше и аз трябваше да бързам.

Върни се в Гърция и оттам гледай да заминеш за Германия. Потърси в Хамбург адвоката Ханс Зьодерман, на когото съм предал всички книжа за имота ни. Зьодерман ми е като брат и ще ти бъде в помощ, докато ме няма. Пленничеството не е вечно като смъртта. Аз ще се върна и наново ще заживеем щастливо.

Вечно твой: Рудолф»

Сгънах писмото. Николай Иванич ми обясни, че германецът е замолил една жена да го предаде лично на Стефка, но тя сметнала за по-добре да го остави в щаба.

Подполковникът беше викнал и старата гъркиня. Тя малко знаеше немски, но достатъчно да разберем, че немецът се наричал Рудолф Валтер и че старата е била слугиня на Стефка.

– В последните дни на войната ние живеехме сами – каза гъркинята. – Господин Рудолф беше постоянно в Берлин. След като къщата беше разрушена и ние по чудо се спасихме, руснаците пристигнаха в града. Стефка се уплаши и навсякъде казваше, че е работничка, а аз, че съм ѝ майка. Ние ходихме от град в град, търсихме господин Рудолф, но напразно. Тогава се отправихме за Кюстрин.

Дадохме на жената стол и тя седна. Аз и Николай Иванич стояхме прави до нея.

Като разбра, че нищо няма да ѝ направим, жената се отпусна и започна да ни говори за семейството на Стефка. Баща ѝ бил търговец на тютюни и имал много връзки в Германия. Там Стефка се запознала със своя бъдещ мъж, който след окупацията на Гърция много помогнал на баща ѝ. Майката на Стефка била българка, но още преди три години починала.

Онова, което в продължение на месеци не желаше да ми каже Стефка, набързо ми разправи старата гъркиня.

– После? – подканваше Николай Иванич жената.

– Аз мислех, че тя наистина обича българина – продължи гъркинята и смутено ме погледна, – но когато разбра, че Рудолф е жив, Стефка дойде при мене и настоя...

Не можех повече да издържа и излязох.

XXI

ЕСЕН

Житата бяха вече ожънати и снопите прибрани. Като власи на старица тъжно се развяваше неокосената трева на полето. Закапаха пожълтелите листа на брезите.

Войниците откачиха оръдията от влекачите и прикачиха към тях плугове. Жълто-червените стърнища постепенно станаха черни.

Бавно течеше Случ и в нейните тъмни води се оглеждаха кадифените вретена на камъша. Коприненокрили водни кончета се гонеха между тръстиките, близваха със зелените си коремчета водата и замираха неподвижно, оглеждайки се в нея. Вятърът галеше водата и тя тръпнеше със ситни къдри. Над полето се носеха тънки, сребърни паяжини.

Първи заминаха югославяните, след тях – унгарците и австрийците. Бяха предупредили и италианците да се стягат за път.

Васил беше намерил приятели между италианците и се беше разбрал да тръгне с тях.

Една вечер му казах, че няма да позволя да направи това.

– Ти си българин. В България ще отидеш!

– За да ме убият?

– Никой няма да ти обърне внимание. Какво представляваш, та толкова се плашиш?

– Ти знаеш какво представлявам. Може би сгрехих, може би и съжалявам, но каква полза от това? Политическата грешка е по-страшна от убийство.

– Съжаляваш? Добре. Това все пак много значи. Ако си виновен, ще изтърпиш наказание и след това ще работиш.

– Лесно е за казване – повдигна рамене Васил. – Аз може да остана тука, като Трайко... Руснаците търсят специалисти. Никой не ме познава, никой няма да ме пита какъв съм бил...

– Ще се върнеш в България! – настоятелно казах аз. – Пък оттам, където искаш отивай. Трябва да се върнеш, за да ти олекне, иначе цял живот ще бъдеш гузен към своята родина...

Ешелоните с италианци започнаха да се нижат един след друг. И последните италианци заминаха.

Войниците започнаха да почистват и потягат блоковете, където бяха живели пленниците. Те се стягаха за зимуване. Олющена и изпокъртена стоеше римската вълчица. На едно от хранениците ѝ се беше счупила лявата ръка, а на другото – краката. Един войник погледна с любопитство забития на кол параклис с разпятието, разклати го и го измъкна.

Беше вече мир и затова вместо живи цели по плаца се появиха сламенни чучели, по които войниците се обучаваха да стрелят. По двора на казармата се замяркаха тънки войнишки редици и се чува командите на сержантите.

Във вестника прочетох, че американците забранили да се спуска моста над Елба. Те може би се страхуваха, че войниците от съюзници могат да станат и приятели.

Гостилницата на Катуш запустя. Бяхме останали само българи, гърци и евреи.

Косите на Мара бяха вече израснали и тя ходеше без кърпа.

Гошо беше излязъл от болницата и като спомен от любовта му към Минка бяха останали патериците, с помощта на които се влачеше.

С достойнството на осигурена жена Минка тържествено се разхождаше под ръка със своя мъж – шофьора. Той беше много внимателен с нея, защото тя очакваше дете.

Дякона бръснеше руските офицери и ядеше до насита консерви. Той беше напълнял и брадата му – станала по-черна и по-лъскава.

Непрестанно при мене идваха българите да ме питат кога ще си отиваме, аз от своя страна питах Николай Иванич и той ми отговаряше винаги: «Скоро ще бъде».

Един ден Дякона пристигна разтревожен и ми съобщи, че от два дни стаята на Катуш, в която живееха и петима градинари, е заключена.

– Никъде не виждам Катуш – допълни той.

Разбихме кофара и намерихме голи нарове. На масата беше оставена бележка:

*«Драги Добрев,
Шестима души заминахме. Омръзна ни да чакаме. Ще идем да
пазарим някъде градини. Няма какво да правим в България, а ако се
върнем, няма да ни пуснат лесно да излезнем.
Извинявай, ако сме те обидили!
Катуш»*

Предадох бележката на Николай Иванич и той се намръщи.

– Късно е да ги върнем – след малко каза той, като вървеше от прозореца до вратата със свити на кръста ръце. – Но как са заминали? – чудеше се подполковникът.

Те бяха заминали в сандъци. Научих това от един стар градинар. Дори, същият заковал сандъците и затворил вратата на вагона.

– Заминаха за Варшава – говореше спокойно той, като че ли всичко това е било редно. – Те отдавна чакаха товарен влак за Полша. Предварително си бяха приготвили сандъци и ги бяха стоварили на гарата. Когато влакът дойде, те разпечатаха един вагон и поставиха сандъците. Никой не се усъмни, защото ги мислеха за преносвачи. Аз само влязох и ги заковах.

От градинаря научих, че във всеки сандък имало храна за десет дни и по един бидон с вода, както и по една тесла и клещи.

– А защо това не ми обади веднага? – попитах аз.

– Че защо да обадя? – учудено отвърна старецът. – Нали щяха да ги открият?

Мара беше отчаяна. Катуш ѝ беше задигнал всичките пари и по-ценни работи от багажа. По такъв начин той си прихващаше кражбата на Трайко.

* * *

Изкачих се бавно на хълма. Брезите бяха изренили и последните си листа. Между гробовете, като стражи с извадени мечове, стояха настръхналите кипариси. Есента бе покрила земята с мек, пъстроцветен килим от листа. Духаше тънък и резлив вятър. Боровете се разклатиха и зашумяха.

Над мене с крясък летяха на юг диви патици. И аз заминавам утре на юг. Беше пристигнала заповед за тръгване.

Погледнах хлътналата в средата земя и една сълза, тежка и парлива, се търкулна по страната ми.

Вятърът свирна между клоните на брезите, провря се между кипарисите и ледено засъска из гробовете.

Изправих се.

Случ бавно и невъзмутимо течеше, огъваше се из полето и се губеше някъде далеч на север. От колхоза се издигаше гъст торфен дим. Кравите вече се връщаха от паша. От хълма те изглеждаха малки, като направени от восък играчки.

Обърнах се.

От града идваха до слуха ми различни шумове, между които отчетливо се чуваха ударите на тесла. Много от къщите бяха поправени и от един висок нов комин излитаха първите кълба от дим. Стори ми се, че на стадиона бързо се движат черни точки и някой вика: «Г-о-о-о-л!»

Вятърът бе изсушил сълзата, но мястото, по което се беше търкулнала, още пареше.

Сбогом, Кокини скуфица!...

X X I I

НАЙ – ПОСЛЕ

Петте наши вагона бяха прикачени към влака за Киев.

Парцаливи снежинки се лутаха, стигаха уплашени земята, вдигаха се нагоре и падаха уморени по перона на гарата, където войнишките ботуши ги смачкваха.

Багажът беше подреден. В един от вагоните бяха струпани и продуктите за из пътя. От многото комини на ешелона се надигаше весел дим. Оградили печките, хората печеха хляб, мажеха масло, което капеше по ръцете им, и чакаха локомотивът да свирне.

Няколко пияни гърци се бяха хванали през раменете, играеха сиртаки и безконечно повтаряха някакъв припев.

До тръгването на влака имаше още десет минути.

В списъка задрасках дванайсет души: шест – избягали неизвестно накъде, един – изчезнал, двама – умрели и трима – останали в един колхоз на Белорусия.

Николай Иванич беше дошъл. Той беше минал през вагоните. Вместо познатата фуражка, на главата му видях самурен калпак. Тръгнах към него. Той държеше малък пакет и като ме пресрещна ми го подаде.

– Спомен от Слуцк – каза той. – Един стар красив пояс, извезан от слуцките жени.

Притиснах пакета до гърдите си.

– Емиле, ти си отиваш и аз си отивам. Ти – в своята родина, а аз – при моите ученици. Недей забравя мрачните дни, за да бъде животът ти светъл. На добър път!

Той ме прегърна, целуна ме един път и още един път. Влакът изсвири...

Българите запяха. Те започнаха една песен и я завършиха с тра-ла-ла. Това «тра-ла-ла» звучеше като «и тъй нататък, и тъй нататък», сливаше се с тракането на колелата, подемаше се от ударите на сърцето и заглъхваше удавено в мислите.

«Отиваме си. Отиваме си, господин поручик...» – като че ли чух да шепне гласът на бай Георги и аз попипах торбата, за да усетя хладината на брадвата, която носех на неговия зет.

«Не мисли за миналото, не се тревожи за бъдещето, за да бъдеш щастлив...» – прошепна Стефка и гласът ѝ свиреше като есенен вятър.

«Не забравяй мрачните дни, за да бъде животът ти светъл!» – като че ли зад гърба ми каза Николай Иванич и аз скочих.

– Какво ти стана? – попита ме Васил, загънал се в един шинел.

– Нищо – отвърнах аз изненадан, че той вече не е с германска униформа.

Навън, в торфените блата на Березина, гниеше една германска армия. Танковете бяха затънали в тресавището и само куполите им стърчаха. Каруци и оръдия се търкаляха, а между тях лъщяха като полирани скелети на хора и коне.

«Финис коронат опус»¹ – казваше някога класният ни наставник, когато ни раздаваше дипломите.

Делото на Хитлер беше увенчано с венеца на смъртта. Строгийт учител и съдия – историята – беше казала «не!»

– Ти по-добре познаваш военната история – обърнах се аз към Васил. – Кажи ми, не пострадаха ли на това място и момчетата на Наполеон през 1812 година, гонени от едноокия?

Васил мълчеше.

– Едно време Чайковски пребори Марсилезата с Руския химн, сигурно и сега ще се намери някой композитор, който да направи нотна престрелка между Интернационала и *«Хорст Весел»*...

Васил продължаваше да мълчи. Не знаех дали ме и слуша. С намаляването на пътя страхът у него растеше.

Влакът не беше бърз, но ние с него можахме да настигнем лятото. В Румъния хората още не мислеха за зима. На гарите ни пресрещаха румънци и предлагаха да ни заменят германски марки срещу леи.

«Германски марки!» – тухкаха се градинарите. Те имаха преди цели торби, но ги употребиха за разни цели, като между другото с по-новите банкноти свиваха и махор...

¹ Краят увенчава делото (лат.)

Леите бяха многоцифрени, големи като вестник, и с 1000 можеше да си купиш две яйца.

Бях събрал от българите няколко хиляди марки «за спомен» и ги размених за половин килограм леи. Под завистливите погледи на моите сънародници аз грижливо съгнах едрите банкноти и ги скрих между рубашката и ризата си. Като мърдах, те шумоляха, но аз ги търпях и пазех за Букурещ.

Не знаей защо, но влакът направи по-голямо уважение на гара Бъзау; там се бави повече от половин ден. Ние излязохме на перона да се припичаме на слънце. Бяхме забравили, че в Белорусия бе валил сняг. Тука още обираха гроздето.

Към мене се приближи Васил. Той беше необикновено бледен и трепереше. Говорил с някакъв българин, който бил изпратен да товари цистерни с петрол.

– Нещо като задгранична командировка ли? – весело го попитах, но не ми отвърна.

– В България комунистите не си поплюват – каза той, след като брадата му спря да трепери.

– Искаш да кажеш, че ти не си цвете за мирисане?

– Емиле – промълви Васил и зъбите му тракаха. – Аз бях уверен, че с победата на германците ще настъпи нещо по-хубаво...

– Зная. Казвал си ми го.

Той ме погледна умолително.

– Аз бях идеалист... Не се страхувах от куршумите, а сега ме е страх от бъдещето... – несвързано говореше той.

– А трябваше да бъдеш реалист и сега със спокойна съвест да си отидеш в къщи.

– Емиле, ще ме убият ли, или ще ме мъчат?

– Зависи – сдържано отвърнах аз.

Треперещ в топлия есенен ден, Васил с наведена глава се отдалечи.

Отнякъде се появиха унгарски пленници, които изпълниха гарата. Те бяха окъсани, брадясали и въшкави. От пет дни чакали влак за

Унгария. Усетили, че един ешелон с цистерни тръгва затам, те го обсадиха и започнаха да се катерят по него.

Припичах се на слънцето и мързеливо наблюдавах ешелона.

Унгарците се бяха залепили по цистерните като афиши. Някои бяха възседнали буферите, а други се бяха качили най-отгоре и стиснали капаците, се мъчеха да се задържат.

Влакът се беше вече засилил, когато зърнах как Васил се метна на една цистерна и стъпи на буфера ѝ. Един унгарец му помогна да се качи, но без да иска, бръсна очилата му. Очилата изхвърчаха, Васил направи бързо движение да ги прихване, загуби равновесие, подхлъзна се и падна между вагоните.

Даже и не извика, когато колелата минаха през крака му. Той се притътря заднешком, като влачеше след себе си ботуша, който не се беше още отделил от брича.

Влакът замина. Около линията се събра тълпа. Васил гледаше учудено увеличаващата се под него локва кръв.

Свалих колана си и пристегнах крака под слабините. Хората разширяваха кръга, като се пазеха да не се изцапат от кръвта. Бързо разрязах брича. Костта беше раздробена и от коляното надолу кракът се крепеше само на кожата си.

Васил нищо не говореше, даже и не стенеше, но ставаше все по-блед и по-блед. Някой подаде манерка с вода и аз му я поднесох.

"Дявол да го вземе! – мислех аз. – Няма ли тук лекар?"

– Добре, че има лекар – чух, да казва някой.

Този глупак ме бе помислил за хирург.

Най-после се появи някакъв представител на румънската медицинска власт. Настанихме Васил в носилката и поставихме до него и крака му.

"През последните години хирургията доби неограничени възможности – разсъждавах аз, като бършех кръвта от лицето си. – Може би пък..."

Придружих го до болницата. Поставиха му инжекция против тетанус и той припадна.

– Колко ще спи? – попитах лекаря.

– Може би винаги – отвърна той и чевръсто започна да реже мръвки.

Влакът всеки момент можеше да тръгне и аз се затичах към гарата.

От произшествието българите бяха смутени.

– Ще оживее ли? – попита ме един.

– И лекаря не знае.

Всички наведоха глави. Мара прехапа устни, хлъцна и набръчка нос. Дякона се разплака.

Обърнах се. Видя ми се неестествено човек с брада да плаче...

В Букурещ изпратих телеграма до родителите ми и Павел. Когато вървахме по една широка улица и пред нас се изпречи река Дъмбовица, Мара се спря и ме попита:

– Помниш ли Одер?

Кимнах с глава.

– Ти тогава ми каза, че в дневника си ще пишеш и за мене.

– Може би – отвърнах аз.

– Ако пишеш, то, моля ти се, не споменавай, че са ме стригали.

Нали знаеш, имам дъщеря, като порасне...

Исках да похарча всичките «вестници», които шумоляха под рубашката ми, и влязох в едно златарско дюкянче.

– Избери си нещо за спомен и ме отърви от този амбалаж – казах на Мара и извадих едрите банкноти.

Те всичките едва стигнаха за една сребърна гривна.

Докато Мара се радваше на подаръка, златарят не сваляше погледа си от пръстена на Стефка.

– Трофей? – съучастнически смигна той и като пресегна, мазно попита: – Продавате ли го? Ще ви дам за него злато...

Дръпнах ръката си и изскочих от дюкяна.

– Трофей! – повторих аз и дъхът ми заседна в гърдите.

Мара ме настигна и нежно ме прихвана:

– Емиле, утре сме в България.

* * *

Малки къдрави вълнички се диплеха край ферибота. Надвесени на парапета, всички впиваха жадни погледи във високия български бряг. Някой запя и след малко плискането на вълните се заглуши от тържествената мелодия на *«Тих бял Дунав...»*

Бавно едрееше родният бряг. Знаех, че това вече не е сън, и сърцето ми лудо заби...

Видях го. Той ме чакаше. Чакаше ме и Мария, която, усмихната, държеше кошница с плодове.

– Павле! Най-последно... България! – извиках аз и се хвърлих в прегръдките му.

– Къде беше досега? Защо не дойде в Лодз? Ние толкова дълго те чакахме – шепнеше развълнувано Павел на ухото ми.

Задъхан, мълчах. Не исках да говоря за миналото. Аз исках да слушам само за България.

– Да вървим! – след малко каза полякинята и ни прегърна.

В нейните очи грееше топлият пламък на щастието. Заедно със своята любов тя бе намерила и втората си родина.

Зад нас, със спуснати ръце, стоеше Мара. Безмълвно тя движеше устни и две едри сълзи блестяха край очите й.

– Това е Мара – казах аз и я хванах за ръката. – И тя ще дойде с нас.

Войниците се бяха хвърлили на родната земя и с разперени ръце мълчаливо се притискаха към нея, като че ли искаха да я прегърнат...

ДИМО КИСЬОВ

СЪБРАНИ СЪЧИНЕНИЯ

ТОМ 11

ОФЛАГ 8

Сборник

Книга 11(2)

Copyright **ОТЛИВЪТ**

Военно-мемоарен роман

Българска, 215 стр.; Второ издание

София – 2018

Съставители: Райна Кисьова Веселин Кисьов

Copyright ©Димо Кисьов. Всички права запазени

Copyright ©Dimo Kissyov. All rights reserved

*Нито една част от тази книга, както и в нейната цялост,
не може да бъде сканирвана, отпечатвана и/или размножавана,
на веществен или друг носител и среда, под никаква форма или начин,
без писменото разрешение на издателя,
или на държателя на авторските права*